

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Πνευματικό Προϊόν 1 Ανασκόπηση (Scoping)

THE TRANSYLVANIAN
MUSEUM
OF ETHNOGRAPHY

UNIVERSITATEA
BABES-BOLYAI

Eötvös Loránd
Tudományegyetem

UNIVERSITY OF
THESSALY

MUSEUM OF CYCLADIC
ART

Το πρόγραμμα ToMIMEuS: Towards a Multisensory and Inclusive Museum for Individuals with Sensory Disabilities (No: 2019-1-RO01-KA202-063245) χρηματοδοτείται από το Erasmus+ Programme της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1.11.2019 – 30.03.2020

Περιεχόμενα

Δομή Ανασκόπησης	4
I. Διεθνής νομοθεσία και πολιτικές για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, την προσβασιμότητα, τις μεθοδολογίες και τις στρατηγικές	6
II. Εθνική Νομοθεσία και Πολιτικές για τα δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία σχετικά με την Προσβασιμότητα στις συμμετέχουσες στο πρόγραμμα χώρες.....	11
II.1. Βοσνία- Ερζεγοβίνη.....	11
II.2. ΕΛΛΑΔΑ.....	15
II.3. ΟΥΓΓΑΡΙΑ.....	17
II.5. ΤΟΥΡΚΙΑ.....	22
III. Προσβασιμότητα και συμπερίληψη ατόμων με αναπηρία σε μουσεία	25
III.1. Προσβασιμότητα για άτομα με οπτική αναπηρία	28
III.2. Προσβασιμότητα για άτομα με προβλήματα ακοής.....	31
IV. Προγράμματα προσβασιμότητας μουσείων, παραδείγματα καλών πρακτικών σχετικά με νομοθετικές πολιτικές, πρακτικές και προγράμματα στις συμμετέχουσες στο Πρόγραμμα χώρες. Παραδείγματα από όλο τον κόσμο.....	43
V. Καλές πρακτικές: προγράμματα και projects. Δράσεις και προγράμματα μουσείων στις συμμετέχουσες χώρες	51
V.1. Βοσνία και Ερζεγοβίνη (και άλλες Βαλκανικές Χώρες).....	51
Καλές πρακτικές σχετικά με εκπαιδευτικά προγράμματα και υπηρεσίες των μουσείων που αφορούν στην προσβασιμότητα ή/και τα παιδιά με αναπηρία.....	54
Πίνακας 1: Κατάλογος των μουσείων που έλαβαν οικονομική υποστήριξη από το BMN για τη βελτίωση της προσβασιμότητας	54
Ινστιτούτο Βοσνίας – Ίδρυμα Adil Zulfikarpašić	59
Απόσπασμα από το "BMN Update Disability Toolkit", Michèle Taylor, Μάιος 2018	61
V.2. ΕΛΛΑΔΑ	68
V.3. ΟΥΓΓΑΡΙΑ	77
Προγράμματα μουσείων της Ουγγαρίας για τη συμπερίληψη ατόμων με οπτική αναπηρία	77
Προσβασιμότητα για αντικείμενα	78
Προσβασιμότητα αναφορικά με τη μεταφορά της πληροφορίας.....	79
Εκπαιδευτικές δράσεις και προγράμματα μουσείων	80
Προγράμματα μουσείων της Ουγγαρίας για τη συμπερίληψη Κωφών και βαρήκοων ατόμων.....	83
Μεθοδολογία μουσείων για την ένταξη	87
V.4. ΡΟΥΜΑΝΙΑ	91

V5. ΤΟΥΡΚΙΑ. Καλές πρακτικές σχετικά με εκπαιδευτικά προγράμματα και υπηρεσίες των μουσείων που αφορούν την προσβασιμότητα και/ή τα παιδιά με αναπηρία.....	101
VI Ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας στο έργο Erasmus + ToMIMEuS.....	108
VII ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	121

Δομή Ανασκόπησης

Οι στόχοι της «Ανασκόπησης» είναι οι παρακάτω:

- Να πραγματοποιήσει μια βιβλιογραφική ανασκόπηση σχετικά με την πρόσβαση και τη συμπερίληψη ατόμων με αισθητηριακές αναπηρίες (ΑιΑ) σε μουσεία και πινακοθήκες.
- Να πραγματοποιήσει μια έκθεση αναφοράς με παρουσίαση παραδειγμάτων καλών πρακτικών αναφορικά με πολιτικές, πρακτικές και προγράμματα σε κάθε συμμετέχουσα χώρα για την πρόσβαση και τη συμπερίληψη ατόμων με ΑιΑ σε μουσεία και πινακοθήκες
- Να διερευνήσει τις ανάγκες και τις προκλήσεις του προσωπικού των μουσείων σχετικά με επισκέπτες με ΑιΑ και τις απόψεις τους σχετικά με τα χαρακτηριστικά ενός προσβάσιμου και χωρίς αποκλεισμούς μουσείου.

Οι εργασίες που πρέπει να πραγματοποιηθούν για την υλοποίηση της «Ανασκόπησης» είναι:

- E1.1 Μελέτη αξιολόγησης αναγκών και ανασκόπηση βιβλιογραφίας σχετικά με την προσβασιμότητα σε μουσεία και άτομα με ΑιΑ (άτομα με οπτική αναπηρία, Κ/κωφά και άτομα με ακοής).
- E1.2. Επισκόπηση σχετικά με τρέχοντα και προηγούμενα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- E1.3. Συλλογή παραδειγμάτων καλών πρακτικών σε πολιτικές, πρακτικές και προγράμματα σε κάθε συμμετέχουσα χώρα.
- E1.4. Ομάδες εστίασης με προσωπικό από τα συμμετέχοντα μουσεία σχετικά με τις ανάγκες και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν στον τομέα της προσβασιμότητας του μουσείου.

Επιστημονικοί Υπεύθυνοι:

Andrea Hathazi, Tudor Sălăgean

Συμμετέχοντες

Βοσνία - Ερζεγοβίνη

Aida Vežić

Tatjana Mijatović

Ελλάδα

Βασίλης Αργυρόπουλος

Χαρίκλεια Κανάρη

Ελένη Μάρκου

Μάγδα Νικολαραϊζή

Μαρίνα Πλατή

Ουγγαρία

Réka Farkas

Boglárka Gál

Judit Gombás

Judit Mészáros

Beáta Prónay

Ρουμανία

Cristina Bălaș Baconschi

Aurora Bencic

Andrei Filip

Iulian Haba

Teodor Ioan Hodor

Marian Pădure

Teodora Sas

Ioana Letiția Șerban

Flavia Paula Stoica

Tekla Tötszegi

Τουρκία

Özcan Erkan Akgün

Hacer Sümeýra Albayrak

Emine Ayyıldız

Ruhan Çelebi

Ayhan Ufuk KINIK

M. Levent Meriçli

I. Διεθνής νομοθεσία και πολιτικές για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, την προσβασιμότητα, τις μεθοδολογίες και τις στρατηγικές

Σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, υπάρχουν πρωτοβουλίες, προγράμματα, νομοθεσίες, οργανισμοί και ιδρύματα που ασχολούνται με θέματα σχετικά με την αναπηρία, την προσβασιμότητα, τη συμπερίληψη, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και άλλα ειδικά και συναφή θέματα.

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που υιοθετήθηκε το 1948 ήταν το πρώτο νομικό μέσο που δήλωσε ότι η εκπαίδευση είναι ανθρώπινο δικαίωμα, το οποίο απολαμβάνει κάθε άτομο με ίσους όρους.

Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (Convention on the Rights of Persons with Disabilities - UNCRPD) είναι το πρώτο διεθνές, νομικά δεσμευτικό μέσο που θέτει ελάχιστα πρότυπα για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και η πρώτη Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα στην οποία έχει ενταχθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία ([The Convention on the Rights of Persons with disabilities](#)) υιοθετήθηκε το 2006 (μέχρι στιγμής έχει επικυρωθεί από 181 κυβερνήσεις) καθώς και το Προαιρετικό της Πρωτόκολλο (υπογεγραμμένο από 96 χώρες και οργανισμούς περιφερειακής ολοκλήρωσης), είναι η πρώτη ολοκληρωμένη συνθήκη για τα ανθρώπινα δικαιώματα του 21ου αιώνα. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία διευκρινίζει και προσδιορίζει τον τρόπο με τον οποίο ισχύουν όλες οι κατηγορίες δικαιωμάτων σε άτομα με αναπηρία και προσδιορίζει τομείς στους οποίους πρέπει να γίνουν προσαρμογές για τα άτομα με αναπηρία ώστε να ασκούν αποτελεσματικά τα δικαιώματά τους καθώς και περιοχές όπου έχουν παραβιαστεί τα δικαιώματά τους και πρέπει να ενισχυθεί η προστασία των δικαιωμάτων (UN, n.d.). Το άρθρο 24 δηλώνει ότι η εκπαίδευση πρέπει να είναι δωρεάν, προσβάσιμη και χωρίς αποκλεισμούς για μαθητές με αναπηρία, παρέχοντας κάθε απαραίτητη εξατομικευμένη υποστήριξη και παροχές, και δηλώνει ότι τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση. Με σκοπό την επίτευξη αυτού του δικαιώματος χωρίς διακρίσεις και βάσει ίσων ευκαιριών, τα Κράτη Μέρη θα εξασφαλίσουν ένα εκπαιδευτικό σύστημα χωρίς αποκλεισμούς σε όλα τα επίπεδα και τη διά βίου μάθηση (CRPD, 2006).

Η Επιτροπή συζητά τακτικά την εφαρμογή της σύμβασης σε επίπεδο ΕΕ και κρατών μελών σε ομάδα υψηλού επιπέδου για θέματα αναπηρίας με: την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εμπειρογνώμονες από κράτη μέλη της ΕΕ, τη Νορβηγία, διάφορες ΜΚΟ σε επίπεδο ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των οργανώσεων ατόμων με αναπηρία. Επιπλέον, ένα ετήσιο φόρουμ εργασίας συγκεντρώνει εκείνους που

είναι υπεύθυνοι για την εφαρμογή και την παρακολούθηση της Σύμβασης, φορείς της κοινωνίας των πολιτών και οργανώσεις ατόμων με αναπηρία στην ΕΕ και στα κράτη μέλη της.

Όπως προαναφέρθηκε, το πρώτο από τα βασικά έγγραφα για την ίση πρόσβαση είναι η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο που εγκρίθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη στις 13 Δεκεμβρίου 2006. Σκοπός της Σύμβασης είναι η «προώθηση, προστασία και διασφάλιση της πλήρους και ισότιμης απόλαυσης όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών από όλα τα άτομα με αναπηρίες και για την προώθηση του σεβασμού για την εγγενή αξιοπρέπεια τους».

Σύμφωνα με τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών, όχι μόνο ο σεβασμός της ατομικής αυτονομίας, αλλά και η απαγόρευση των διακρίσεων είναι μια γενική αρχή, όπως και οι ίσες ευκαιρίες, η προσβασιμότητα και ο σεβασμός της ετερογένειας των ατόμων με αναπηρία και η αποδοχή τους. Θεμελιώδης αρχή είναι επίσης ο σεβασμός των εξελισσόμενων ικανοτήτων των παιδιών με αναπηρίες και ο σεβασμός των δικαιωμάτων τους για διατήρηση της ταυτότητάς τους.

Το άρθρο 1 ορίζει τα άτομα με αναπηρία ως εξής: *«Τα άτομα με αναπηρία περιλαμβάνουν εκείνα τα άτομα που έχουν μακροχρόνιες σωματικές, νοητικές, πνευματικές ή αισθητηριακές βλάβες που θα μπορούσαν σε αλληλεπίδραση με διάφορους φραγμούς να περιορίσουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή αυτών των ατόμων στην κοινωνική ζωή σε ίσες συνθήκες με τους άλλους».*

Προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα στα άτομα με αναπηρία να ασκήσουν πλήρως όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες, η Σύμβαση *«αναγνωρίζει τη σημασία της προσβασιμότητας στο φυσικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον, στην υγεία και την εκπαίδευση και στην ενημέρωση και επικοινωνία».* Αναφέρει ότι η περιεκτική και ολοκληρωμένη Διεθνής Σύμβαση συμβάλλει στην *«αποκατάσταση του σοβαρού κοινωνικού μειονεκτήματος των ατόμων με αναπηρία και στην προώθηση της συμμετοχής τους στον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό τομέα με ίσες ευκαιρίες, τόσο στις αναπτυσσόμενες όσο και στις αναπτυγμένες χώρες».*

Το άρθρο 30 της Σύμβασης αναφέρει τους ακόλουθους κανονισμούς:

«1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρίες να συμμετέχουν, σε ίση βάση με τους άλλους στην πολιτιστική ζωή και λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να διασφαλίζουν ότι τα άτομα με αναπηρίες:

- α. απολαμβάνουν την πρόσβαση στο πολιτιστικό υλικό, με προσβάσιμες μορφές,
- β. απολαμβάνουν την πρόσβαση σε τηλεοπτικά προγράμματα, ταινίες, θέατρο και σε άλλες πολιτιστικές δραστηριότητες, σε προσβάσιμες μορφές,
- γ. απολαμβάνουν την πρόσβαση σε τόπους πολιτιστικών παραστάσεων ή υπηρεσιών, όπως θέατρα, μουσεία, κινηματογράφους, βιβλιοθήκες και τουριστικές υπηρεσίες και, κατά το δυνατόν περισσότερο, απολαμβάνουν την πρόσβαση σε μνημεία και περιοχές εθνικής πολιτιστικής σημασίας.

2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να καθιστούν ικανά τα άτομα με αναπηρίες να έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν και να χρησιμοποιήσουν το δημιουργικό, καλλιτεχνικό και διανοητικό δυναμικό τους, όχι μόνο προς όφελός τους, αλλά και για τον εμπλουτισμό της κοινωνίας.
3. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, ώστε να διασφαλίζουν ότι οι νόμοι που προστατεύουν τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας δεν αποτελούν αδικαιολόγητο εμπόδιο ή εμπόδιο που προκαλεί διακρίσεις στην πρόσβαση, των ατόμων με αναπηρίες, στο πολιτιστικό υλικό.
4. Τα άτομα με αναπηρίες δικαιούνται, σε ίση βάση με τους άλλους, αναγνώρισης και υποστήριξης της ιδιαίτερης πολιτιστικής και γλωσσικής ταυτότητάς τους, συμπεριλαμβανομένων των νοηματικών γλωσσών και του πολιτισμού των Κωφών»¹.

Το κεφάλαιο 3 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αφορά στην ισότητα. Καθορίζει συγκεκριμένα τις αρχές της ισότητας ενώπιον του νόμου, τη μη διάκριση, την πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική διαφορετικότητα, την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, τα δικαιώματα του παιδιού, τα δικαιώματα των ηλικιωμένων και την ένταξη των ατόμων με αναπηρία. Ο Χάρτης δημοσιεύθηκε επίσημα στη Νίκαια τον Δεκέμβριο του 2000 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή, και τον Δεκέμβριο του 2009, με την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας, ο Χάρτης απέκτησε δεσμευτικό νομικό χαρακτήρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την ίδια νομική δέσμευση για τα Κράτη Μέλη.

Το Ευρωπαϊκό Ακαδημαϊκό Δίκτυο Εμπειρογνομόνων για την Αναπηρία ([The Academic Network of European Disability Experts](#) - ANED) παρέχει ανάλυση δεδομένων και τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαχειρίζεται το DOTCOM, μια βάση δεδομένων που παρακολουθεί τα μέσα πολιτικής που σχετίζονται με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στα Κράτη Μέλη.

Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία 2010-2020 ([The European Disability Strategy 2010-2020](#)) στοχεύει στην προώθηση μιας Ευρώπης χωρίς εμπόδια και στην ενδυνάμωση των ατόμων με αναπηρία, ώστε να μπορούν να απολαμβάνουν τα δικαιώματά τους και να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνία και την οικονομία. Περιγράφει ένα σύνολο στόχων και δράσεων για την εφαρμογή της πολιτικής για την αναπηρία, συμπεριλαμβανομένης της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (UNCRPD) σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Υποστηρίζει

¹ Από τη μετάφραση στον Ν. 4074/2012 «Κύρωση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες και του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες», (ΦΕΚ 88/Α/11-4-2012). Ανάκτηση 21 Απριλίου 2021 από <https://www.e-nomothesia.gr/diethneis-suntheikes/nomos-4074-2012-fek-88a-11-4-2012.html>

επίσης τα κράτη μέλη στην εφαρμογή της Σύμβασης. Η Επιτροπή ξεκίνησε τη διαδικασία αξιολόγησής της το 2019.

Τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία ([The European Structural and Investment Funds](#) ESIFs) διαθέτουν τα κύρια χρηματοδοτικά μέσα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής τα οποία συμβάλλουν στη διασφάλιση της κοινωνικής ένταξης των πιο ευάλωτων πολιτών συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με αναπηρία.

Τομείς Προτεραιότητας της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Αναπηρία 2010-2020

Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία 2010-2020 ([The European Disability Strategy](#) 2010-2020) επικεντρώνεται σε δράσεις σε οκτώ τομείς προτεραιότητας:

- Προσβασιμότητα: Αγαθά και υπηρεσίες προσβάσιμες σε άτομα με αναπηρία και προώθηση της αγοράς υποστηρικτικών συσκευών.
- Συμμετοχή: διασφάλιση ότι τα άτομα με αναπηρία επωφελούνται από όλα τα οφέλη της ιθαγένειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άρση των εμποδίων στην ίση συμμετοχή στη δημόσια ζωή και σε δραστηριότητες αναψυχής, προώθηση της παροχής ποιοτικών κοινοτικών υπηρεσιών.
- Ισότητα: καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω αναπηρίας και προώθηση ίσων ευκαιριών.
- Απασχόληση: αύξηση της συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας όπου αυτή τη στιγμή υποεκπροσωπούνται.
- Εκπαίδευση και κατάρτιση: προώθηση της εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς και της δια βίου μάθησης για άτομα με αναπηρία. Ίση πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση και στη δια βίου μάθηση επιτρέπει στα άτομα με αναπηρία να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνία και να βελτιώνουν την ποιότητα ζωής τους.
- Κοινωνική προστασία: προώθηση αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης, καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.
- Υγεία: προώθηση της ίσης πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας και συναφείς παροχές.
- Εξωτερική δράση: προώθηση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία στα διεθνή προγράμματα επέκτασης και ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Disability Strategy, 2010, European Accessibility Act, 2016).

Ο Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ανάπτυξη στην Ειδική Αγωγή και την Ενταξιακή Εκπαίδευση ([The European Agency for Special Needs and Inclusive Education](#)) είναι ένας ανεξάρτητος οργανισμός που λειτουργεί ως συνεργατική πλατφόρμα για τις χώρες μέλη και εργάζεται για τη

διασφάλιση πιο συμπεριληπτικών εκπαιδευτικών συστημάτων. Είναι το μόνο όργανο σε ευρωπαϊκό επίπεδο που διατηρείται από χώρες μέλη με συγκεκριμένη αποστολή να συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας συμπεριληπτικών παροχών χωρίς αποκλεισμούς σε όλους τους μαθητές. Το μόνιμο δίκτυο Υπουργών εκπροσώπων αποφασίζει για τις συγκεκριμένες προτεραιότητες για τα ετήσια και πολυετή προγράμματα εργασίας.

Αυτό διασφαλίζει ότι η δραστηριότητα είναι σύμφωνη με τις προτεραιότητες των Υπουργείων Παιδείας στα κράτη μέλη του Φορέα. Όλες οι εργασίες ευθυγραμμίζονται και υποστηρίζουν άμεσα όλες τις πρωτοβουλίες εκπαίδευσης στο διεθνή χώρο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο Φορέας στοχεύει στη διασφάλιση δικαιοσύνης, ίσων ευκαιριών και δικαιωμάτων για όλους τους μαθητές, ειδικά για όσους είναι ευάλωτοι στην περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό, όπως οι μαθητές με αναπηρίες και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. *(Η Ουγγαρία και η Ελλάδα είναι μέλη. Η Ρουμανία, η Τουρκία και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη δεν είναι μέλη).*

Ο Φορέας παρέχει οδηγίες στις χώρες σχετικά με τον τρόπο εφαρμογής της εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς, σύμφωνα με τις πολιτικές και το πλαίσιο «Εκπαίδευση και Κατάρτιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ([2020 Education and Training program](#))», καθώς επίσης και με τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (2006), από ποιοτική άποψη. Παρέχει πληροφορίες για τη στήριξη της ανάπτυξης τεκμηριωμένων πολιτικών που αποσκοπούν στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας κόστους των συμπεριληπτικών συστημάτων εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τη UNICEF, παγκοσμίως 93 εκατομμύρια παιδιά ζουν με αναπηρίες και σχεδόν το 50% αυτών δε φοιτούν στο σχολείο. Επισημαίνεται ότι η αναπηρία είναι το πιο σοβαρό εμπόδιο στην εκπαίδευση (UNICEF, n.d.). Η ιδέα και η πρακτική της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης όλων των παιδιών διαφορετικών φυλετικών ή εθνοτικών χαρακτηριστικών ή αναπηρίας απέχει πολύ από το να είναι μια νέα εκπαιδευτική και κοινωνική έννοια σε πολλά μέρη του κόσμου.

Η συμπερίληψη σημαίνει ότι όλοι οι μαθητές τυπικής και μη τυπικής ανάπτυξης είναι ενεργά, ισότιμα και πολύτιμα μέλη της μαθητικής κοινότητας και όλοι λαμβάνουν εξατομικευμένη υποστήριξη για την ανάπτυξη του πλήρους δυναμικού τους. Στο Παγκόσμιο Συνέδριο για την Συμπεριληπτική Εκπαίδευση, τον Ιούνιο του 1994, εκπρόσωποι 92 κυβερνήσεων και 25 διεθνών οργανισμών υιοθέτησαν τη Διακήρυξη της Σαλαμάνκα, ένα νέο πλαίσιο για την πλήρη υποστήριξη των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στα τοπικά εκπαιδευτικά ιδρύματα.

II. Εθνική Νομοθεσία και Πολιτικές για τα δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία σχετικά με την Προσβασιμότητα στις συμμετέχουσες στο πρόγραμμα χώρες

II.1. Βοσνία- Ερζεγοβίνη

Το Δίκτυο Βαλκανικών Μουσείων (Balkan Museum Network – BMN) είναι μια πλατφόρμα για επαγγελματίες μουσείων που μαθαίνουν, μοιράζονται και υποστηρίζονται μεταξύ τους. Το BMN αναπτύχθηκε από το Πρόγραμμα «Πολιτιστική Κληρονομιά χωρίς Σύνορα» (Cultural Heritage without Borders) σε μια ανεξάρτητη ένωση πολιτών που εγγράφηκε το 2015 στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Το BMN είναι ένας οργανισμός που βασίζεται στα μέλη του και αποτελείται από 70 μουσεία, 130 άτομα και 3 μη κυβερνητικές οργανώσεις σε 12 χώρες της περιοχής των Βαλκανίων (Αλβανία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Βουλγαρία, Κροατία, Ελλάδα, Κοσσυφοπέδιο, Μαυροβούνιο, Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας, Ρουμανία, Σερβία, Σλοβενία και Τουρκία) και διάφορα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αποστολή του BMN είναι να προωθήσει και να προστατεύσει την κοινή και πολύπλοκη πολιτιστική κληρονομιά των Βαλκανίων. Λόγω της ταραχώδους ιστορίας της από τους μεσαιωνικούς χρόνους έως τον 20ο αιώνα, η βαλκανική πολιτιστική κληρονομιά αμφισβητείται πολύ συχνά και αυτό φαίνεται μέσω της ερμηνείας των εκθέσεων και των συλλογών των μουσείων. Λόγω των συγκρούσεων στην πρώην Γιουγκοσλαβία τη δεκαετία του 1990, η πολιτιστική συνεργασία εξακολουθεί να βρίσκεται σε χαμηλό επίπεδο λόγω της συνεχούς διαδικασίας οικοδόμησης της ειρήνης.

Το BMN υποστηρίζει ως επί το πλείστον μεσαία στελέχη και διαφορετικούς επαγγελματίες που εργάζονται σε μουσεία. Ως δημόσια ιδρύματα, τα μουσεία εφαρμόζουν επίσημη πολιτιστική πολιτική που συχνά δεν υποστηρίζει τη διασυνοριακή συνεργασία. Έτσι, το είναι κανείς μέλος του BMN είναι μια πολιτική δήλωση και οι επαγγελματίες μουσείων συχνά πρέπει να παρακολουθούν τα συνέδρια και τα εργαστήρια BMN κατά τη διάρκεια των διακοπών τους. Το BMN είναι μέλος του Δικτύου Ευρωπαϊκών Οργανώσεων Μουσείων (Network of European Museum Organisations – NEMO) και του International Coalition of the Sites of Conciseness που παρέχει στα μουσεία των Βαλκανίων σύνδεση με Ευρωπαίους και διεθνείς εταίρους.

Οι πληροφορίες που ακολουθούν επικεντρώνονται στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (B-E) όπου το BMN είναι εγγεγραμμένο ως νομικό πρόσωπο (ένωση πολιτών) παρέχοντας πλαίσιο και παραδείγματα προγραμμάτων σε μουσεία. Η πρόσβαση ορίζεται ως: (1) Ένας τρόπος προσέγγισης ή εισόδου. (2) Το δικαίωμα ή η ευκαιρία προσέγγισης, χρήσης ή επίσκεψης σε μειονότητες ή ομάδες ειδικού ενδιαφέροντος. (3) Η πρόσβαση στο μουσείο συνεπώς συνεπάγεται πρόσβαση σε κτίρια, συλλογές, αντικείμενα και υπηρεσίες για όλα τα άτομα. Πρόσβαση σημαίνει φυσική, αισθητηριακή, διανοητική, πολιτισμική πρόσβαση, οικονομική πρόσβαση και στάσεις/συμπεριφορές.

Η Β-Ε είναι μια πολύ περίπλοκη και εξαιρετικά αποκεντρωμένη χώρα που αποτελείται από τρία μέρη (οντότητα «Federacija BiH», οντότητα «Republika Srpska» και περιφέρεια Brčko) με δεκατέσσερα κοινοβούλια και διαφορετικό επίπεδο νομοθετικών και εκτελεστικών κυβερνήσεων. Η Β-Ε και οι οντότητές της έχουν υπογράψει μια σειρά διεθνών μέσων που αφορούν τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της νομοθεσίας της Β-Ε με τη νομική ισχύ των συνταγματικών διατάξεων. Η Β-Ε επικύρωσε τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο και δεσμεύτηκε να εφαρμόσει τις διατάξεις της εκφράζοντας έτσι την πρόθεσή της να εργαστεί ενεργά και να συμβάλλει στη βελτίωση της θέσης των ατόμων με αναπηρία.

Τα βασικά ζητήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία στη Β-Ε είναι τα ακόλουθα (“Alternative report on the implementation of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities in Bosnia and Herzegovina”, MyRight - EMPOWERS PEOPLE WITH DISABILITIES, April 2014):

- Εμπόδια στην κοινωνική συμμετοχή και ένταξη.
- Διακρίσεις λόγω αναπηρίας.
- Φτώχη πρόσβαση σε υπηρεσίες, ιδίως στην εκπαίδευση και την υγειονομική περίθαλψη.
- Φτώχεια.
- Διακρίσεις από δημόσιους υπαλλήλους που παρέχουν υπηρεσίες σε άτομα με αναπηρία.

Ο αριθμός των ατόμων με αναπηρία βρίσκεται σε υψηλότερο επίπεδο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο λόγω του πολέμου κατά την περίοδο 1992-1995. Η κοινωνική συμμετοχή και η κοινωνική ένταξη σημαίνει ελεύθερη πρόσβαση σε δημόσια ιδρύματα και υπηρεσίες (εκπαίδευση, απασχόληση, υγειονομική περίθαλψη ή κοινωνική προστασία και πολιτισμός). Η προσβασιμότητα που σχετίζεται με μουσεία αναφέρεται σε αρχιτεκτονικά εμπόδια, την πρόσβαση σε πληροφορίες και την επικοινωνία.

Τα άτομα με αναπηρία επιβαρύνονται περισσότερο σε θέματα απασχόλησης και υλικής ασφάλειας και έτσι τα θέματα μεταφορών, αθλητισμού και πολιτισμού είναι λιγότερο σημαντικά για αυτά (Από το έγγραφο ANALYSIS OF NEEDS, RIGHTS AND POSITIONS PERSON WITH DISABILITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA). Από τις 10 ανάγκες που αναφέρονται, η ανάγκη για πολιτισμό βρίσκεται στο χαμηλότερο επίπεδο, ενώ η απασχόληση είναι στην πρώτη θέση. Οι ερωτηθέντες της έρευνας δήλωσαν τις ακόλουθες ανάγκες με βάση το πόσο σημαντικά είναι για αυτούς: Βασικές ανάγκες για αυτο-φροντίδα (σίτιση, προσωπική υγιεινή)· Βασικές ανάγκες κίνησης – επικοινωνία· Βασικές ανάγκες επιβίωσης (τρόφιμα, προϊόντα υγιεινής, φάρμακα)· Υποστήριξη στην εκπαίδευση· Υποστήριξη σε θέματα απασχόλησης· Προσβασιμότητα στο περιβάλλον· Στέγαση· Μεταφορές· Συμβουλευτικές και κοινωνικές υπηρεσίες· Αθλητικές και πολιτισμικές ανάγκες.

Στρατηγικά έγγραφα υπάρχουν και σε κρατικό επίπεδο και σε επίπεδο οντότητας. «Η Στρατηγική για τη βελτίωση της κοινωνικής θέσης των ατόμων με αναπηρία στη Σερβική Δημοκρατία 2017-2026» καθορίζει στρατηγικούς στόχους σε εννέα τομείς της ζωής των ατόμων με αναπηρίες, και ο πολιτισμός και η θρησκεία είναι ένας από αυτούς τους τομείς. Οι συγκεκριμένες δραστηριότητες σε αυτόν τον τομέα αφορούν στην ανάπτυξη ετήσιων δράσεων και επιχειρησιακών σχεδίων στα οποία οι αρμόδιοι φορείς πρέπει να συνεχίσουν να εργάζονται συνεχώς κατά την περίοδο των δέκα ετών. Στην Ομοσπονδία B-E υιοθετήθηκε ένα στρατηγικό έγγραφο τον Ιούλιο του 2011 με τίτλο «Στρατηγική για την εξίσωση των ευκαιριών για άτομα με αναπηρία στην Ομοσπονδία της B-E 2011-2015» που καθορίζει μέτρα και δραστηριότητες που αποβλέπουν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία σε όλους τους τομείς της κοινωνικής δραστηριότητας.

Αν και το Άρθρο 9 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία ([Article 9 of the “UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities”](#)) δεν αναφέρεται συγκεκριμένα σε πολιτιστικά ιδρύματα, τα μουσεία, ως δημόσια ιδρύματα, πρέπει να πληρούν συγκεκριμένους νόμους σχετικά με τη φυσική πρόσβαση στα κτίρια.

Τα βασικά έγγραφα που ρυθμίζουν αυτόν τον τομέα είναι:

1. Διάταγμα για ειδικά πρότυπα, πολεοδομικές-τεχνικές απαιτήσεις και πρότυπα για την πρόληψη δημιουργίας εμποδίων αρχιτεκτονικού-πολεοδομικού σχεδιασμού για άτομα με μειωμένες φυσικές ικανότητες (Federal Ministry of Physical Planning - FBiH).
2. Κανονισμοί για τους όρους σχεδιασμού και διευκολύνσεων για απρόσκοπτη μετακίνηση παιδιών και ατόμων με μειωμένη σωματική ικανότητα (The RS Official Gazette, edition 44/11).
3. Ο Νόμος για το Χωροταξικό Σχεδιασμό και την Κατασκευή (The RS Official Gazette, edition 55/10).
4. Σχέδιο δράσης για τη βελτίωση των δικαιωμάτων και των θέσεων των ατόμων με αναπηρία στο Καντόνι του Σεράγεβο (2018-2021).

Η γενική εκτίμηση όλων των διεξαγόμενων αναλύσεων είναι ότι πολύ λίγες εγκαταστάσεις είναι προσβάσιμες και οι περισσότερες από τις εγκαταστάσεις είναι εντελώς απρόσιτες. Εκτιμάται ότι τα χαμηλότερα ποσοστά προσβασιμότητας είναι στα πολιτιστικά ιδρύματα, μόνο περίπου στο 20%. Η προσβασιμότητα στους δρόμους της πόλης και στις δημόσιες συγκοινωνίες είναι επίσης σε πολύ χαμηλό επίπεδο. Η απομάκρυνση των αρχιτεκτονικών εμποδίων και η προσαρμογή της σηματοδότησης είναι πολύ σημαντική.

Το Σχέδιο Δράσης για τη βελτίωση των Δικαιωμάτων και των Θέσεων των Ατόμων με Αναπηρία στο Καντόνι του Σεράγεβο (2018-2021) είναι στην ευθύνη του «Υπουργείου Παιδείας, Επιστημών Πολιτισμού και Αθλητισμού του Καντονιού του Σεράγεβο» ώστε να βοηθήσει τα μουσεία στην άρση αρχιτεκτονικών εμποδίων σύμφωνα με το νόμο. Ωστόσο, δεν έχουν ξεκινήσει σχετικά έργα

παρόλο που η επένδυση 3,5 εκ. Μάρκων B-E (KM) (1. 789 521,58 ευρώ) έχει γίνει για την προσαρμογή 47 δημόσιων κτιρίων.

Το 2015 διεξήχθη σε πέντε μουσεία της B-E μια έρευνα προσβασιμότητας ως μέρος ενός έργου από την Πρεσβεία των ΗΠΑ στη B-E και υλοποιήθηκε από το Ίδρυμα «Πολιτιστική Κληρονομιά χωρίς Σύννορα» σε συνεργασία με το BMN. Το έργο με τίτλο «Άτομα με αναπηρία στα μουσεία» αφορούσε στην εκπαίδευση επαγγελματιών μουσείων και πολιτιστικής κληρονομιάς για την αναγνώριση των εμποδίων που υπάρχουν βάσει του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας.

Για κτίρια μουσείων τα οποία προστατεύονται από το κράτος ως εθνικά μνημεία, πρέπει να βρεθούν κατάλληλες λύσεις. Ένα παράδειγμα είναι το πώς το Ινστιτούτο και το Μουσείο της Bitola (Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας) χρησιμοποιεί ένα σύστημα ανάβασης σκάλας για χρήστες αναπηρικού αμαξιδίου καθώς δεν είναι σε θέση να εγκαταστήσουν ανελκυστήρα σε ένα κτίριο το οποίο είναι εθνικό μνημείο. Το μόνο πεδίο το οποίο έχει νομικά ρυθμιστεί είναι η χρήση της νοηματικής γλώσσας. Ο νόμος για τη χρήση της νοηματικής γλώσσας υπάρχει σε κρατικό επίπεδο (B-E), στη Σερβική Δημοκρατία της Βοσνίας και σε επίπεδο Καντονιών (όπως το Καντόνι του Σεράγεβο). Οι ακόλουθοι νόμοι στη B-E ρυθμίζουν το πεδίο σχετικά με τη νοηματική γλώσσα:

1. Νόμος για τη χρήση της Νοηματικής Γλώσσας (Επίσημη Εφημερίδα της B-E, έκδοση 75/09).
2. Νόμος για τη χρήση της Νοηματικής Γλώσσας στο Καντόνι του Σεράγεβο (Επίσημη Εφημερίδα του Σεράγεβο, έκδοση 11, 27 Απριλίου 2011).
3. Νόμος για τη χρήση της Νοηματικής Γλώσσας στη Σερβική Δημοκρατία της Βοσνίας (Srpska).

Γενικά συμπεράσματα διαφόρων μελετών είναι ότι οι διαθέσιμες προσβάσιμες πληροφορίες για άτομα με ΑιΑ είναι σε πολύ χαμηλό ποσοστό. Για τη βελτίωση της κοινωνικής ένταξης και της συμμετοχής των ατόμων με αναπηρία πρέπει ακόμη να γίνουν πολλά. Όσον αφορά τα μουσεία, παρέχεται κρατική χρηματοδότηση για τη διασφάλιση της προσβασιμότητας, συμπεριλαμβανομένης της προσαρμογής των δημόσιων χώρων και εγκαταστάσεων, της συνεχούς παρακολούθησης της εφαρμογής των προτύπων προσβασιμότητας, της παροχής διερμηνείας στη νοηματική γλώσσα, υλικού σε Braille, κλπ.

«(...) Οι κινητήριες δυνάμεις για την εμπλοκή σε πρακτικές προσβασιμότητες είναι πιθανό να χρηματοδοτηθούν για το μάρκετινγκ, τη διεύρυνση κοινού και την ανάπτυξη εκθέσεων. Παρόλο που τα παραπάνω είναι σημαντικοί λόγοι, δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι υποστηρίζονται είτε από μια στρατηγική είτε από μια πραγματικά συμπεριληπτική κατανόηση. Αυτό θα μπορούσε να γίνει, για παράδειγμα, όταν τα μουσεία αναζητήσουν συμβουλές από τις «αποκλεισμένες» ομάδες, κάτι που μπορεί να συμβάλλει στην ενδυνάμωση των κοινοτήτων αλλά και σε μια αλλαγή της κοινής χρήση της εξουσίας του μουσείου»

(Diana Walters - από τις εργασίες του συνεδρίου “Making Cultural Heritage Truly Common”,
11-12 October 2007 Helsinki).

II.2. ΕΛΛΑΔΑ

Αναφορικά με την πρόσβαση και τα άτομα με αναπηρία σε νομοθετικό επίπεδο στην Ελλάδα, τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία αναγνωρίζονται και προστατεύονται από το Σύνταγμα της Ελλάδας (ΦΕΚ 111/Α΄/9-6-1975). Στις σχετικές τροποποιήσεις του Ελληνικού Συντάγματος αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι *«τα άτομα με αναπηρία έχουν το δικαίωμα να επωφελούνται από μέτρα που διασφαλίζουν την αυτάρκεια, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας»* (Βουλή των Ελλήνων, 2010, άρθρο 21, παρ. 6). Η Ελλάδα επικύρωσε το 2012 (Νόμος 4074/2012) τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο όπου αναφέρονται σαφώς θέματα πρόσβασης και ίσης συμμετοχής στην πολιτιστική ζωή (UN , 2006, άρθρο 30). Επίσης, τα άτομα με αναπηρίες - και ένας συνοδός τους - δικαιούνται δωρεάν είσοδο σε κρατικά μουσεία, μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους (Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟΑ / ΓΔΑΠΚ / ΔΜ / ΤΑΜΣ / Φ32).

Η πρόσβαση όλων των ατόμων στα μουσεία είναι μια θεμελιώδης έννοια και θέμα συζητήσεων στα μουσεία (ενδεικτικά: Black, 2005, 2012· Dodd & Sandell, 1998· Weisen, 2008). Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία (Νόμος 3028/2002, άρθρο 3), η *«διευκόλυνση της πρόσβασης και της επικοινωνίας»* του κοινού με την πολιτιστική κληρονομιά - συμπεριλαμβανομένων και των μουσείων - καθώς και η *«εκπαίδευση, η αισθητική αγωγή και η ευαισθητοποίηση του κοινού»* αποτελούν βασικά στοιχεία, μεταξύ άλλων, της έννοιας της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε αυτό το πλαίσιο, η πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στα μουσεία είναι ένα θέμα αυξανόμενου ενδιαφέροντος, συζήτησης, σχετικών πρακτικών και νομοθετικών πρωτοβουλιών στην Ελλάδα.

Όσον αφορά το δομημένο περιβάλλον, αξίζει να αναφερθούν ορισμένες σημαντικές νομοθετικές πρωτοβουλίες για την προσβασιμότητα, όπως η εισαγωγή σχετικής νομοθεσίας και οδηγιών στη δεκαετία του 1980 με βάση τις αρχές του «Σχεδιασμού για Όλους» (Πολυχρονίου, 2004). Αυτές οι νομοθετικές οδηγίες και οι ακόλουθες σχετικές τροποποιήσεις είχαν σημαντικό αντίκτυπο σε όλους τους δημόσιους χώρους, συμπεριλαμβανομένων και των μουσείων και κατά συνέπεια στα άτομα με αναπηρία και στην πρόσβασή τους σε αυτούς τους χώρους. Οι αρχές του «Καθολικού Σχεδιασμού» ή του «Σχεδιασμού για Όλους» καθώς και του όρου της προσβασιμότητας είναι μεταξύ των βασικών όρων και ορισμών στην πρόσφατη νομοθεσία «Νέος Κανονισμός Οικοδόμησης» (Νόμος 4067/2012). Συγκεκριμένα, η έννοια της προσβασιμότητας δεν αναφέρεται μόνο στη φυσική πρόσβαση αλλά και στην ικανότητα όλων των ατόμων ανεξάρτητα από τις διαφορές τους *«να έχουν πρόσβαση και να χρησιμοποιούν ανεξάρτητα, με ασφάλεια και εύκολα την υποδομή, τις υπηρεσίες*

(συμβατικές και ψηφιακές) και τα αγαθά που παρέχονται στο συγκεκριμένο περιβάλλον» (Ν. 4067/2012, άρθρο 2, παρ. 33). Παρά την πρόοδο σε θέματα προσβασιμότητας - ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες - εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικά εμπόδια σχετικά με θέματα προσβασιμότητας για διάφορους λόγους, όπως συγκεκριμένα χαρακτηριστικά μνημείων, ιστορικών κτιρίων, κλπ (Νανιόπουλος & Τσαλής, 2017· Πολυχρονίου, 2015).

Τα μουσεία στην Ελλάδα άρχισαν να αναπτύσσουν τις εκπαιδευτικές τους πολιτικές και πρακτικές με πιο συστηματικό τρόπο στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980 (Νικονάνου, 2010· Χατζηνικολάου, 2010). Κατά τις επόμενες δεκαετίες - 1980 και 1990 - παράλληλα με την ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων για σχολικές ομάδες γενικών σχολείων υπήρξαν και πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη και εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων για παιδιά από ειδικά σχολεία, συμπεριλαμβανομένων και παιδιών με οπτική αναπηρία καθώς και με Κωφά και βαρήκοα παιδιά (Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, 1997· Kanari & Vemi, 2012).

Από τη δεκαετία του 2000 και μετά υπήρξε ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον εκ μέρους των μουσείων στην Ελλάδα για θέματα πρόσβασης ατόμων με αναπηρία. Ένας συνδυασμός διαφορετικών γεγονότων και παραγόντων συνέβαλε σε αυτό το ενδιαφέρον, όπως: α. η ανακήρυξη του 2003 ως Ευρωπαϊκό Έτος των Ατόμων με Αναπηρίες, β. οι Ολυμπιακοί και Παραολυμπιακοί Αγώνες που διοργανώθηκαν στην Αθήνα το 2004, γ. ο πιο δυναμικός ρόλος διαφόρων ενώσεων ατόμων με αναπηρίες (Argyropoulos & Kanari, 2015· Τσιτούρη, 2004· Χρυσουλάκη, 2004), δ. η νομοθεσία για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση, και ε. η προώθηση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης (Νόμος 2817/2000· Νόμος 3699/2008). Όλα τα παραπάνω που ήταν σύμφωνα με τις γενικές κοινωνικές και εκπαιδευτικές αλλαγές και τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύτηκε η αναπηρία μέσω του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας (Oliver, 1990), δημιούργησαν ζυμώσεις που είχαν σημαντικό αντίκτυπο στην ευαισθητοποίηση του κοινού για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, συμπεριλαμβανομένων και των δικαιωμάτων τους για πρόσβαση και ίση συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή και φυσικά σε μουσεία. Επιπλέον, η ανάπτυξη της Μουσειακής Εκπαίδευσης σε ακαδημαϊκό επίπεδο και η επέκταση των δραστηριοτήτων των μουσείων σε ελληνικά μουσεία για τη διεύρυνση του κοινού είχαν αντίκτυπο σε θέματα προσβασιμότητας και σχετικών πρωτοβουλιών για την πρόσβαση και την ένταξη κοινωνικών ομάδων που παραδοσιακά αποκλείονταν από επισκέψεις σε μουσεία (Kanari & Vemi, 2012· Μπούνια, 2015· Νικονάνου, 2010· Τσιτούρη, 2004).

Τα τελευταία χρόνια, η συμβολή των Πανεπιστημίων και διαφορετικών επιστημονικών τομέων όπως η Αρχιτεκτονική και η Ειδική Εκπαίδευση είναι επίσης πολύ σημαντική για την έρευνα, την ενίσχυση της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, την εκπαίδευση του προσωπικού των μουσείων, την ανάπτυξη και τη διάδοση καλών πρακτικών (Αργυρόπουλος, Κανάρη & Χαμονικολάου, 2017· Argyropoulos et al., 2017· Argyropoulos, Nikolarazi, Chamonikolaou & Kanari, 2016a, 2016b· Νανιόπουλος & Τσαλής, 2017). Είναι επίσης

σημαντικό να σημειωθεί ο ρόλος των δικτύων μουσείων και άλλων οργανισμών για τη βελτίωση της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία στα μουσεία, όπως για παράδειγμα το Δίκτυο Βαλκανικών Μουσείων ([Balkan Museum Network](#) - BMN) και το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος ([Stavros Niarchos Foundation](#)-SNF), ένας ιδιωτικός, διεθνής φιλανθρωπικός οργανισμός που επιχορηγεί μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς συμπεριλαμβανομένων και πολιτιστικών οργανισμών και συγχρηματοδοτεί σχετικά προγράμματα. Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν επίσης και επαγγελματίες του ιδιωτικού τομέα που συνεργάζονται με διάφορα μουσεία και συλλόγους για την ανάπτυξη προσβάσιμων εκθέσεων, εκδηλώσεων, εκθέσεων αναφοράς σχετικά με την προσβασιμότητα κ.λπ. καθώς επίσης και για τον προσβάσιμο τουρισμό ([accessible tourism](#)).

II.3. ΟΥΓΓΑΡΙΑ

Τις τελευταίες δεκαετίες, η απρόσκοπτη πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία αποκτά όλο και μεγαλύτερη σπουδαιότητα παγκοσμίως. Τα ψηφίσματα της Ευρώπης και της Ουγγαρίας οδήγησαν επίσης σε σημαντικές βελτιώσεις στον τομέα του πολιτισμού και στο χώρο των μουσείων σχετικά με τις ίσες ευκαιρίες και την προσβασιμότητα.

Ο πρώτος νόμος από την ουγγρική νομοθεσία είναι η «Σύμβαση για τα Ιδρύματα των Μουσείων, τη Φροντίδα της Δημόσιας Βιβλιοθήκης και τη Δημόσια Εκπαίδευση (1997). Ο νόμος ορίζει, όπως ο Κώδικας Δεοντολογίας, την αδιάλειπτη υποχρέωση της κοινωνίας ότι τα πολιτιστικά αγαθά στα μουσεία είναι αναπόσπαστα στοιχεία της εθνικής και παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς στο σύνολό της, η οποία είναι ευρέως και εξίσου προσβάσιμη στο κοινό. Βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι *«η νομοθεσία στοχεύει στην επιβολή της αρχής της ισότητας, της κοινωνικής ένταξης, η οποία μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω συνειδητής υποστήριξης, βοήθειας και συνεργασίας των ατόμων με αναπηρίες»* σύμφωνα με τις αρχές του ΟΗΕ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο νόμος XXVI του 1998. Ο νόμος “a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról” (σχετικά με τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και τις Ίσες Ευκαιρίες τους) ορίζει την έννοια της αναπηρίας και αναφέρεται στην προσβασιμότητα και τις προϋποθέσεις για πλήρη κοινωνική συμμετοχή, αλλά η έννοια των ίσων ευκαιριών επεκτάθηκε περισσότερο με τη Σύμβαση που υιοθετήθηκε το 2007. Οι νόμοι που αφορούν στο θέμα αυτό είναι: το 1997 ο νόμος LXXVIII “az épített környezet alakításáról és védelméről” (σχετικά με τον Προσδιορισμό και την Προστασία του Δομημένου Περιβάλλοντος), ο νόμος XXVI του 1998 “a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról” (σχετικά με τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και τις Ίσες Ευκαιρίες τους), ο νόμος CXXV του 2003 και ο νόμος “az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról” (για την Ίση Μεταχείριση και την Προώθηση Ίσων Ευκαιριών). Ο

νόμος CXС του 2011 Act “a nemzeti köznevelésről” (για τη δημόσια εκπαίδευση) ασχολείται με την παροχή προϋποθέσεων ένταξης.

Το Εθνικό Συμβούλιο Αναπηρίας (Országos Foglalkozásügyi Tanács) είναι ένας οργανισμός που εκπροσωπεί τα άτομα με αναπηρία, τον έλεγχο του οποίου σταδιακά ανέλαβε μια Διυπουργική Επιτροπή για την Αναπηρία (Foglalkozásügyi Tárcaközi Bizottság) και ένα Εθνικό Κολλέγιο για την Αναπηρία (Foglalkozásügyi Országos Szakmai Kollégium) με βάση τις αποφάσεις του 2016. Ο νόμος για τα πολιτιστικά δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία στην Ουγγαρία είναι γραμμένος από τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο όπως αναφέρεται στο άρθρο 30.

Υπάρχουν πιο θεμελιώδεις νόμοι που διασφαλίζουν τα δικαιώματα των ατόμων με προβλήματα ακοής στην ΕΕ ή στην Ουγγαρία:

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία εγκρίθηκε από τον ΟΗΕ το 2006 στη Νέα Υόρκη και τέθηκε σε ισχύ για την Ευρωπαϊκή Ένωση στις 22 Ιανουαρίου 2011 επικυρώθηκε από την Εθνική Συνέλευση της Ουγγαρίας το 2007 (Σύμβαση XCII του 2007 για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο αυτής - [2007. évi XCII. törvény a Foglalkozással élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv](#)).

Αυτή η Σύμβαση υπογραμμίζει για την προσβασιμότητα στο Άρθρο 9 τα ακόλουθα: «Προκειμένου να είναι σε θέση τα άτομα με αναπηρίες να ζουν ανεξάρτητα και να συμμετέχουν πλήρως σε όλες τις πτυχές της ζωής, τα Συμβαλλόμενα Κράτη λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα προκειμένου να διασφαλίζουν στα άτομα με αναπηρίες την πρόσβαση, σε ίση βάση με τους άλλους, στο φυσικό περιβάλλον, τα μέσα μεταφοράς, την πληροφορία και τις επικοινωνίες, συμπεριλαμβανομένων και των τεχνολογιών και συστημάτων πληροφορίας και επικοινωνιών και σε άλλες εγκαταστάσεις και υπηρεσίες που είναι ανοικτές ή παρέχονται στο κοινό, τόσο στις αστικές όσο και στις αγροτικές περιοχές»². Αναφέρει, επίσης ότι: «...Τα Συμβαλλόμενα Κράτη λαμβάνουν επίσης κατάλληλα μέτρα προκειμένου: να παρέχουν μορφές ζωντανής βοήθειας και ενδιαμέσων, συμπεριλαμβανομένων των οδηγών, των αναγνώστων και των επαγγελματιών διερμηνέων της νοηματικής γλώσσας, προκειμένου να διευκολύνουν την προσβασιμότητα στα κτίρια και σε άλλες εγκαταστάσεις που είναι ανοικτές στο κοινό»³.

Η Διακήρυξη των Βρυξελλών του 2010 για τις Νοηματικές Γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση αναφέρει ότι: «Οι χρήστες νοηματικής γλώσσας πρέπει να έχουν ισότιμη πρόσβαση στη δημόσια ζωή,

² Από τη μετάφραση του άρθρου 9, παρ. 1. στον Ν. 4074/2012 «Κύρωση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες και του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες», (ΦΕΚ 88/Α/11-4-2012). Ανάκτηση 21 Απριλίου 2021 από <https://www.e-nomothesia.gr/diethneis-suntheke/nomos-4074-2012-fek-88a-11-4-2012.html>

³ Ο.π., Άρθρο 9, παρ. 2ε.

την εκπαίδευση και την απασχόληση...Μια οδός προκειμένου να πετύχουν οι χρήστες νοηματικής γλώσσας πλήρη πρόσβαση είναι οι διερμηνείς νοηματικών γλωσσών (σε πρόσωπο με πρόσωπο διερμηνεία ή μέσω σύγχρονων, προσαρμοσμένων στην Πληροφορία και Τεχνολογία λύσεων [IT solutions]»⁴ ([2010 Brussels Declaration Sign Languages in the EU](#)).

Στην Ουγγαρία, η είσοδος σε μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις μουσείων παρέχεται δωρεάν σε άτομα με αναπηρία που είναι υπήκοοι του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου ή σε ένα άτομο που το συνοδεύει [(194/2000. (XI. 24.) Κυβερνητικό Διάταγμα για Εκπτώσεις για Επισκέπτες σε Μουσεία Άρθρο (1) b) c). (194/2000 XI. 24.) [Korm. rendelet a muzeális intézmények látogatóit megillető kedvezményekről](#) 2§.1.b) c)].

Αυτό το άτομο μπορεί να είναι διευκολυντής/βοηθός επικοινωνίας ή διερμηνέας νοηματικής γλώσσας. Στην Ουγγαρία, τα άτομα με προβλήματα ακοής έχουν πρόσβαση σε δωρεάν υπηρεσίες νοηματικής γλώσσας για 120 ώρες το χρόνο (Νόμος CXXV του 2009 για την Ουγγρική Νοηματική Γλώσσα και τη Χρήση της Ουγγρικής Νοηματικής Γλώσσας 4§.(1) c), 5§.(1).([2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról](#) 4§.(1) c), 5§.(1).

II.4. ROUMANIA

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες έχει ληφθεί μια σειρά νομοθετικών μέτρων για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία, τον σεβασμό των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ελευθερίας και των ίσων ευκαιριών. Η Ρουμανία υπέγραψε τη Σύμβαση στις 26 Σεπτεμβρίου 2007, την επικύρωσε με τον Νόμο υπ' αριθ. 221/2010 (Official Monitor of Romania, Part I, no. 792 in 26th of November, 2010) και τέθηκε σε ισχύ στις 2 Μαρτίου 2011, σύμφωνα με το άρθρο 9 του διατάγματος του Υπουργού Εξωτερικών αρ. 331/2011.

Το άρθρο 33 της Σύμβασης προβλέπει την εφαρμογή και παρακολούθησή της σε εθνικό επίπεδο. Προκειμένου να εδραιωθούν οι παρεχόμενοι μηχανισμοί, το Ρουμανικό Κοινοβούλιο ενέκρινε τον νόμο αριθ. 8/2016 με τον οποίο ιδρύθηκε το Συμβούλιο Εφαρμογής ([Council of implementation](#)), ο Μηχανισμός Συντονισμού των μέτρων και των σημείων επαφής για την εφαρμογή της Σύμβασης. Το άρθρο 15 που προέβλεπε τον ορισμό του συντονιστικού μηχανισμού σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης τροποποιήθηκε με το Έκτακτο Διάταγμα αριθ. 40/2016 στις 28 Ιουνίου 2016 σχετικά με τη θέσπιση μέτρων στο επίπεδο της κεντρικής δημόσιας διοίκησης και για την τροποποίηση και ολοκλήρωση ορισμένων κανονιστικών πράξεων.

Σύμφωνα με αυτές τις τροποποιήσεις: «(1) Για τη συμμόρφωση με τις διατάξεις του άρθρου 33

⁴ Από την ελληνική μετάφραση της Διακήρυξης των Βρυξελλών για τις Νοηματικές Γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Ανάκτηση 21 Απριλίου 2021 από <https://www.omke.gr/diakhyrxi-sign-language-eud/>

της Σύμβασης, η Εθνική Αρχή Ατόμων με Αναπηρία ([*Convention the National Authority for Disabled Persons*](#)) ορίζεται ως Μηχανισμός συντονισμού για την εφαρμογή της Σύμβασης».

Σύμφωνα με το Στατιστικό Δελτίο ([*Statistic Bulletin*](#)) για το τρίτο τρίμηνο του 2019, ο συνολικός αριθμός ατόμων με αναπηρία στη Ρουμανία που κοινοποιήθηκε από την Εθνική Αρχή για τα Άτομα με Αναπηρία στο Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Δικαιοσύνης ήταν 839.632 άτομα. Από αυτά, 118.041 ήταν άτομα με ΑιΑ, 23.716 άτομα (21697 ενήλικες, 2019 παιδιά) με προβλήματα ακοής και 94.325 άτομα (91.568 ενήλικες, 2.757 παιδιά) με προβλήματα όρασης.

Η εισαγωγή της Εθνικής Στρατηγικής για την κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρία 2014-2020 αντικατοπτρίζει την αρχή της «κοινωνίας για όλους».

Ο νόμος υπ' αριθ. 448/2006 σχετικά με την προστασία και την προώθηση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία, που αναδημοσιεύθηκε το 2008, είναι αυτός που ρυθμίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ατόμων με αναπηρία και με τον οποίο ορίζεται η ομάδα στόχος: «(1) Τα άτομα με αναπηρία είναι αυτά για τα οποία το κοινωνικό περιβάλλον δεν είναι προσαρμοσμένο στις σωματικές, αισθητηριακές, ψυχικές, νοητικές και/ή συναφείς ανεπάρκειές τους εμποδίζοντας εντελώς ή περιορίζοντας την πρόσβασή τους με ίσες ευκαιρίες στην κοινωνική ζωή και ορισμένα μέτρα προστασίας είναι απαραίτητα για την υποστήριξη της κοινωνικής ένταξης» (Ν. 448/2006, άρθρο 2, Α1.)

Το άρθρο 21 προβλέπει την υποχρέωση των δημόσιων αρχών να υποστηρίζουν τη συμμετοχή όλων αναφορικά με τις πολιτιστικές εκδηλώσεις και να διοργανώνουν εκδηλώσεις με αυτόν τον σκοπό. Επίσης, αυτό το άρθρο προβλέπει τη δωρεάν ή τη μειωμένη τιμή σε εκδηλώσεις. Η 4η παράγραφος έχει μέτρα σχετικά με την πρόσβαση στον πολιτισμό, τον αθλητισμό και τον τουρισμό.

Το άρθρο 30 του Νόμου υπ' αριθ. 221/2010 είναι εκείνο που αναφέρεται στη συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή, στις ψυχαγωγικές δραστηριότητες, στον ελεύθερο χρόνο και στον αθλητισμό. Το άρθρο 30 προβλέπει την αναγνώριση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία να συμμετέχουν σε ισότιμη βάση με άλλους, στην πολιτιστική ζωή, στη δέσμευση του κράτους να λάβει τα κατάλληλα μέτρα για να εξασφαλίσει την προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία, τόσο από την άποψη της πολιτιστικής πράξης όσο και από την άποψη των πολιτιστικών χώρων συμπεριλαμβανομένων και των μουσείων.

Με βάση τις διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις, τις Ευρωπαϊκές οδηγίες και συστάσεις, τις εθνικές κανονιστικές πράξεις, έχουν αναπτυχθεί με την πάροδο των ετών Εθνικές Στρατηγικές με στόχο την προστασία και την ένταξη των ατόμων με αναπηρία (από αυτές ανακλήθηκε η Απόφαση υπ' αριθ. 1215 της 31ης Οκτωβρίου 2002 σχετικά με την έγκριση της Εθνικής Στρατηγικής για την ειδική προστασία και την κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρία στη Ρουμανία).

Ο στόχος της Εθνικής Στρατηγικής για την προστασία, την ένταξη και την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων με αναπηρία 2006-2013 «Ίσες ευκαιρίες για άτομα αναπηρία προς μια κοινωνία χωρίς διακρίσεις» που εγκρίθηκε με την υπ' αριθ. Απόφαση 1175 της 29ης Σεπτεμβρίου

2005 ήταν «η διασφάλιση της πλήρους χρήσης από τα άτομα με αναπηρία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών προκειμένου να αυξηθεί η ποιότητα της ζωής τους». Η Εθνική Στρατηγική «Μια κοινωνία χωρίς εμπόδια για άτομα με αναπηρία» 2016-2020, που εγκρίθηκε με την υπ' αριθμ. Απόφαση 655/2016 προτίθεται να εφαρμόσει τη Σύμβαση, η οποία, όπως προαναφέρθηκε, κυρώθηκε με το Νόμο 221/2010. Η στρατηγική στοχεύει στην «προώθηση, προστασία και διασφάλιση της πλήρους και ίσης χρήσης όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών από όλα τα άτομα με αναπηρία, καθώς και η προώθηση του σεβασμού της εγγενούς αξιοπρέπειας». Μέσω της στρατηγικής «Μια κοινωνία χωρίς εμπόδια για άτομα με αναπηρία» 2016-2020, επιδιώχθηκε η επίτευξη ενός ενοποιητικού πλαισίου όλων των κατευθύνσεων δράσης που αφορούν στο πεδίο της αναπηρίας.

Οι γενικοί στόχοι αυτής της Στρατηγικής είναι οι εξής:

- «1. Προώθηση της πρόσβασης σε όλους τους τομείς της ζωής προκειμένου να διασφαλιστεί η χρήση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών από τα άτομα με αναπηρία.
2. Εξασφάλιση της πλήρους συμμετοχής σε όλους τους τομείς της ζωής των ατόμων με αναπηρία.
3. Εξάλειψη των διακρίσεων και ισότιμη διασφάλιση για τα άτομα με αναπηρία.
4. Εξασφάλιση της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία σε ένα ανοιχτό χωρίς αποκλεισμούς εργασιακό περιβάλλον τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα την αποτελεσματική πρόσβασή τους σε υπηρεσίες υποστήριξης για την αύξηση της απασχόλησης στην αγορά εργασίας.
5. Προώθηση της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης υπέρ της ένταξης σε όλα τα επίπεδα και της μάθησης καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής των ατόμων με αναπηρία.
6. Προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία σε συνθήκες αξιοπρεπούς ζωής, προκειμένου να αυξάνεται συνεχώς η ποιότητα ζωής τους.
7. Εξασφάλιση της δίκαιης πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία στις υπηρεσίες και παροχές υγείας, της ποιότητας με έμφαση σε συγκεκριμένα ζητήματα, με λογικό κόστος και όσο το δυνατόν πιο κοντά στις κοινότητες στις οποίες ζουν.
8. Τεκμηρίωση των πολιτικών για τα άτομα με αναπηρία βάσει των πληροφοριών και των στατιστικών και ερευνητικών δεδομένων που συλλέγονται σε όλους τους τομείς δραστηριότητας».

Αυτοί οι γενικοί στόχοι αποτελούν τη βάση των οκτώ κατευθύνσεων δράσης (προσβασιμότητα, συμμετοχή, ισότητα, απασχόληση, εκπαίδευση και κατάρτιση, κοινωνική προστασία, υγεία, στατιστικές και συλλογή δεδομένων), καθεμία από τις οποίες αφορά σε ένα σύνολο συγκεκριμένων στόχων και μέτρων και αναμενόμενα αποτελέσματα.

Στη Ρουμανία υπάρχουν πολλά μουσεία που παρέχουν στους επισκέπτες με αναπηρία πρόσβαση στα εκθέματά τους. Πολλά από τα προσβάσιμα εκθέματα έχουν σχεδιαστεί μόνο για επισκέπτες με οπτική αναπηρία και λιγότερα για Κωφούς ή άλλες ειδικές κατηγορίες επισκεπτών. Η Εθνική Αρχή Πληρωμών και Κοινωνικών Επιθεωρήσεων πραγματοποίησε πολλές εκστρατείες με σκοπό την αξιολόγηση της προσβασιμότητας των μουσείων αλλά πολλές από αυτές τις δραστηριότητες αφορούν μόνο στη φυσική πρόσβαση (π.χ. ράμπες) και σε προσβάσιμους χώρους υγιεινής για χρήστες αναπηρικών αμαξιδίων.

Προκειμένου να αυξηθεί ο βαθμός πρόσβασης στην πληροφορία, είναι σαφής η ανάγκη συζήτησης για τη φυσική προσβασιμότητα του κτιρίου και του περιβάλλοντος. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι περισσότερες ενέργειες εστιάζουν στον εντοπισμό προβλημάτων πρόσβασης στο χώρο και λιγότερο στην πληροφορία. Για την παροχή ορισμένων συστάσεων σχετικά με την προσβασιμότητα του περιβάλλοντος και την πληροφορία αλλά χωρίς σαφείς οδηγίες για το μουσείο, υπάρχει ο νόμος 448/2006 «Σχετικά με την προστασία και την προώθηση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρίες», ο κανόνας NP051 (2013) «Κανονισμοί σχετικά με την προσαρμογή των αστικών κτιρίων και του αστικού χώρου στις ατομικές ανάγκες των ατόμων με αναπηρίες» και ο κανόνας GP 088-03 (2003) «Οδηγός σχετικά με την υιοθέτηση συγκεκριμένων μέτρων για την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε ιστορικά μνημεία».

II.5. ΤΟΥΡΚΙΑ

Ο πιο σημαντικός και περιεκτικός κανονισμός για τα άτομα με αναπηρία είναι ο Νόμος 5378/2005 για τα Άτομα με Αναπηρία και για την Τροποποίηση Ορισμένων Νόμων και Νομοθετικών Διατάξεων (Ημερομηνία έγκρισης: 1/7/2005).

Άρθρο 1- (Τροποποιήθηκε: 6/2/2014-6518/62). Στόχος αυτού του Νόμου είναι να παρέχει τη δυνατότητα και να ενισχύσει τα άτομα με αναπηρία ώστε να απολαμβάνουν τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες, να διασφαλίσει την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή με ίσους όρους με άλλους ανθρώπους ενισχύοντας τον σεβασμό για τη εγγενή τους αξιοπρέπεια και διασφαλίζοντας ότι λαμβάνονται οι απαραίτητες ρυθμίσεις για τη λήψη μέτρων για την πρόληψη της αναπηρίας (Νόμος 5378/ Τροποποιημένος: 6518/62, 2014).

Άρθρο 2 - Ο Νόμος αυτός καλύπτει τα άτομα με αναπηρία, τις οικογένειές τους, την ίδρυση και τους οργανισμούς που εξυπηρετούν άτομα με αναπηρία και άλλους σχετικούς φορείς.

Άρθρο 4- (Τροποποιήθηκε: 6/2/2014-6518/64 md.) (Νόμος 5378/2014)

γ. Είναι απαραίτητο να παρέχεται η ισότητα ευκαιριών στα άτομα με αναπηρίες και να απολαμβάνουν όλα τα δικαιώματα και τις υπηρεσίες.

δ. Είναι σημαντικό να διασφαλιστεί η προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρίες ώστε να ζουν ανεξάρτητα και να συμμετέχουν πλήρως και αποτελεσματικά στην κοινωνία.

θ. Είναι σημαντικό να διασφαλιστεί η συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες, των οικογενειών τους και των μη κυβερνητικών οργανώσεων που εκπροσωπούν τα άτομα με αναπηρίες στις διαδικασίες χάραξης πολιτικής, λήψης αποφάσεων και παροχής υπηρεσιών.

στ. Προσβασιμότητα: Σημαίνει ότι τα κτίρια, οι ανοιχτοί χώροι, οι υπηρεσίες μεταφοράς και πληροφόρησης και η τεχνολογία πληροφοριών και επικοινωνιών είναι προσβάσιμη και μπορεί να χρησιμοποιηθεί από άτομα με αναπηρίες με ασφάλεια και ανεξαρτησία.

λ. Κτίρια Δημοσίων Υπηρεσιών: Κυβερνητικά κτίρια, χώροι λατρείας, ειδική εκπαίδευση και ιδιωτικές εγκαταστάσεις υγείας· πολιτιστικά κτίρια όπως κινηματογράφοι, θέατρα, όπερες, μουσεία, βιβλιοθήκες, αίθουσες συνεδριάσεων και χώροι ψυχαγωγίας όπως καζίνο και αίθουσες γάμων· εμπορικά κτίρια όπως ξενοδοχεία, ιδιωτικοί κοιτώνες, κτίρια γραφείων, γραφεία, δίοδοι, αγορές· αθλητικές εγκαταστάσεις, δημόσιοι χώροι στάθμευσης και παρόμοια δημόσια κτίρια.

Ένα από τα πιο σημαντικά στάδια της διαδικασίας που σχετίζεται με τις κατακτήσεις σχετικά με τα άτομα με αναπηρίες στη διεθνή συζήτηση είναι η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες και το Προαιρετικό Πρωτόκολλό της που εγκρίθηκε από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών στις 13 Δεκεμβρίου 2006 και άνοιξε προς υπογραφή στις 30 Μαρτίου 2007.

Η συμμετοχή της Τουρκίας σε αυτή τη διαδικασία με την υπογραφή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες ([Convention on the Rights of Persons with Disabilities](#)) και του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της είναι σημαντική όσον αφορά την απόδειξη της ευαισθησίας και της συμμετοχής της στην «ισότητα ευκαιριών για άτομα με αναπηρίες στη διεθνή συζήτηση».

Η κυβέρνηση της Δημοκρατίας της Τουρκίας δείχνει ότι ακολουθεί μια δυναμική διαδικασία όσον αφορά τους νόμους και τη νομοθεσία με τον νόμο 5378 για τα Άτομα με Αναπηρίες και την Τροποποίηση Ορισμένων Νόμων και Νομοθετικών διατάξεων (01/07/2005) · με τις προσθήκες και τις τροποποιήσεις του νόμου 5378 το 2012 και το 2014 σε εθνικό επίπεδο σχετικά με την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρίες και τη βελτίωση των «μέσων δημόσιας μεταφοράς» και με τις περιγραφές εφαρμογής του (Νόμος: 5378/2014, Ενότητα, Προσωρινό άρθρο 3).

Επιπλέον, ο κανονισμός που ξεχωρίζει μεταξύ των πρόσφατων κανονισμών για τα άτομα με αναπηρίες είναι η εγκύκλιος με ημερομηνία 28.01.2020 και αρ. 2020/01 της Γενικής Διεύθυνσης Υπηρεσιών για Άτομα με Αναπηρίες και για τους Ηλικιωμένους του Υπουργείου Οικογένειας, Εργασίας και Κοινωνικών Υπηρεσιών.

Το 2020 έχει ανακηρυχθεί ως «Το Έτος Προσβασιμότητας» για την υλοποίηση των μελετών προσβασιμότητας που θα διεξαχθούν από όλα τα Ιδρύματα και Οργανισμούς με προγραμματισμένο, συστηματικό τρόπο και σύμφωνα με τα πρότυπα για την επιτάχυνση των πρακτικών, την παροχή

φυσικής, ψηφιακής και διανοητικής μεταμόρφωσης σε αυτόν τον τομέα, και για να δημιουργήσει τον πολιτισμό της προσβασιμότητας.

Στο Project Marmaray που έχει υλοποιηθεί από το Υπουργείο Μεταφορών και Υποδομών, συνολικά 43 σταθμοί μεταξύ της πόλης Gebze και Halkalı που λειτουργούν υπό την ευθύνη της 1ης Περιφερειακής Διεύθυνσης Τουρκικών Κρατικών Σιδηροδρόμων (Turkish State Railways, TCDD) έχουν εξοπλιστεί με κυλιόμενες σκάλες, ανελκυστήρες και ανάγλυφους κίτρινους οδηγούς όδευσης που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του νόμου υπ' αριθ. 5378. Το Μουσείο Σιδηροδρόμων της Κωνσταντινούπολης, που βρίσκεται στη διαδρομή Marmaray και στον ιστορικό Σιδηροδρομικό Σταθμό Sirkeci, έχει σημαντικά πλεονεκτήματα όσον αφορά τη μεταφορά και την προσβασιμότητα με τη μοναδική του τοποθεσία στην περιοχή του Τεμένους του Σουλτάνου Αχμέτ, της Αγίας Σοφίας, του Παλατιού Τοπ Καπί που είναι σημαντικοί προορισμοί για τουρίστες, στη διασταύρωση Μαρμαρά, τη στάση στη γραμμή τραμ Τοπ Καπί - Καμπατά, λιμάνια και πορθμεία, τουριστικά λεωφορεία κ.λπ.

Η Διεύθυνση Τουρκικών Κρατικών Σιδηροδρόμων (TCDD) παρέχει διευκολύνσεις σε άτομα με αναπηρίες αναφορικά με την προσβασιμότητα στις μεταφορές, στις υπηρεσίες μεταφοράς και στις πρακτικές οργάνωσης των δημόσιων χώρων που σχετίζονται με αυτή την υπηρεσία. Παρόλο που η TCDD εκτελεί υπηρεσίες μεταφοράς, βρίσκεται σε μια διαφορετική περιοχή με μουσειακό ενδιαφέρον, με το Μουσείο Σιδηροδρόμων της Κωνσταντινούπολης να παρουσιάζει την ιστορία των σιδηροδρόμων στην Τουρκία με τον αρχικό χώρο, τα πρωτότυπα αντικείμενα και έγγραφα. Στο πλαίσιο του προγράμματος ToMIMEuS, θα εισαχθεί μια νέα ευαισθητοποίηση σχετικά με τις λειτουργίες που θα αναπτυχθούν στο πλαίσιο του μουσειακού σκεπτικού.

Στην Τουρκία, τα πανεπιστήμια, τα δημόσια ιδρύματα και οι ενώσεις έχουν επιστημονικές έρευνες για άτομα με αναπηρία: Προσεγγίσεις στη Σύγχρονη Μουσειολογία και Παράγοντες που Επηρεάζουν τη Διαμόρφωση Μουσείων. Αναπληρωτές καθηγητές Berna Okan στο Πανεπιστήμιο Düzce, Προσβασιμότητα στις Υπηρεσίες Υγείας και Προσδοκίες των Ατόμων με Αναπηρία, Muhammed Arca, Günay Sak eifm.trakya.edu.tr.

III. Προσβασιμότητα και συμπερίληψη ατόμων με αναπηρία σε μουσεία

Η προσβασιμότητα ενός μουσείου δεν αποτελεί εμπόδιο στην ανάπτυξη, αλλά αντίθετα, πολλά καινοτόμα στοιχεία από μεθοδολογική και τεχνολογική άποψη θα αυξήσουν τον αριθμό των επισκεπτών και από τις δύο πλευρές. Όπως φαίνεται σε αυτό το εγχειρίδιο, τα πρότυπα προσβασιμότητας του περιβάλλοντος και πληροφόρησης καθορίζονται από τη νομοθεσία σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Κάθε μουσείο πρέπει να διασφαλίζει ότι καλύπτει το στοιχείο της προσβασιμότητας και το γεγονός ότι μπορεί να παρέχει ποιοτικές υπηρεσίες για όλους τους επισκέπτες, ειδικά για τους επισκέπτες με αναπηρίες.

Τα δεδομένα του βαρόμετρου Eurostat το 2015 (Eurostat, 2015) δείχνουν ότι οι περισσότερες από τις πολιτιστικές δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχουν νέοι άνω των 16 ετών είναι οι δραστηριότητες του κινηματογράφου, σε σχέση με την επίσκεψη σε μουσείο ή το θέατρο. Το 2015, περίπου το 45,9% του ενήλικου πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 28 (ΕΕ-28) ηλικίας 16 ετών και άνω ανέφερε ότι πήγε στον κινηματογράφο κατά τη διάρκεια των 12 μηνών, ενώ ένα ελαφρώς χαμηλότερο ποσοστό του πληθυσμού επισκέφτηκε έναν πολιτιστικό χώρο (43,4%) ή παρακολούθησε μια παράσταση (42,8%).

Αν και τα ποσοστά συμμετοχής της ΕΕ-28 για αυτές τις τρεις πολιτιστικές δραστηριότητες ήταν παρόμοια, υπήρχε μια σειρά διαφορετικών προτύπων σε εθνικό επίπεδο. Η πολιτιστική συμμετοχή (Eurostat, 2015) ήταν υψηλότερη μεταξύ των νεότερων παρά των ηλικιωμένων ατόμων σε καθένα από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2015, υπήρχαν μόνο δύο Κράτη Μέλη όπου λιγότερο από το 70% των νεότερων ενηλίκων ανέφεραν ότι συμμετείχαν σε μια πολιτιστική δραστηριότητα: Βουλγαρία (52,1%) και Ρουμανία (48,5%). Αντιθέτως, υπήρχαν έξι Κράτη Μέλη όπου περισσότερο από το 70% των ηλικιωμένων συμμετείχαν σε μια πολιτιστική δραστηριότητα: Λουξεμβούργο (70,5%), Ηνωμένο Βασίλειο (70,8%), Κάτω Χώρες (76,9%), Φινλανδία (77,8%), Σουηδία (78,8%) και Δανία (80,0%). Το βαρόμετρο Eurostat για το 2015 δείχνει επίσης ότι το υψηλότερο ποσοστό μη συμμετοχής των νέων στην πολιτιστική διαδικασία είναι στη Ρουμανία (87%). Οι αιτίες μπορεί να είναι πολλαπλές: οικονομικά προβλήματα, χαμηλό ενδιαφέρον, έλλειψη πολιτιστικών ιδρυμάτων στην περιοχή ή σε κοντινές πόλεις, αλλά και άλλοι πολλοί λόγοι.

Ο Sandell (1998) προσδιόρισε τρεις στρατηγικές κοινωνικής ένταξης για την προσέγγιση των μουσείων: (1) Το Μουσείο χωρίς αποκλεισμούς, (2) το Μουσείο ως Παράγοντας Κοινωνικής Αναγέννησης και (3) το Μουσείο ως μέσο για την Ευρεία Κοινωνική Αλλαγή. Όπως εξηγεί ο Sandell (1998), το μουσείο χωρίς αποκλεισμούς είναι εκείνο που αφαιρεί κάθε φραγμό που εμποδίζει την πρόσβαση στα μουσεία. Τα εμπόδια μπορεί να είναι φυσικά, οικονομικά, διανοητικά, ψυχολογικά ή

γεωγραφικά. Τις τελευταίες δεκαετίες, τα μουσεία επαναπροσδιόρισαν τη σχέση τους με τους επισκέπτες, αποδεχόμενοι την ιδέα ότι οι επισκέπτες έχουν διαφορετικές ανάγκες, ηλικίες, χαρακτηριστικά, ενδιαφέροντα και προσδοκίες (Hathazi, 2017). Ως εκ τούτου, τα μουσεία προσπάθησαν να ανταποκριθούν σε όλες αυτές τις απαιτήσεις εισάγοντας διαφορετικές στρατηγικές που αποσκοπούν στην αύξηση της προσβασιμότητας για άτομα με διαφορετικές αναπηρίες. Από την άλλη πλευρά, όπως έδειξε σε μια μελέτη που διεξήχθη από τον McMillen (2015) η προσβασιμότητα ή η ένταξη δεν αφορούν μόνο στην αντιμετώπιση του φυσικού χώρου και του καθολικού σχεδιασμού. Η πρόσβαση και η ένταξη πρέπει να περιλαμβάνουν τη χάραξη πολιτικής για μουσεία, την επιμέλεια, την πρόσβαση σε πληροφορίες, την τέχνη, τις νέες τεχνολογίες, τα ψηφιακά μέσα και τις συνεργασίες. Αν τα μουσεία υιοθετήσουν μια ολιστική και χειραφετητική οργανωτική πρακτική και συμπεριφορά, θα μπορέσουν να γίνουν ακόμη πιο προσβάσιμα και χωρίς αποκλεισμούς σε όλους τους επισκέπτες, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που δεν μπορούν να «δουν» τον κόσμο όπως εμείς.

Η πρώτη διάσταση σχετικά με την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στο μουσείο δίνεται από την **προσβασιμότητα των μεταφορών και του περιβάλλοντος** της τοποθεσίας. Η μεταφορά μπορεί να διασφαλιστεί με τη βοήθεια:

- δημόσιων συγκοινωνιών, αυξάνοντας έτσι την ανεξαρτησία του ατόμου με αναπηρία.
- μη κυβερνητικών ιδρυμάτων που υποστηρίζουν διαφορετικές ομάδες ατόμων με αναπηρία
- σχολείων που μπορούν να παρέχουν μεταφορά σε μαθητές.

Η δεύτερη διάσταση αφορά τη **γενική προσβασιμότητα του κτιρίου και του περιβάλλοντος του μουσείου**. Πολλά από τα μουσεία στεγάζονται σε πολύ παλιά ιστορικά κτίρια με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική και η εφαρμογή σύγχρονων προτύπων προσβασιμότητας είναι πολύ δύσκολη. Επομένως, είναι απαραίτητο να συζητήσουμε για τον συμπεριληπτικό σχεδιασμό που σέβεται την αρχιτεκτονική και την πολιτιστική κληρονομιά. Σε γενικές γραμμές οι επισκέπτες με αναπηρία χρειάζονται:

- Θέσεις στάθμευσης
- Πρόσβαση με ράμπες ή ανελκυστήρες
- Μεγάλες πόρτες - ορατές και προσβάσιμες.
- Απτική σήμανση στο δάπεδο για χρήστες λευκού μαστουινιού.
- Ψηφιακές ενδείξεις για εφαρμογές κινητών τηλεφώνων
- Προσβάσιμους χώρους υγιεινής.
- Χώρους ανάπαυλας μέσα στο μουσείο ή σε ανοιχτούς χώρους.
- Επαρκή φωτισμό του χώρου μέσα στο μουσείο.
- Ορατοί χάρτες και δείκτες για εύκολη εσωτερική πλοήγηση.

- Πληροφορίες σε εναλλακτικές μορφές.

Στο μουσείο, όλοι οι χώροι και οι εγκαταστάσεις, παροχές, κλπ., πρέπει να επισημαίνονται με σαφή σύμβολα που να δείχνουν προσβάσιμες υπηρεσίες και χώρους. Η εμπειρία της επίσκεψης σε ένα μουσείο πρέπει να λαμβάνει υπόψη το στυλ μάθησης και τις προτιμήσεις για τη μάθηση κάθε επισκέπτη. Πρέπει να τονιστεί ότι η επίσκεψη σε μουσείο είναι μια εμπειρία πνευματικής διέγερσης και συνεχούς μάθησης. Σε κάθε επίσκεψη, ο επισκέπτης μαθαίνει κάτι νέο.

Η τρίτη διάσταση αφορά στο **προσωπικό του μουσείου**. Τα μουσεία πρέπει να παρέχουν τακτική εκπαίδευση στο προσωπικό ώστε να παρέχει ποιοτικές υπηρεσίες σε επισκέπτες με αναπηρίες. Καθώς εργάζονται με παιδιά και ενήλικες, κάθε μέλος του προσωπικού του μουσείου πρέπει να έχει βασικές, ελάχιστες γνώσεις σχετικά με τις πιο γνωστές αναπηρίες και πώς πρέπει να αλληλεπιδρούν και να υποστηρίζουν τα άτομα αυτά στο μουσείο σε διαφορετικές καταστάσεις όπως για παράδειγμα ελάχιστα σύμβολα νοηματικής γλώσσας για έναν κωφό επισκέπτη, η συνοδεία ενός τυφλού μέσα στο μουσείο ή η υποστήριξη ενός χρήστη αναπηρικού αμαξιδίου. Αυτές οι καταστάσεις είναι ελάχιστες πτυχές που είναι απαραίτητες για την εκπαίδευση του προσωπικού του μουσείου.

Η τέταρτη διάσταση, και ίσως η κύρια πηγή προσβασιμότητας ενός μουσείου για επισκέπτες με αναπηρία, συνίσταται στην **προσβασιμότητα της πληροφορίας και στην πρόσβαση στα εκθέματα**. Δεν είναι δύσκολο να έχουμε γενικές οδηγίες αλλά οι περισσότερες προσαρμογές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη το γενικό θέμα του μουσείου, τη δυναμική των εκθέσεων και την ομάδα-στόχο ειδικά όταν μιλάμε για επισκέπτες με προβλήματα ακοής (κώφωση ή βαρηκοΐα), νοητικές ή αναπτυξιακές αναπηρίες, δυσκολίες μάθησης, αναπηρίες ψυχικής υγείας, σωματικές αναπηρίες και απώλεια όρασης. Πολλές φορές, τα άτομα με αναπηρία σχεδιάζουν τα ταξίδια τους γι' αυτό και όλες αυτές οι πληροφορίες είναι απαραίτητο να είναι εμφανείς και να χρησιμοποιούνται για ένα εύκολο ταξίδι.

Ο ιστότοπος είναι η πρώτη διεπαφή με τον επισκέπτη και πρέπει να είναι προσβάσιμη σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα και τις συστάσεις (W3C και WCAG). Σε μια ενότητα αφιερωμένη σε πληροφορίες σχετικά με την προσβασιμότητα στο μουσείο, ο επισκέπτης θα πρέπει να βρει γενικές πληροφορίες σχετικά με:

- μέσα μεταφοράς στο μουσείο,
- την ύπαρξη χώρων στάθμευσης που προορίζονται για άτομα με αναπηρία,
- τις δυνατότητες επικοινωνίας με το προσωπικό του μουσείου για περισσότερες πληροφορίες,
- τρόπους ανεξάρτητης επίσκεψης στο μουσείο ή δυνατότητα αιτήματος συνοδού,
- πρόσβαση με σκύλους-οδηγούς,
- προσβάσιμους χώρους μουσείων,

- ειδικά προγράμματα,
- δραστηριότητες σε σχέση με διαφορετικές αναπηρίες,
- πρόσθετες εγκαταστάσεις μέσα ή κοντά στο μουσείο (π.χ. εστιατόρια) κ.λπ.

Και οι τέσσερις διαστάσεις (1) πρόσβαση στο μουσείο, (2) γενικές εγκαταστάσεις, (3) προσωπικό του μουσείου και (4) πρόσβαση στις εκθέσεις των μουσείων δεν πρέπει να αγνοούνται. Καμία από τις τέσσερις διαστάσεις δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς την άλλη. Εάν υπάρχουν δυσκολίες στη μετάβαση από το σημείο Α στο σημείο Β, δεν μιλάμε για μια προσβάσιμη διαδρομή. Έτσι, για να οικοδομήσουμε ένα μουσείο χωρίς αποκλεισμούς, πρέπει να λάβουμε υπόψη τις αρχές της προσβασιμότητας και τις ιδιαιτερότητες της έκθεσης. Εάν το άτομο με αναπηρία δεν μπορεί να πάει στο μουσείο, τότε το μουσείο πρέπει να πάει στο άτομο. Αυτή η ιδέα μπορεί να επιτευχθεί μέσω δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται μέσω ειδικών εργαστηρίων, χρησιμοποιώντας σύγχρονες τεχνολογίες εικονικής πραγματικότητας, διαδικτυακή πρόσβαση σε μοναδικές συλλογές χρησιμοποιώντας βιντεοδιάσκεψη και προσβάσιμες εικονικές περιηγήσεις.

Ένα μουσείο χωρίς αποκλεισμούς βασίζεται επίσης στη συνεργασία με τοπικά ή ιδιωτικά δημόσια ιδρύματα, τα οποία μπορούν να παρέχουν εξειδικευμένες συμβουλές, απαραίτητες για τη δημιουργία ενός προσβάσιμου περιβάλλοντος. Ένα προσβάσιμο μουσείο ορίζεται από πρότυπα, ηθική, ανεξαρτησία, αξιοπρέπεια, ένταξη και ίσες ευκαιρίες για όλους τους επισκέπτες.

III.1. Προσβασιμότητα για άτομα με οπτική αναπηρία

Όπως αναφέρουν οι Auricchio et al. (2017:737) «στην περίπτωση τυφλών και ατόμων με προβλήματα όρασης, οι αρχιτέκτονες και οι μηχανικοί πρέπει να φροντίσουν για τον προσανατολισμό και τη χωρική αντίληψη, μαζί με την απτική και ακουστική πρόσβαση των εκθεμάτων». Οι χάρτες αφής, τα μοντέλα, οι ακουστικές περιγραφές και οι λεζάντες σε Braille βελτιώνουν την προσφορά και την ποιότητα του μουσείου για όλους, όχι μόνο για επισκέπτες με αναπηρία.

Οι χάρτες αφής είναι ανάγλυφες αναπαραστάσεις, με χρωματικές αντιθέσεις, σχεδίων κτιρίων και χώρων, για να βοηθήσουν τον προσανατολισμό και την αναγνωρισιμότητα των τόπων για τυφλούς και άτομα με προβλήματα όρασης. Επιτρέπουν στους ανθρώπους να βιώσουν το περιβάλλον ως προς τη διάσταση, την αναλογία, το σχήμα και τα χαρακτηριστικά και να αποκτήσουν μια νοητική αναπαραγωγή αυτού, η οποία είναι χρήσιμη ώστε το άτομο να βιώσει το χώρο σε συνθήκες ασφάλειας και αυτονομίας. Η Προσθετική Κατασκευή (ΠΚ) - γνωστή ως εκτύπωση 3D είναι μια καινοτόμος και αναδυόμενη τεχνολογία για την παραγωγή στερεών αντικειμένων 3D με πολύπλοκο σχήμα, ξεκινώντας από ένα εικονικό μοντέλο 3D και προχωρώντας στην κατασκευή μέσω διαδοχικής

απόθεσης στρώσεων υλικού. Όπως αναφέρεται από τους Auricchio et al. (2017:745-746) η πιο συνηθισμένη τεχνολογία ΠΚ είναι η Κατασκευή με Εναπόθεση Υλικού (Fused Deposition Modelling -FDM).

Στην πραγματικότητα, αυτή η τεχνολογία έχει επιτυχημένα αποτελέσματα σχετικά με:

- 1) την ακρίβεια λεπτομερειών που είναι θεμελιώδης για την πραγματοποίηση ενός απλού χάρτη με σωστές και σαφείς πληροφορίες για τυφλούς. Συγκεκριμένα, η γραφή Braille απαιτεί συγκεκριμένες διαστάσεις και χαρακτηριστικά, 2) την ανθεκτικότητα που είναι απαραίτητη για την εγγύηση της απτικής πρόσβασης από εκατοντάδες επισκέπτες κάθε μέρα, 3) ευχάριστο άγγιγμα που είναι θεμελιώδες για τους τυφλούς να χρησιμοποιούν (και να απολαμβάνουν) τον χάρτη αφής, 4) τον συνδυασμό χρωμάτων που είναι απαραίτητος για τη διεύρυνση της χρήσης του απτικού χάρτη και για άτομα με προβλήματα όρασης, παιδιά και όλους τους ενδιαφερόμενους επισκέπτες, 5) τον χρόνο πραγματοποίησης, από το μοντέλο 3D (CAD), ο χάρτης αφής πραγματοποιείται σε 16 διαφορετικά πλακίδια, λόγω των διαστάσεων της περιοχής εκτύπωσης, σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα (μέσος όρος 9 ώρες για κάθε πλακίδιο), (Auricchio et al., 2017:745-746).

Εάν πάρουμε επίσης το παράδειγμα ορισμένων ισπανικών μουσείων, η προσέγγιση MGA (Multimedia Guides for All) έχει σχεδιαστεί για να παρέχει καθολική πρόσβαση μέσω κινητών συμπεριλαμβάνοντας επαρκείς δυνατότητες διαμόρφωσης και προσαρμογής, επιτρέποντας σε άτομα με ή χωρίς αναπηρίες να κάνουν ίση χρήση αυτών (Ruiz et al., 2011). Ένα μουσείο είναι πιθανά ένα από τα πιο ξεκάθαρα παραδείγματα ενός περιβάλλοντος που απαιτεί μια καθολική προσέγγιση σχεδιασμού.

Ο στόχος αυτής της προσέγγισης είναι να παρέχει οδηγίες σχεδίασης για οποιαδήποτε κινητή ή φορητή συσκευή με πολυμέσα και οπτικοακουστικά περιεχόμενα, ώστε να είναι προσβάσιμα από άτομα με ΑιΑ και γνωστικές δυσκολίες. Η εφαρμογή του MGA σε ξεναγήσεις αφορά σε μια φορητή, διαδραστική συσκευή που βοηθά και καθοδηγεί τους επισκέπτες σε έναν χώρο πολιτιστικού ενδιαφέροντος, όπως ένα μουσείο, μεταδίδοντας πληροφορίες μέσω διαφορετικών μέσων (π.χ. κείμενο, εικόνες, βίντεο, ήχος κ.λπ.) και επιτρέποντας την προσαρμογή της χρήσης στις διαφορετικές αισθητηριακές και γνωστικές ανάγκες των επισκεπτών. Οι Ruiz et al. (2011) αναφέρουν ότι στο πλαίσιο του MGA, ο όρος «μηχανισμοί προσβασιμότητας» χρησιμοποιείται για να υποδείξει ένα εργαλείο που καθιστά το περιεχόμενο διαθέσιμο σε συγκεκριμένους χρήστες.

Υπάρχουν αρκετά οπτικοακουστικά στοιχεία προσβασιμότητας ανάλογα με τις ανάγκες των χρηστών που μπορούν να ενσωματωθούν σε φορητές συσκευές, και στο μέλλον θα βελτιωθούν και θα αυξηθούν σε αριθμό όσον αφορά τα μουσεία. Κάθε συσκευή που ακολουθεί την προσέγγιση MGA πρέπει να παρέχει ένα μόνο σημείο πρόσβασης με επιλογές διαμόρφωσης αντί να προσφέρει

διαφορετικούς τύπους πρόσβασης ανάλογα με τον τύπο του χρήστη. Οι συσκευές τύπου MGA προσφέρουν αναμφισβήτητα ένα βελτιωμένο μέγεθος οθόνης, με την επακόλουθη βελτίωση της αναγνωσιμότητας των περιεχομένων για κωφούς χρήστες, οι οποίοι μπορούν να διαβάσουν υπότιτλους με ευκολία, καθώς και για άλλους χρήστες με μειωμένη όραση ή μέτρια οπτική αναπηρία.

Η προσέγγιση αυτή αναπτύχθηκε στο πλαίσιο ενός έργου R&D με τίτλο GVAM (Ισπανικό ακρωνύμιο των Προσβάσιμων Εικονικών Οδηγών για Μουσεία). Όταν ο χρήστης αρχίσει να χρησιμοποιεί ένα GVAM και μόλις διαμορφωθούν οι πόροι γλώσσας και προσβασιμότητας, ο χρήστης θα μπορεί να το χρησιμοποιήσει. Στον χρήστη παρουσιάζεται το βασικό περιεχόμενο που θα παρέχει βασικές πληροφορίες.

Η πολυαισθητηριακή επικοινωνία εξακολουθεί να είναι μια νέα ιδέα που αναμένεται να αλλάξει σύντομα τον κόσμο των πολυμέσων. Αισθητηριακές συσκευές (gadgets) χρησιμοποιούνται ήδη σε θεματικά πάρκα - π.χ. την εμπειρία Horizon στο κέντρο Epcot της Disney (Epcot Central 2008). Ωστόσο, στην πράξη, μέχρι τώρα πολυαισθητηριακές εμπειρίες σε επισκέπτες παρέχονται είτε μέσω προσεκτικά οργανωμένων εκθέσεων είτε μέσω ειδικών ξεναγήσεων (ζωντανών ή ηλεκτρονικών), στοχευμένα εργαστήρια, κλπ (Neves, 2012).

Σήμερα, οι πιο συνηθισμένες πολυαισθητηριακές εμπειρίες στα μουσεία για άτομα με οπτική αναπηρία παρέχονται μέσω των ακόλουθων λύσεων: ειδικά εκθέματα/μουσεία που έχουν σχεδιαστεί με γνώμονα τα άτομα με οπτική αναπηρία (π.χ. Μουσείο Anteros στη Μπολόνια, το Museo Tifológico στη Μαδρίτη)· ειδικές ξεναγήσεις ή συνεδρίες αφής (π.χ. στο V&A ή στο Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο) με αποδέκτες άτομα με αναπηρία· ειδικούς ακουστικούς οδηγούς (π.χ. στο Μουσείο Winston Churchill και πρόσφατα στο Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο) με περιγραφές ειδικά για τυφλούς χρήστες.

Πολλά μουσεία τέχνης δεν προσφέρουν ειδικά σχεδιασμένους ακουστικούς οδηγούς για επισκέπτες με οπτική αναπηρία. Ίσως αυτό συμβαίνει επειδή υπάρχει η πεποίθηση ότι οι τυφλοί δεν θα ενδιαφέρονται για τις εικαστικές τέχνες. Ένα σημάδι ότι τα πράγματα αλλάζουν είναι το γεγονός ότι όλο και περισσότερα μουσεία γίνονται δημιουργικά και παρέχουν εναλλακτικές λύσεις σε επισκέπτες με αναπηρία και ότι οι εμπορικές εταιρείες που παρέχουν ακουστικούς οδηγούς διαφημίζουν τώρα και συγκεκριμένη ηχητική περιγραφή για τυφλούς επισκέπτες (Neves, 2012).

Γενικές συστάσεις που μπορούν να εφαρμοστούν σε μουσεία προκειμένου να αναπτύξουν και να προσαρμόσουν εκθέσεις στις ανάγκες των επισκεπτών με αναπηρία μπορεί να περιλαμβάνουν:

- Φυλλάδια σε προσβάσιμη μορφή για επισκέπτες με προβλήματα ακοής, μαθησιακές δυσκολίες και οπτική αναπηρία.
- Οδηγούς με μεγεθυμένες εικόνες των εκθεμάτων.
- Braille και/ή μεγεθυμένο υλικό.
- Προθήκες σε κατάλληλο ύψος.

- Τρισδιάστατα μοντέλα μεγέθους 1-1 ή σε μια αποτελεσματική αναλογία, ώστε να μπορούν να τα εξερευνήσουν τυφλοί επισκέπτες.
- Δισδιάστατες απτικές εικόνες με σύντομες μεταγραφές σε Braille.
- Πολυμεσικό υλικό με κλειστούς υπότιτλους (closed captioning).
- Φορητούς πολυμεσικούς οδηγούς με ήχο και βίντεο που παρέχουν επεξηγηματικές πληροφορίες ανάλογα με τις ανάγκες του επισκέπτη.
- Προβολή πολυμέσων στους σημαντικούς χώρους του μουσείου.
- Κωδικοί QR για διευκόλυνση της πρόσβασης σε πρόσθετες πληροφορίες των εκθέσεων.
- Τεχνολογία iBeacons για την αναγνώριση εκθεμάτων και την καθοδήγηση μέσα στο μουσείο.
- Εφαρμογές για κινητά.
- Απτικά δάπεδα με τεχνολογία για λευκά μπαστούνια.

III.2. Προσβασιμότητα για άτομα με προβλήματα ακοής

Τα άτομα με προβλήματα ακοής αποτελούν μια ομάδα με πολύ μεγάλη ετερογένεια και πρέπει να κατανοήσουμε τα χαρακτηριστικά τους πριν διερευνήσουμε θέματα προσβασιμότητας. Σε ήπιες περιπτώσεις απώλειας ακοής αναφερόμαστε σε βαρηκοΐα και σε σοβαρές περιπτώσεις αναφερόμαστε σε κώφωση. Ο νόμος ADA (The American with Disabilities Act) ορίζει τα άτομα με αναπηρία ως εκείνα με «*σωματική ή διανοητική δυσλειτουργία που περιορίζει ουσιαστικά μία ή περισσότερες από τις κύριες δραστηριότητες της ζωής αυτών των ατόμων, καταγεγραμμένα με τέτοια βλάβη ή όταν θεωρείται ότι έχουν τέτοιες βλάβες*» (Harrison & Gilbert, 1992: 75). Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, κάποιος με προβλήματα ακοής μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει φυσική αναπηρία που επηρεάζει σημαντικά τη ζωή του (Tucker, 1997). Εκτός από τον ορισμό ατόμων με προβλήματα ακοής ως ατόμων με αναπηρία, ο νόμος ADA καθορίζει επίσης την έκταση των παροχών και των διευκολύνσεων που τα ιδρύματα υποχρεούνται να παρέχουν. Για όσους έχουν προβλήματα ακοής, ο νόμος ADA απαιτεί «*υπηρεσίες και συσκευές όπως εξειδικευμένους διερμηνείς, βοηθητικές συσκευές ακοής, σημειωτές και γραπτό υλικό*» (Harrison & Gilbert, 1992: 54).

Σύμφωνα με αυτόν τον νόμο, ιδρύματα όπως τα μουσεία τέχνης υποχρεούνται να παρέχουν διευκολύνσεις σε άτομα με προβλήματα ακοής, αλλά με τρόπο που δεν είναι υπερβολικό πρόβλημα για το ίδρυμα ή δεν υποχρεώνει τη δημιουργία ενός ξεχωριστού προγράμματος για άτομα με προβλήματα ακοής. Ωστόσο, οι δυνατότητες και οι πόροι κάθε ιδρύματος ποικίλλουν και ως εκ τούτου οι τύποι των παρεχόμενων διευκολύνσεων διαφέρουν. Η παροχή και οι τύποι υπηρεσιών πρόσβασης

που προσφέρονται από ένα μουσείο θα επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό τα άτομα με αναπηρία στην απόφασή τους να τα επισκεφθούν.

Ο βαθμός απώλειας ακοής μπορεί να ποικίλει. Υπάρχουν άνθρωποι που έχουν προβλήματα μόνο με την αντίληψη και την κατανόηση της χαμηλής φωνής και της ομιλίας. Μερικοί άνθρωποι μπορούν να καταλάβουν μόνο δυνατές συνομιλίες και τα προβλήματά τους αυξάνονται με ομαδικές συνομιλίες ενώ υπάρχουν άνθρωποι που μπορούν να ακούσουν μόνο μερικούς δυνατούς θορύβους ή να αντιληφθούν δονήσεις και όχι ήχους (Farkas & Perlusz, 2000). Σε πολλές περιπτώσεις, τα άτομα με προβλήματα ακοής έχουν ακουστικά βοηθήματα για να ενισχύσουν την ακοή τους. Αυτά μπορεί να είναι ακουστικά βαρηκοΐας που ενισχύουν και μεταδίδουν ήχους μέσω του ακουστικού καναλιού του μεσαίου αυτιού και έπειτα στο εσωτερικό αυτί ή κοχλιακά εμφυτεύματα που είναι ηλεκτρονικές συσκευές που αντικαθιστούν τη λειτουργία του εσωτερικού αυτιού που δε λειτουργεί, δηλαδή μετατρέπουν τους ήχους σε ηλεκτρικούς παλμούς στέλνοντάς τους στον εγκέφαλο.

Η απώλεια ακοής μπορεί να συμβεί πριν ή μετά την ανάπτυξη της γλώσσας/ομιλίας. Εάν η γλώσσα/ομιλία έχει εξελιχθεί, η απώλεια ακοής είναι η μόνη δυσκολία (όπως στις περιπτώσεις απώλειας ακοής σε πολλά ηλικιωμένα άτομα). Αντίθετα, εάν η απώλεια ακοής συμβεί στα πρώτα χρόνια, πιθανότατα θα επηρεάσει την ανάπτυξη της γλώσσας και του λόγου. Εάν η ακοή είναι περιορισμένη κατά την περίοδο ανάπτυξης της γλώσσας, η απόκτηση γλώσσας/ομιλίας επηρεάζεται με αποτέλεσμα η ανάπτυξη της γλώσσας να έχει διαφορετική ποιότητα και υστερώντας σε σχέση με την τυπική ανάπτυξη. Ως αποτέλεσμα της απώλειας ακοής μπορεί να προκύψουν σημαντικές δυσκολίες στους ακόλουθους τομείς:

- Προφορά, έμφαση, τόνος, ρυθμός, δυναμική κ.λπ. Λόγω της διαφοράς, η ομιλία του ατόμου με προβλήματα ακοής είναι λιγότερο κατανοητή.
- Το λεξιλόγιο είναι χαμηλότερο σε σχέση με εκείνο των συνομιλητών ίδιας ηλικίας και τυπικής ανάπτυξης καθώς οι λέξεις που γίνονται κατανοητές και χρησιμοποιούνται είναι λιγότερες. Συγκεκριμένα, είναι δύσκολο να συλλάβουν λέξεις που χρησιμοποιούνται λιγότερο συχνά (π.χ. όροι, παλιές λέξεις, εκφράσεις) και αφηρημένες έννοιες (μη οπτικά αντιληπτές). Οι ελλείψεις στο λεξιλόγιο επηρεάζουν τόσο την έκφραση όσο και την κατανόηση.
- Η χρήση γραπτής ή προφορικής γλώσσας μπορεί να μην είναι κατάλληλη είτε επειδή δεν κατανοούν το νόημα και τις επιδράσεις που αλλάζουν το νόημα των γραμματικών στοιχείων είτε επειδή η κατανόηση του λόγου είναι περιορισμένη (Farkas & Perlusz, 2000).

Πολλές από τις πληροφορίες στην καθημερινή μας ζωή και στην εκπαίδευσή μας μεταφέρονται μέσω της ακοής, της ομιλίας και/ή της γραπτής γλώσσας. Έτσι, μπορεί να αναμένεται ανεπαρκής ακοή

ή κατανόηση των παιδιών με προβλήματα ακοής των οποίων η απώλεια ακοής δεν διορθώνεται ή είναι σοβαρά εξασθενημένη (Braden, 2017).

Οι κύριες δυσκολίες που μπορεί να αντιμετωπίζουν τα άτομα με προβλήματα ακοής όταν επισκέπτονται ένα μουσείο είναι:

- Μειωμένη ικανότητα να ακούσουν ήχους του περιβάλλοντος, μουσική και ομιλία.
- Μειωμένη κατανόηση της ομιλίας.
- Οι γλωσσικές δυσκολίες καθιστούν τις πληροφορίες των κειμένων λιγότερο κατανοητές.
- Οι γλωσσικές δυσκολίες καθιστούν πιο δύσκολο για τα άτομα με προβλήματα ακοής να εκφραστούν μέσω της ομιλίας.
- Περιορισμένη γνώση του κόσμου.

Η επικοινωνία με άτομα με προβλήματα ακοής μπορεί να έχει πολλές μορφές, ανάλογα με τη φύση και τη σοβαρότητα της απώλειας ακοής:

α) Προφορική/λεκτική επικοινωνία χρησιμοποιώντας ομιλία ή κείμενο για επικοινωνία. Ενδέχεται να εμφανιστούν τα χαρακτηριστικά που αναφέρονται παραπάνω.

β) Εάν το ακουστικό βαρηκοΐας δε βελτιώνει αρκετά την ακοή, το άτομο με προβλήματα ακοής μπορεί επίσης να βασίζεται στη χειλεανάγνωση για να κατανοήσει την ομιλία. Όταν κάνει χειλεανάγνωση το άτομο κατανοεί οπτικά την ομιλία με βάση τις κινήσεις του στόματος του ομιλητή. Κατά τη χειλεανάγνωση η επικοινωνία πρόσωπο με πρόσωπο είναι σημαντική όπως επίσης και ο κατάλληλος φωτισμός για την οπτική επαφή και ορατότητα του προσώπου και του στόματος του ομιλητή.

γ) Τα άτομα με προβλήματα ακοής και συνήθως με σοβαρή απώλεια ακοής και περιορισμένη χρήση ομιλίας/γραφτής γλώσσας, προτιμούν την επικοινωνία μέσω νοηματικής γλώσσας αντί ή και επιπλέον της λεκτικής επικοινωνίας (Braden 2017).

Οι Κωφοί μπορεί να αντιμετωπίζουν γλωσσικά, εκπαιδευτικά και κοινωνικά εμπόδια στα μουσεία. Σήμερα, όλο και περισσότερα μουσεία προσπαθούν να παρέχουν πρόσβαση στις συλλογές έργων τέχνης μέσω προγραμμάτων που έχουν σχεδιαστεί ειδικά για Κωφούς, όπως ξεναγήσεις στη νοηματική γλώσσα από επιστημονικό προσωπικό του μουσείου για Κωφούς ή μέσω tablets (Feenstra, 2015). Εκτός από τους νομικούς λόγους, τα μουσεία έχουν την ευθύνη να μην αποκλείουν κανέναν, να παρέχουν ίση πρόσβαση στο κοινό, ειδικά εάν λαμβάνουν δημόσια χρηματοδότηση. Επειδή τα μουσεία παρέχουν εξειδικευμένο προγραμματισμό για διάφορες ομάδες κοινού, είναι δικαίωμα των Κωφών να έχουν την ίδια πρόσβαση σε προγράμματα με οποιονδήποτε άλλο. Ως αποτέλεσμα, τα μουσεία και άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα πρέπει να προσπαθούν συνεχώς να συμπεριλαμβάνουν μέλη της κοινότητας των Κωφών στις πρωτοβουλίες κοινωνικής μάθησης. Ο προγραμματισμός

προσβασιμότητας είναι πιο αποτελεσματικός όταν δημιουργείται μέσω συνεργατικών μέσων και με θεσμική δέσμευση (Westerhoff, 2017).

Σύμφωνα με τη Martins (2016) τα μουσεία είναι ιδανικοί χώροι για την ευαισθητοποίηση στην πολυπολιτισμικότητα και την πολιτισμική πολυμορφία. Η Κοινότητα των Κωφών επικοινωνεί μέσω της νοηματικής γλώσσας - της μητρικής τους γλώσσας, ένα χαρακτηριστικό της προσωπικής ταυτότητας. Στα μουσεία, η εξερεύνηση της αίσθησης της ταυτότητας πραγματοποιείται με τον τρόπο παρουσίασης των συλλογών στο κοινό. Προωθώντας δραστηριότητες για την κοινότητα των Κωφών, τα μουσεία μπορούν να αυξήσουν την αίσθηση του ανήκειν σε άτομα με προβλήματα ακοής. Οι εκθέσεις είναι ένας τρόπος για τα μουσεία να δημιουργήσουν ευκαιρίες για τους Κωφούς επισκέπτες να μοιραστούν προσωπικές σκέψεις που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της προσωπικής τους ταυτότητας. Τα μουσεία έχουν τη δυνατότητα να επεκτείνουν το λεξιλόγιο της νοηματικής γλώσσας των όρων τέχνης χρησιμοποιώντας αυτό το σύστημα επικοινωνίας.

Η συγγραφέας (Martins, 2016) υποστηρίζει ότι τα μουσεία που χρησιμοποιούν το δίγλωσσο μοντέλο μέσω δραστηριοτήτων μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων στον τομέα της Κουλτούρας των Κωφών και επίσης να φέρουν τους Κωφούς πιο κοντά στην κουλτούρα των ακουόντων με τη συνύπαρξη Κωφών και ακουόντων στον ίδιο χώρο.

Σύμφωνα με τη Johnson (2013) τα μουσεία πρέπει να προσπαθούν ώστε να έχουν ηγετικό ρόλο στην προώθηση υψηλότερων προδιαγραφών για πρόσβαση και συμπερίληψη. Επίσης, τα μουσεία πρέπει να παρέχουν περιεχόμενο μέσω πολλαπλών αισθητηριακών καναλιών κα ανάλογα πολλαπλές εισόδους πληροφορίας ώστε οι επισκέπτες να επιλέξουν το κανάλι που τους ταιριάζει καλύτερα.

Συστάσεις για επικοινωνία με Κωφούς:

- Χρησιμοποιήστε ένα ήσυχο μέρος για επικοινωνία επειδή ο θόρυβος του χώρου επιδεινώνει την ποιότητα της ακοής.
- Σταθείτε ένα ή δύο μέτρα μακριά από το Κωφό άτομο ή την ομάδα. Αυτό είναι σημαντικό για χρήστες ακουστικών βαρηκοΐας, άτομα με προβλήματα ακοής που αξιοποιούν τη χειλεανάγνωση ή επικοινωνούν στη νοηματική γλώσσα.
- Προσελκύστε την προσοχή του επισκέπτη πριν μιλήσετε: π.χ. αγγίζετε τον ώμο του ή ή κάποιο άλλο οπτικό σήμα. Να έχετε οπτική επαφή και διατηρήστε την ενώ μιλάτε. Εάν υπάρχουν περισσότερα από ένα άτομα σε μια συνομιλία, κάντε εναλλαγές για συζήτηση.
- Διευκολύνετε τη χειλεανάγνωση. Βεβαιωθείτε ότι το πρόσωπό σας δεν έχει σκιά. Προσπαθήστε να μην καλύπτετε το στόμα σας. Η χειλεανάγνωση είναι πιο αποτελεσματική στην πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία. Είναι λιγότερο αποτελεσματική σε ομαδικές καταστάσεις, σε μεγάλες συναντήσεις ή όταν το άτομο που κάνει χειλεανάγνωση είναι πολύ μακριά από το άτομο που μιλά.

- Μιλήστε καθαρά, όχι πολύ γρήγορα. Μη μουρμουρίζετε, μη φωνάζετε ή υπερβάλλετε καθώς αυτό παραμορφώνει τα μοτίβα των χειλιών σας. Οι σύντομες προτάσεις είναι πιο κατανοητές από τις μεγάλες.
- Επαναλάβετε και επαναδιατυπώστε εάν είναι απαραίτητο. Η προσπάθεια να πούμε το ίδιο πράγμα με διαφορετικό τρόπο μπορεί να βοηθήσει στην κατανόηση.
- Μη λεκτικοί τρόποι για να βοηθήσετε την επικοινωνία. Χρησιμοποιήστε χειρονομίες, τη γλώσσα του σώματος και την έκφραση του προσώπου.
- Γράψτε το ή σχεδιάστε το για να βοηθήσετε στην κατανόηση.
- Η όραση είναι η κύρια μέθοδος για την πρόσληψη πληροφοριών για τους Κωφούς ή βαρήκοους επισκέπτες. Αφήστε χρόνο για να διαβάσουν την οπτική πληροφορία πριν ή μετά την ομιλία.
- Όταν χρησιμοποιείτε διερμηνέα, διατηρείτε οπτική επαφή με τους Κωφούς και μιλήστε απευθείας στο ίδιο το άτομο (Bird & Mathis 2003· Westerhoff 2017).

ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΚΩΦΟΥΣ ΚΑΙ ΒΑΡΗΚΟΟΥΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ

1. Ξεναγήσεις στη Νοηματική Γλώσσα

- Σε όλο τον κόσμο τα μουσεία παρέχουν ξεναγήσεις στη Νοηματική Γλώσσα (ΝΓ) για τους Κωφούς. Η σημασία ενός ξεναγού για Κωφούς έγκειται στο γεγονός ότι ένας εκπρόσωπος της Κοινότητας των Κωφών που προωθεί εκδηλώσεις για τα μέλη της θα μπορούσε να διευκολύνει την καλύτερη κατανόηση των αξιών που διαμορφώνουν την κουλτούρα των Κωφών. Αντιπροσωπεύει επίσης μια μορφή ενδυνάμωσης των πολιτισμικών μειονοτήτων όπως οι Κοινότητες των Κωφών.
- Ένας από τους καλύτερους τρόπους πρόσβασης στο μουσείο είναι η ξενάγηση. Υπάρχουν δύο τρόποι με τους οποίους οι επισκέπτες μπορούν να συμμετάσχουν σε ξεναγήσεις που οργανώνει το μουσείο: ο πρώτος και ο πιο παραδοσιακός είναι η πρόσωπο με πρόσωπο ξενάγηση από εκπαιδευμένο προσωπικό του μουσείου και ο δεύτερος μέσω της τεχνολογίας. Και οι δύο τρόποι έχουν τροποποιηθεί ώστε να είναι προσβάσιμοι από επισκέπτες που είναι Κωφοί ή βαρήκοοι και προσφέρουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα για την Κοινότητα. Μια προσέγγιση που επικεντρώνεται στον Καθολικό Σχεδιασμό (Universal Design) αφορά σε ξεναγήσεις με διερμηνείς της ΝΓ και περιλαμβάνουν και έναν διερμηνέα στην ομιλούμενη γλώσσα για κάθε ακούοντα συμμετέχοντα. Ο συνδυασμός αυτός καθιστά την υπηρεσία προσβάσιμη σε όλους τους επισκέπτες του μουσείου, ιδίως σε ομάδες με διαφορετικό εύρος ακοής. Ενώ οι ειδικά προγραμματισμένες δράσεις στη ΝΓ ενθαρρύνονται και συνεχώς

επιδιώκονται, η Κοινότητα των Κωφών επιθυμεί να έχει την ίδια δυνατότητα αυθορμητισμού και εκπαιδευτικής ελευθερίας όπως οι «παραδοσιακοί» επισκέπτες.

- Οι ξεναγήσεις στη ΝΓ μέσω τεχνολογίας είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για την παροχή καθημερινού προγραμματισμού προσβασιμότητας για τους Κωφούς επισκέπτες. Υπάρχουν μερικοί τρόποι με τους οποίους μπορεί να δημιουργηθεί το περιεχόμενο των ξεναγήσεων σε βίντεο με ΝΓ. Ο πιο επιτυχημένος τρόπος είναι μέσω της συνεργασίας με μια εξωτερική εταιρεία επειδή με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η τέλεια ισορροπία μεταξύ του προσωπικού των μουσείων και των μελών της Κοινότητας των Κωφών.
- Οι ξεναγήσεις σε βίντεο με ΝΓ παρέχουν πολλά από τα οφέλη των παραδοσιακών πρόσωπο με πρόσωπο ξεναγήσεων, όπως η παρουσίαση πληροφοριών στην επιθυμητή γλώσσα της Κοινότητας και η αίσθηση στους επισκέπτες ότι δε χάνουν πληροφορίες και ότι βιώνουν ατομική μαθησιακή ελευθερία. Με τα βίντεο που έχουν περιεχόμενο στη ΝΓ, οι Κωφοί επισκέπτες μπορούν να έχουν πρόσβαση στο υλικό που έχει δημιουργηθεί στο δικό τους χρόνο που ορίζουν οι ίδιοι. Αυτός ο τύπος ελευθερίας δεν ήταν διαθέσιμος πριν από τη δημιουργία αυτών των τεχνολογιών. Επιπλέον, τα περισσότερα μουσεία χρησιμοποιούν τις ίδιες συσκευές για ξεναγήσεις σε βίντεο ανεξάρτητα από τη γλώσσα, παρέχοντας στους Κωφούς επισκέπτες την ευκαιρία να απολαύσουν το μουσείο.

2. Διερμηνείς Νοηματικής Γλώσσας

Η πρόσληψη διερμηνέων ΝΓ είναι ένας από τους γρηγορότερους τρόπους για να συμπεριληφθεί ο πληθυσμός των Κωφών στον προγραμματισμό των μουσείων, επειδή δεν απαιτείται διαχείριση ή δημιουργία του παρεχόμενου περιεχομένου. Οι διερμηνείς ΝΓ μπορούν να αυξήσουν την κατανόηση και την εμπλοκή των Κωφών επισκεπτών σε δημόσιες δράσεις, όπως διαλέξεις, παρουσιάσεις, εκδηλώσεις και ξεναγήσεις. Για τα περισσότερα μουσεία, εάν ένα άτομο θέλει διερμηνέα ΝΓ, πρέπει να επικοινωνήσει με το μουσείο τουλάχιστον δύο εβδομάδες πριν από την προβλεπόμενη ημερομηνία για να γίνουν συγκεκριμένες ρυθμίσεις. Αυτή η υπηρεσία είναι βολική για ομάδες ή άτομα με επαρκή χρόνο προγραμματισμού αλλά δε διευκολύνει τον αυθόρμητο επισκέπτη (Westerhoff, 2017). Η ΝΓ μπορεί να είναι ένα εργαλείο προσβασιμότητας για άτομα με προβλήματα ακοής που χρησιμοποιούν τη ΝΓ καθώς ο διερμηνέας κάνει τη διερμηνεία μεταξύ της ομιλούμενης και τη ΝΓ. Οι ξεναγήσεις ΝΓ μπορούν να πραγματοποιηθούν με εργαλεία Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ). Μπορεί ωστόσο να υπάρχουν δυσκολίες επειδή κάθε κοινότητα (π.χ. σχολείο) έχει διαφορετική διάλεκτο νοηματικής γλώσσας.

3. Ακουστικοί οδηγοί με συστήματα ενίσχυσης της ακοής για βαρήκοους επισκέπτες.

4. Πολυμεσικοί οδηγοί με διερμηνεία στη ΝΓ για τα κυριότερα εκθέματα της μουσειακής συλλογής.

Το Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο προσφέρει ένα πολυμεσικό οδηγό ξενάγησης στη ΝΓ για περίπου 200 αντικείμενα του μουσείου.

5. Βοηθητικές Ακουστικές Συσκευές (Assistive Listening devices - ALDs) ή επικουρικά ακουστικά συστήματα (Assistive Listening Systems - ALSs)

Τα επικουρικά ακουστικά συστήματα (Assistive Listening Systems-ALS) είναι ιδιαίτερα ευεργετικά σε χώρους όπως αίθουσες συναυλιών και διαλέξεων, θέατρα, κινηματογράφους, αίθουσες συσκέψεων και χρησιμοποιούνται για ακουστική επικοινωνία. Τα επικουρικά ακουστικά συστήματα βελτιώνουν την ποιότητα της ακοής ελαχιστοποιώντας τον θόρυβο του χώρου (background noise) μειώνοντας την επίδραση της απόστασης και υπερισχύοντας της φτωχής ή κακής ακουστικής. Τα επικουρικά ακουστικά συστήματα είναι: συστήματα FM, συστήματα υπερύθρων (infrared systems) και συστήματα επαγωγικού βρόγχου (loop systems) (Bird & Mathis, 2003·Hearing Assistive Technology, 2013). Τα επικουρικά ακουστικά συστήματα είναι χρήσιμα αν το προσωπικό του μουσείου ξέρει πού να τα βρει, πώς να τα χειριστεί και να θυμάται να τα φορτίζει. Νομικά, τα βοηθητικά ακουστικά συστήματα θα πρέπει να είναι μόνιμα εγκατεστημένα σε περιοχές που: «(1) φιλοξενούν τουλάχιστον πενήντα άτομα ή διαθέτουν σύστημα ενίσχυσης ήχου και (2) έχουν σταθερά καθίσματα» (Goldman et al., 2003). Αυτό εφαρμόζεται συχνά σε μουσεία που έχουν χώρους διαλέξεων, κινηματογράφους, χώρους θεατρικών παραστάσεων ή μεγάλες αίθουσες συσκέψεων. Υπάρχουν τρεις διαφορετικοί τύποι συστημάτων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν. Τα συστήματα επαγωγικού βρόγχου (loop systems), τα συστήματα FM και τα συστήματα υπερύθρων (infrared systems). Όλα έχουν συγκεκριμένες ιδιότητες που τα καθιστούν μια επιτυχημένη επιλογή, με κάποια να είναι πιο αποτελεσματικά για φορητές ή μόνιμες εγκαταστάσεις ή ανάλογα με το μέγεθος και τη λειτουργία του χώρου ("Assistive Listening Systems and Devices", National Association of the Deaf). Τα επικουρικά ακουστικά συστήματα επιτρέπουν σε επισκέπτες με διαφορετικό εύρος ακοής να συμμετέχουν σε δράσεις όπως διαλέξεις, ταινίες και παραστάσεις. Τα φορητά συστήματα (FM και συστήματα υπερύθρων) μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν σε μια «τυπική» ξενάγηση, αυξάνοντας την καθημερινή προσβασιμότητα ατόμων με προβλήματα ακοής. Εκτός από την πρόσβαση που παρέχουν στους επισκέπτες για ειδικές και καθημερινές εκδηλώσεις, τα βοηθητικά ακουστικά συστήματα έχουν χαμηλή συντήρηση. Όταν τα συστήματα αυτά εγκατασταθούν και τεθούν σε λειτουργία σε ένα μουσείο, δεν απαιτούνται πολλά χρήματα ή προσωπικό για τη συντήρησή τους.

- Οι δέκτες FM λαμβάνουν εξειδικευμένες ραδιοσυχνότητες που συνδέονται με το συνολικό ηχοσύστημα, όπως αυτά που χρησιμοποιούνται σε θέατρα ή άλλους δημόσιους χώρους. Ο επισκέπτης λαμβάνει έναν δέκτη που μπορεί να συνδεθεί απευθείας με ένα ακουστικό

βαρηκοΐας ή κοχλιακό εμφύτευμα ή ο δέκτης μπορεί να χρησιμοποιηθεί με ακουστικά για να ενισχύσει τον ήχο για άτομα που δεν χρησιμοποιούν ατομικά ακουστικά.

- Τα συστήματα υπερύθρων μεταδίδουν υπέρυθρα κύματα φωτός, τα οποία λαμβάνονται από δέκτες όπως δέκτες FM.
- Με τα συστήματα επαγωγικού βρόγχου, το καλώδιο εγκαθίσταται γύρω από την περίμετρο χώρων όπως τα θέατρα και ενεργοποιείται όταν μεταδίδεται ήχος, δημιουργώντας ένα ηλεκτρομαγνητικό πεδίο μέσα σε ένα συγκεκριμένο εύρος του βρόγχου. Το σύστημα λειτουργεί άμεσα με ακουστικά βαρηκοΐας και κοχλιακά εμφυτεύματα που έχουν ρύθμιση telecoil. Ο επισκέπτης μπορεί να ρυθμίσει την ένταση στο προσωπικό του ακουστικό βαρηκοΐας (Hearing Assistive Technology, 2013).

6. Υπηρεσίες Τηλεπικοινωνιών

Ένα από τα παλαιότερα συστήματα τηλεπικοινωνιών που χρησιμοποιούνται από Κ/κωφά και βαρήκοα άτομα είναι το τηλέτυπο (teletypewriter), το οποίο αναφέρεται συχνά ως TTY. Πρόκειται για μια συσκευή βασισμένη σε τεχνολογία που επιτρέπει στους χρήστες να πληκτρολογούν απευθείας ο ένας στον άλλο μέσω τηλεφωνικής γραμμής. Το TTY επιτρέπει σε άτομα με προβλήματα ακοής να επικοινωνούν μεταξύ τους ή με ακούοντα άτομα που διαθέτουν τη συσκευή. Οι σημερινές συσκευές είναι μικρές και ελαφριές και ενδέχεται να είναι διαθέσιμες σε γραφεία εισιτηρίων μουσείων και κέντρα εξυπηρέτησης και πληροφοριών. Ωστόσο, σήμερα τα TTY χρησιμοποιούνται σπάνια και συχνά θεωρούνται «παλιά τεχνολογία». Αντιθέτως, πολλοί κωφοί χρησιμοποιούν υπηρεσίες μέσω βιντεοκάμερας (Video relay service - VRS). Πρόκειται για υπηρεσία που συνδέει ένα Κ/κωφό άτομο με ένα ακούον μέσω ενός διερμηνέα που βρίσκεται σε ένα κέντρο εξυπηρέτησης (Relay Service). Το VRS δεν απαιτεί ειδικό εξοπλισμό ή εκπαίδευση από το μουσείο και είναι αποτελεσματικό.

7. Τιτλισμός

Ο **τιτλισμός** είναι μια άλλη μορφή προσβασιμότητας, όταν ομιλία και άλλοι ήχοι εμφανίζονται ως αναγνώσιμο κείμενο και ωφελεί άτομα με προβλήματα ακοής που έχουν καλή κατανόηση της γραπτής γλώσσας (κείμενα). Οι λεζάντες και υπότιτλοι διατίθενται σε τρεις μορφές: ανοιχτοί, κλειστοί υπότιτλοι, και υπότιτλοι σε πραγματικό χρόνο.

- Οι ανοιχτοί υπότιτλοι υπάρχουν συνεχώς σε βίντεο. Οι ανοιχτοί υπότιτλοι είναι ενσωματωμένοι σε ένα ηχητικό ή οπτικό κομμάτι, καθιστώντας τα πάντα ορατά. Οι κλειστοί υπότιτλοι είναι μια δυνατότητα που μπορεί να ενεργοποιηθεί ή να απενεργοποιηθεί μέσω ψηφιακής ή μη αυτόματης επιλογής. Προκειμένου ο χρήστης να δει κλειστούς υπότιτλους πρέπει να επιλέξει να δει αυτή την επιλογή, οπότε οι κλειστοί υπότιτλοι πρέπει να ενεργοποιηθούν μέσω των ρυθμίσεων της συσκευής. Προτιμώνται οι ανοιχτοί υπότιτλοι επειδή

παρέχουν άμεση πρόσβαση και οι Κ/κωφοί ή βαρήκοοι επισκέπτες δε χρειάζεται να ζητήσουν από το προσωπικό να ενεργοποιήσει τους υπότιτλους. Κάθε βίντεο που παράγεται από ένα μουσείο θα πρέπει να είναι υπότιτλους, εάν πρόκειται να προβληθεί για περισσότερο από τρεις μήνες. Σε βραχυπρόθεσμες προβολές θα πρέπει να διατίθεται κατά λέξη μεταγραφή του βίντεο. Σε περίπτωση βίντεο χωρίς υπότιτλους που έχουν παραχθεί ή προέρχονται από άλλες πηγές θα πρέπει να διατίθενται οι αντίστοιχες μεταγραφές. Όταν τα βίντεο δεν έχουν διάλογο αυτό θα πρέπει να επισημαίνεται ώστε τα Κ/κωφά ή βαρήκοα άτομα να μην υποθέτουν ότι χάνουν το περιεχόμενο του βίντεο επειδή δεν υπάρχουν υπότιτλοι (Guidelines for Accessible Exhibit Design, Smithsonian).

- Ο τιτλισμός είναι η οπτική απεικόνιση του ηχητικού περιεχομένου. Συχνά συγχέεται με τα μεταγραμμένα κείμενα. Ο τιτλισμός περιλαμβάνει όχι μόνο λέξεις, αλλά και προσδιορισμό του ομιλητή, ηχητικά εφέ και μουσικές περιγραφές. Η Εθνική Ένωση Κωφών (όπ. αναφ. στο Westerhoff, 2017) περιγράφει τον επιτυχημένο υποτιτλισμό ως: «(1) συγχρονισμένο που εμφανίζεται περίπου την ίδια στιγμή με τον ήχο (2) ισοδύναμο και ίσο σε περιεχόμενο με αυτό του ήχου, συμπεριλαμβανομένης της αναγνώρισης του ομιλητή και των ηχητικών εφέ, (3) προσβάσιμο και άμεσα διαθέσιμο σε όσους το χρειάζονται ή το θέλουν»).
- Οι λεζάντες (υπότιτλοι) οπτικοακουστικού υλικού στο μουσείο μπορούν να αυξήσουν την προσβασιμότητα και την ατομική ενεργητική εμπλοκή για ένα ευρύ φάσμα επισκεπτών, όχι μόνο εκείνων που είναι Κ/κωφοί ή βαρήκοοι. Ενώ τόσο οι ανοιχτοί όσο και οι κλειστοί υπότιτλοι αυξάνουν την προσβασιμότητα των επισκεπτών, η χρήση των ανοιχτών υπότιτλων επεκτείνει τη χρήση της υπηρεσίας και σε άλλους χρήστες. Τα παιδιά, τα άτομα με μαθησιακές δυσκολίες και οι ξένοι επισκέπτες μπορούν επίσης να επωφεληθούν από τη δυνατότητα ανάγνωσης παράλληλα με το ηχητικό μέρος (Westerhoff, 2017).

Οι ανοιχτοί και κλειστοί υπότιτλοι χρησιμοποιούνται σε ταινίες ή βίντεο και οι υπότιτλοι σε πραγματικό χρόνο χρησιμοποιούνται για τη μετατροπή της ζωντανής ομιλίας σε κείμενο. Ο υποτιτλισμός σε πραγματικό χρόνο ονομάζεται μερικές φορές CART ή Real-Aided Realtime Reporting, που αναφέρθηκε προηγουμένως. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε παραστάσεις, διαλέξεις, παρουσιάσεις και συναντήσεις (Bird & Mathis, 2003· Johnson 2016).

8. Βίντεο και ταινίες με υπότιτλους στους εκθεσιακούς χώρους

Για πολλούς Κ/κωφούς και βαρήκοους, οι νέες τεχνολογίες χειρός προσφέρουν την πρώτη ευκαιρία για να περιηγηθούν σε μουσεία με πλήρη ανεξαρτησία, λαμβάνοντας διερμηνεία σχετικά με τις εκθέσεις στη Νοηματική Γλώσσα και/ή υπότιτλους («κλειστούς υπότιτλους») σε έναν φορητό υπολογιστή ή PDA. Με τον Οδηγό Νοηματικής Γλώσσας, οι Κωφοί επισκέπτες μπορούν να παρακολουθήσουν μαγνητοσκοπημένη διερμηνεία σε οθόνη συσκευής χειρός. Το περιεχόμενο των

βίντεο και των πολυμέσων μπορεί επίσης να περιλαμβάνει υπότιτλους. Συχνά οι ίδιοι φορητοί υπολογιστές, η ασύρματη υποδομή, ακόμη και το περιεχόμενο που αναπτύσσεται για πολυμεσικές ξεναγήσεις μπορούν να επαναχρησιμοποιηθούν στις ξεναγήσεις Νοηματικής Γλώσσας και στις υποτιτλισμένες ξεναγήσεις για Κ/κωφούς και βαρήκοους επισκέπτες. Οι Οδηγοί Νοηματικής Γλώσσας και υποτίτλων αυξάνουν την πρόσβαση όχι μόνο στο μουσείο, αλλά και στους τομείς σπουδών που σχετίζονται με το μουσείο: για παράδειγμα βλέποντας υπότιτλους ή/και στη ΝΓ όρους για τέχνη και άλλους ειδικούς όρους με τους οποίους ενδέχεται να μην είναι εξοικειωμένοι, μαθαίνουν για τα αντικείμενα που εκτίθενται και επίσης μαθαίνουν τα απαραίτητα νοήματα και τις λέξεις για να μπορούν να συμμετέχουν πληρέστερα και να εμβαθύνουν περισσότερο σε αυτά τα θέματα (Proctor, 2004).

9. Μεταγραφές ακουστικών οδηγών

10. Εκπαίδευση προσωπικού

- Η εκπαίδευση του προσωπικού σχετικά με την καλύτερη εξυπηρέτηση και την αλληλεπίδραση με διαφορετικές ομάδες κοινού και πληθυσμούς είναι ένα από τα πιο σημαντικά πράγματα που μπορεί να κάνει ένα μουσείο για να εξασφαλίσει ένα φιλόξενο περιβάλλον. Υπάρχουν δύο διαφορετικοί τύποι εκπαίδευσης που πρέπει να λάβει το προσωπικό του μουσείου. Ο πρώτος αφορά σε βασικά ζητήματα σχετικά με το τι προσφέρει το μουσείο με τη μορφή υπηρεσιών και παροχών για Κ/κωφά και βαρήκοα άτομα. Αυτό περιλαμβάνει: πού βρίσκονται οποιαδήποτε βοηθητικά συστήματα ακοής μαζί με τη γνώση του τρόπου λειτουργίας τους, τις τηλεπικοινωνιακές υπηρεσίες, τα βίντεο με υπότιτλους και κάθε ειδικό πρόγραμμα. Η παροχή εκπαίδευσης στο προσωπικό του μουσείου αναφορικά με βασικές δεξιότητες επικοινωνίας μπορεί να ενσταλάξει την αίσθηση της ενδυνάμωσης στην ικανότητά τους να εξυπηρετούν κατάλληλα τους επισκέπτες με αναπηρία. Η εκμάθηση *«βασικών πληροφοριών σχετικά με το πώς η απώλεια ακοής μπορεί να επηρεάσει την ικανότητα ενός ατόμου να δημιουργήσει μια εμπειρία με νόημα για το ίδιο, μπορεί επίσης να είναι πολύτιμη για την οικοδόμηση μιας αίσθησης ενσυναίσθησης»* (Johnson, 2013). Η διατήρηση ενός περιβάλλοντος όπου όλοι οι εργαζόμενοι είναι πιο ενημερωμένοι σχετικά με τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των κοινοτήτων ατόμων με αναπηρίες μπορεί να οδηγήσει σε καλύτερες πρακτικές και μεγαλύτερη αίσθηση προσβασιμότητας. Ο δεύτερος τύπος εκπαίδευσης αφορά στην ενημέρωση και στην ευαισθητοποίηση σχετικά με την αναπηρία και μπορεί να διευκολυνθεί από εξειδικευμένο μέλος του προσωπικού ή μέσω συμβουλών από εξωτερικό συνεργάτη ή εταιρεία. Δεν είναι πάντα εύκολο να παρέχουμε στο προσωπικό ενημέρωση και ευαισθητοποίηση για θέματα

αναπηρίας. Ένας παράγοντας που συμβάλλει σε αυτό είναι το σχετικά υψηλό ποσοστό κύκλου εργασιών στα πολιτιστικά ιδρύματα, καθιστώντας δύσκολο να διασφαλιστεί ότι όλοι παρακολουθούν εκπαίδευση. Έχοντας ένα εξειδικευμένο μέλος στο προσωπικό που έχει εκπαιδευτεί για να παρέχει βασική κατάρτιση ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, το ποσοστό κύκλου εργασιών είναι μικρότερο πρόβλημα, καθώς ένα ίδρυμα μπορεί να παρέχει συνεχή εκπαίδευση σε ώρες που είναι πιο βολικές.

11. Νερό για σκύλους βοηθούς

12. Ορισμένα μουσεία παρέχουν:

- α. Συστήματα επαγωγικού βρόγχου (hearing loops) για ομιλίες και ταινίες.
- β. Διερμηνεία στη Νοηματική Γλώσσα σε ομιλίες και ομιλίες στη Νοηματική Γλώσσα.
- γ. Υποτιτλισμός σε ζωντανή ομιλία – μια υπηρεσία που μετατρέπει τον προφορικό λόγο σε ορατό κείμενο που εμφανίζεται σε μια μεγάλη οθόνη κοντά στον ομιλητή.

Σύμφωνα με την Playforth (2004) μια πλήρως συμπεριληπτική υπηρεσία (όπως σε μουσεία, βιβλιοθήκες, κλπ) που παρέχει πληροφορίες θα πρέπει να περιέχει:

- Διαφήμιση της υπηρεσίας.
- Ενημέρωση σε κλαμπ, λέσχες Κωφών, κέντρα κοινωνικής υπηρεσίας και τμήματα ακουολογίας και σε εξειδικευμένους οργανισμούς.
- Άρθρα και διαφημίσεις σε μέσα που απευθύνονται σε Κ/κωφά άτομα, σε απλή γλώσσα και σαφή γραμματοσειρά.
- Προσβάσιμους ιστότοπους με συνδέσμους προς εξειδικευμένους ιστότοπους.
- Πληροφορίες σε βίντεο σχετικά με τις παρεχόμενες υπηρεσίες διερμηνείας στη ΝΓ, με καθαρή μουσική επένδυση (soundtrack) χωρίς θόρυβο (background noise) και μεγάλους καθαρούς υπότιτλους με οδηγίες σε διαφορετικά μέρη του ιστότοπου.
- Επισκέψεις του προσωπικού του μουσείου σε κλαμπ Κωφών για να ενημερώσει προσωπικά σχετικά με το τι είναι διαθέσιμο, μαθήματα χειλεανάγνωσης.
- Σαφήνεια και υπομονή εκ μέρους του προσωπικού που απαντά σε τηλεφωνική επικοινωνία.
- Διαθεσιμότητα e-mail, fax, τηλεφώνων κειμένου, βιντεοτηλεφώνων και προσωπικού που μπορεί να τα χρησιμοποιήσει.
- Υπηρεσία βιβλιοθήκης που έχει εγγραφεί στο Text Direct (υπηρεσία διερμηνείας που συνδέει χρήστες τηλεφώνου κειμένου και φωνητικού τηλεφώνου) και το Hasicom (για τυφλοκωφά άτομα).

- Δυνατότητα ανταλλαγής μηνυμάτων κειμένου μέσω κινητών τηλεφώνων.
- Καθαρή σήμανση σε όλους τους χώρους.
- Χώροι υποδοχής και γραφεία, όλα με σωστά τοποθετημένους επαγωγικούς βρόγχους, καλό φωτισμό, καθαρό φόντο και καλή ακουστική.
- Εκπαίδευση όλου του προσωπικού αναφορικά με τους Κωφούς, ικανότητα χρήσης βασικής ΝΓ με κάποιο προσωπικό εκπαιδευμένο σε υψηλότερα πρότυπα αλλά και στο αλφάβητο των τυφλοκωφών.
- Εκπαίδευση όλου του προσωπικού αναφορικά με τις ανάγκες των τυφλοκωφών, των Κ/κωφών με δυσκολίες μάθησης ή ζητήματα ψυχικής υγείας και πώς να τα αντιμετωπίσει.
- Οθόνη εικονικής διερμηνείας σε όλα τα σημεία εργασίας (VISICAST, TESSA).
- Εκπαίδευση όλου του προσωπικού ώστε να ξέρει πώς να επικοινωνεί με εξειδικευμένους διερμηνείς.
- Φυλλάδιο καλωσορίσματος με κάτοψη του χώρου και ενημερωτικά φυλλάδια με σαφείς εικόνες.

IV. Προγράμματα προσβασιμότητας μουσείων, παραδείγματα καλών πρακτικών σχετικά με νομοθετικές πολιτικές, πρακτικές και προγράμματα στις συμμετέχουσες στο Πρόγραμμα χώρες. Παραδείγματα από όλο τον κόσμο

Η προσβασιμότητα ή η επικοινωνία σε οποιαδήποτε μορφή, παίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία σχέσεων μεταξύ μουσείων και ατόμων με αναπηρίες συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με οπτική αναπηρία, Κ/κωφά άτομα και με προβλήματα ακοής. Μπορούμε να δούμε διάφορες προσπάθειες για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας σε διεθνή ιδρύματα.

Το Πρόγραμμα [Accessible Resources for Cultural Heritage EcoSystems - ARCHES](#) είναι ένα Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα που επιδιώκει να κάνει το μουσείο πιο προσβάσιμο σε όλους μέσω τεχνολογιών και συμμετοχικής μεθοδολογίας. Χάρη στην υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το ARCHES έφερε σε επαφή άτομα με αναπηρία, εταιρείες τεχνολογίας, πανεπιστήμια και μουσεία. Μαζί με μια ομάδα συμμετεχόντων, αναπτύχθηκαν και δοκιμάστηκαν τεχνολογικές λύσεις για τρία χρόνια. Ευρωπαϊκά μουσεία χωρίς εμπόδια λόγω χρηματοδότησης από την ΕΕ: τρισδιάστατα αντίγραφα, εφαρμογές κινητών τηλεφώνων, παιχνίδια και avatars που μιλούν νοηματική γλώσσα και πολυαισθητηριακό υλικό για μουσεία. Οι τεχνολογίες έχουν σχεδιαστεί και δοκιμαστεί από περισσότερα από 200 άτομα με αναπηρία στην Ισπανία, την Αυστρία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Μουσεία πιο προσβάσιμα χάρη στην τεχνολογία: χρήση ΤΠΕ, κοινωνικών δικτύων, Διαδικτύου, εφαρμογών κ.λπ.

Οι **Google Maps**, σε συνδυασμό με την πλατφόρμα **Google Street View**, επέτρεψαν την «επίσκεψη» σε τοποθεσίες, συμπεριλαμβανομένης και μιας προεπισκόπησης της περιοχής. Χάρη στο έργο του Google Cultural Institute, το οποίο βασίζεται στο Google Street View, μπορεί κανείς να δει σημαντικά πολιτιστικά αξιοθέατα, όπως η **όπερα Palais Garnier στο Παρίσι**, το κτίριο της **Φιλαρμονικής Ορχήστρας του Βερολίνου** και η **όπερα Teatro Real στη Μαδρίτη** χρησιμοποιώντας μόνο μια οθόνη και μια σύνδεση στο διαδίκτυο. Ο οργανισμός προωθεί επίσης την προσβασιμότητα συλλογών τέχνης και μουσείων, όπως αυτά που είναι αφιερωμένα στην Eleanor Roosevelt, στη Νέα Υόρκη ή στην Αφρικανική Αμερικανική Ιστορία, στη **Βοστώνη**. Ο καθεδρικός ναός του Αγίου Παύλου στο **Λονδίνο**, το Μουσείο του Καφέ στη **Βραζιλία** και η **Ακρόπολη στην Ελλάδα** είναι μερικά μέρη που μπορεί κανείς να επισκεφτεί από το σπίτι του χάρη στην πρωτοβουλία της Google. Το πλεονέκτημα αυτών των συστημάτων είναι ότι μας φέρνουν κοντά στις λεπτομέρειες κάθε διαθέσιμου έργου έτσι ώστε να μπορούμε να εκτιμήσουμε αντικείμενα και στοιχεία που διαφορετικά θα είχαν ίσως περάσει απαρατήρητα.

Το **Sage Travelling** προσφέρει πραγματικά εξατομικευμένα ταξίδια για άτομα με αναπηρία και ηλικιωμένους επισκέπτες. Ασχολείται αποκλειστικά με ταξίδια προσβάσιμα σε ευρωπαϊκούς προορισμούς και ανταποκρίνεται στις προκλήσεις που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν οι ταξιδιώτες με αναπηρία κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Προσφέρει ολοκληρωμένες, λεπτομερείς και οργανωμένες ταξιδιωτικές πληροφορίες για άτομα με αναπηρίες σχετικά με προσβάσιμα ευρωπαϊκά τουριστικά αξιοθέατα, λιμάνια, ξενοδοχεία και μεταφορές.

Η τεχνολογία μπορεί να μας φέρει πιο κοντά στην τέχνη μέσω εικονικών εκθέσεων ή να παρέχει πρόσθετες πληροφορίες για αντικείμενα, πίνακες και έργα τέχνης σε ένα μουσείο. Παράλληλα καθιστά αυτά τα μέρη προσβάσιμα σε άτομα με οπτική αναπηρία: η **εκτύπωση 3D** είναι ένα εργαλείο που μπορεί να μεταμορφώσει την εμπειρία της επίσκεψης σε μουσείο. Το **Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης στη Νέα Υόρκη** ήταν πρωτοπόρος στην εισαγωγή τρισδιάστατων εκτυπωτών, επιτρέποντας στους επισκέπτες να πάρουν σπίτι τους ένα αναμνηστικό από τις γκαλερί τους μέσω αυτής της τεχνολογίας. Για να καταστεί η τρισδιάστατη εκτύπωση πιο προσιτή στα ευρωπαϊκά μουσεία, το έργο Ambavis ξεκίνησε με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ιδέα είναι οι εκτυπωτές 3D να αναδημιουργήσουν απτικά αντίγραφα για άτομα με οπτική αναπηρία ώστε να μπορούν να απολαύσουν εξίσου τα εκθέματα. Η **Αυστρία**, η **Γερμανία** και το **Ηνωμένο Βασίλειο** είναι μερικές από τις χώρες όπου η πρωτοβουλία αυτή υλοποιείται με επιτυχία.

Στο ίδιο πνεύμα, το **Μουσείο Prado στη Μαδρίτη** ξεκίνησε την έκθεση «Hoy toca el Prado», σε συνεργασία με το Ίδρυμα AXA και τον Οργανισμό ONCE (Organización Nacional de Ciegos Españoles). Χάρη στην τεχνολογία 3D, εκτέθηκαν έξι αντιπροσωπευτικά έργα διαφορετικών ειδών. Ανάμεσα σε αυτά τα έργα είναι «Ο Απόλλωνας στο εργαστήριο του Ηφαίστου» (Apollo in the Forge of Vulcan), «Ο Ιππότης με το χέρι στο στήθος» (The Nobleman with the Hand on the Chest) ή «Η Ομπρέλα» (The Parasol), τα οποία μπορούσαν να αγγίζουν άτομα με οπτική αναπηρία. Με αυτόν τον τρόπο, οι επισκέπτες μπορούσαν να κατανοήσουν και να αναδημιουργήσουν νοητικές εικόνες για τους πίνακες αισθανόμενοι και κατανοώντας το βάθος, την προοπτική και τον χώρο (Vaz et al., 2018). Η έκθεση παρείχε επίσης κείμενα σε Braille, ακουστικές περιγραφές και γυαλιά Cardboard.

Εάν η τρισδιάστατη εκτύπωση έχει επιτρέψει στα μουσεία να είναι προσβάσιμα σε τυφλούς, οι εφαρμογές για κινητά μπορούν να διευκολύνουν τις επισκέψεις για άτομα με προβλήματα ακοής. Ένα παράδειγμα της χρησιμότητας αυτής της τεχνολογίας βρίσκεται στο μουσείο αφιερωμένο στον Roald Dahl, τον διάσημο συγγραφέα και συγγραφέα παιδικών βιβλίων όπως ο «Ο Τσάρλι και το εργοστάσιο σοκολάτας» (Charlie and the Chocolate Factory) και η «Ματίλντα» (Matilda). Η εφαρμογή Signly, που επινοήθηκε από τον Mark Applin, δημιουργήθηκε για να διευκολύνει την συμπερίληψη των Κωφών. Ο στόχος της εφαρμογής είναι οι Κωφοί επισκέπτες να μπορούν να απολαύσουν τις εξηγήσεις των παραδοσιακών ακουστικών οδηγιών αλλά χρησιμοποιώντας τη Νοηματική Γλώσσα και απευθείας στο κινητό τους τηλέφωνο. Όπως ανακοινώθηκε το 2015, το Μουσείο Roald Dahl έχει

δημιουργήσει 24 σημεία κατά μήκος της διαδρομής όπου το Signly μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να μάθει κανείς περισσότερα για τη ζωή και τα έργα του διάσημου μυθιστοριογράφου.

Άτομα με τύφλωση ή κώφωση μπορούν να επωφεληθούν από τις νέες τεχνολογίες για να επισκεφθούν μουσεία που προηγουμένως δεν ήταν προσβάσιμα σε αυτά. Αλλά τι συμβαίνει σε εκείνους που, λόγω σωματικής αναπηρίας, δεν μπορούν να μετακινηθούν από το σπίτι τους; Εκτός από τις εικονικές περιηγήσεις της Google ή του Λούβρου και της Nintendo, η ρομποτική μπορεί επίσης να είναι ένας καλός σύμμαχος για αυτούς τους ανθρώπους. Η χρήση της ρομποτικής έχει ήδη εφαρμοστεί στο **Young Museum** στο Σαν Φρανσίσκο και στο Μουσείο Ιστορίας Υπολογιστών στο Mountain View (Καλιφόρνια).

Το πρόγραμμα [COME-IN! Inclusive Museums in Europe Project - The COME-IN!](#) στοχεύει στην αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κεντρικής Ευρώπης καθιστώντας μικρότερα μουσεία προσβάσιμα σε ένα ευρύτερο κοινό ατόμων με αναπηρίες. Το έργο χρηματοδοτείται από το Πρόγραμμα Interreg της Κεντρικής Ευρώπης της Ευρωπαϊκής Ένωσης με προϋπολογισμό 2,7 εκατομμυρίων ευρώ. Ο κύριος στόχος είναι η συνεργασία για ανοιχτή πρόσβαση σε μουσεία προς μια ευρύτερη ένταξη (COME-IN!) αυξάνοντας τις δυνατότητες των μικρών και μεσαίων μουσείων και καθιστώντας τα προσβάσιμα σε ένα ευρύτερο κοινό ατόμων με διαφορετικές αναπηρίες.

Ο οργανισμός [Art Beyond Sight](#) είναι αφιερωμένος στην ενδυνάμωση και τον εμπλουτισμό της ζωής χιλιάδων παιδιών και ενηλίκων μέσω της τέχνης και του πολιτισμού. Ο οργανισμός Art Beyond Sight (ABS) υποστηρίζει την πρόσβαση και τη συμπερίληψη στις τέχνες και τον πολιτισμό, την αναψυχή, τον αθλητισμό και την ψυχαγωγία, για άτομα με οποιαδήποτε σωματική ή γνωστική αναπηρία ή κατάσταση ψυχικής υγείας.

Το προσωπικό του Art Beyond Sight συνεργάστηκε με καθηγητές, αποφοίτους και φοιτητές από τα παρακάτω Προγράμματα Μουσειακών Σπουδών:

- Κρατικό Πανεπιστήμιο της Αριζόνα, Tempe.
- Πανεπιστήμιο της Ουάσιγκτον, Σιάτλ.
- Πανεπιστήμιο Indiana-Purdue University, Indianapolis.
- Πανεπιστήμιο Τεχνών, Φιλαδέλφεια.
- Cooperstown Graduate Program, (State University of New York - Oneonta), Cooperstown, Νέα Υόρκη.
- Πανεπιστήμιο George Washington, Μουσειακές Σπουδές, Washington DC.
- Πρόσβαση στο Μουσείο: Συμπεριληπτικές Πρακτικές στα Μουσεία.

Σε πολλά μουσεία στις ΗΠΑ, οι παροχές για άτομα τυφλά ή με μερική όραση περιλαμβάνουν μεγεθυμένες λεζάντες, λεζάντες σε Braille, ακουστικές περιγραφές (περιγραφικές αφηγήσεις οπτικών στοιχείων). Υπάρχουν επίσης διαφορετικές παροχές πρόσβασης μέσω αφής στα μουσεία για αυτά τα άτομα (Braden, 2016). Μία τέτοια παροχή είναι μια απτική ξενάγηση στην οποία οι επισκέπτες ενθαρρύνονται να εξερευνήσουν διαφορετικά αντικείμενα - είτε πραγματικά είτε αντίγραφα - μέσω αφής (που μπορεί να περιλαμβάνουν ή όχι γάντια).

Απτικές ξεναγήσεις προσφέρονται κατόπιν αιτήματος ή μερικές φορές προγραμματισμένα ως δημόσια προσφορά, σε μουσεία όπως το Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, το Μουσείο Αρχαιολογίας και Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου της Πενσυλβάνιας, το Μουσείο Henry Ford, κ.ά. Εκτός από την αφή, τέτοιες ξεναγήσεις γενικά περιλαμβάνουν επίσης ακουστική περιγραφή στην οποία έργα τέχνης και αντικείμενα περιγράφονται από ξεναγούς με μεγάλη λεπτομέρεια. Οι απτικές ξεναγήσεις στο μουσείο Henry Ford περιλαμβάνουν τη δυνατότητα στα άτομα να αγγίζουν αντικείμενα όπως το λεωφορείο Rosa Parks και το Allegheny Locomotive, καθώς και φορητά μοντέλα χειροποίητων αντικειμένων (όπως ένα μοντέλο χυτού μοντέλου Model T και 3D τυπωμένο Dymaxion House) και διάφορα ιστορικά αυτοκίνητα χρησιμοποιώντας γάντια.

Άλλες παροχές για άτομα με οπτική άποψη περιλαμβάνουν απτικά διαγράμματα που αντιπροσωπεύουν περιγράμματα έργων τέχνης, TacTiles για έργα τέχνης και αντικείμενα ή μοντέλα αντικειμένων που μπορούν να αγγίξουν και να χειριστούν. Διατίθενται επίσης εξειδικευμένα μαθήματα και προγράμματα για αυτό το κοινό (Braden, 2016). Ένα τέτοιο πρόγραμμα που προσφέρεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης ονομάζεται «Seeing Through Drawing». Σε αυτό το πρόγραμμα, οι συμμετέχοντες δημιουργούν έργα τέχνης εμπνευσμένα από αντικείμενα της συλλογής του μουσείου, τα οποία τους περιγράφονται από βλέποντες εκπαιδευτές και τα οποία μπορούν να αγγίξουν.

Σύμφωνα με την Αμερικανική Ένωση Μουσείων, τα μουσεία *«πρέπει να καινοτομήσουν προκειμένου να λειτουργήσουν επιτυχώς στο ταχέως μεταβαλλόμενο τοπίο του 21ου αιώνα»*. Ως εκ τούτου, τα μουσεία έχουν αναγκαστεί να προσαρμοστούν σε συνεχώς μεταβαλλόμενα περιβάλλοντα. Το σύγχρονο μουσείο δεν αποτελεί εξαίρεση. Η τεχνολογική πρόοδος της νέας χιλιετίας καθόρισε μια άλλη ανάγκη για αλλαγή, απαιτώντας από τα μουσεία να βρουν καινοτόμους τρόπους για να παραμείνουν συνδεδεμένοι με τους επισκέπτες τους.

Το **Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης (MET)** στη Νέα Υόρκη παρέχει ένα εύρος διευκολύνσεων προσβασιμότητας για άτομα με προβλήματα ακοής. Το MET ήδη στον ιστότοπό του αναφέρει ότι το μουσείο *«καλωσορίζει όλους τους επισκέπτες και επιβεβαιώνει τη δέσμευσή του να προσφέρει προγράμματα και υπηρεσίες που είναι προσβάσιμα σε όλους»*. Ο ιστότοπος παρέχει λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με την προσβασιμότητα. Το μουσείο προσφέρει ευκαιρίες για άτομα με προβλήματα ακοής ανάλογα με τη σοβαρότητα της απώλειας ακοής: για βαρήκοους και

Κ/κωφούς επισκέπτες. Για βαρήκοους επισκέπτες το μουσείο προτείνει μια ποικιλία προγραμμάτων με βοηθητικές συσκευές ακοής και υποτιτλισμό σε πραγματικό χρόνο. Βοηθητικές συσκευές ακοής, ξεναγήσεις, ομιλίες και συμπόσια με βοηθητικές ακουστικές συσκευές FM προγραμματίζονται σε τακτική βάση. Για άλλα προγράμματα διατίθεται περιορισμένος αριθμός βοηθητικών ακουστικών συσκευών FM. Το Μουσείο προσδιορίζει ακριβώς ποιο γραφείο πληροφοριών είναι εξοπλισμένο με επαγωγικούς βρόγχους, ή ποιο αμφιθέατρο και κέντρο εκπαίδευσης είναι εξοπλισμένο με υπέρυθρα συστήματα ενίσχυσης ήχου (με ακουστικά και επαγωγικούς βρόγχους λαιμού).

Οι ακουστικοί οδηγοί για επισκέπτες με αναπηρίες (Ακουστικά - Audio Guide players) έχουν ακουστικά και έλεγχο έντασης. Ένας περιορισμένος αριθμός επαγωγικών βρόγχων λαιμού (neck loops) για ακουστικά βαρηκοΐας με διακόπτες T διατίθεται. Τα Audio Guide players παρέχονται δωρεάν σε επισκέπτες με προβλήματα ακοής, κωφούς, τυφλούς ή άτομα με μερική όραση.

Το Μουσείο μπορεί να παρέχει υποτιτλισμό σε πραγματικό χρόνο για διαλέξεις κατόπιν αιτήματος. Ο υποτιτλισμός σε πραγματικό χρόνο είναι μια διαδικασία επικοινωνίας όταν ο εκπαιδευμένος χειριστής μετατρέπει την ομιλία σε κείμενο.

Για τους επισκέπτες που είναι Κωφοί, το Μουσείο προσφέρει μια ποικιλία προγραμμάτων στην Αμερικανική Νοηματική Γλώσσα, με διερμηνεία νοηματικής γλώσσας και με υπότιτλους σε πραγματικό χρόνο.

Το MET καλωσορίζει ομάδες όλων των ικανοτήτων με τρεις τρόπους:

- Ξενάγηση από εκπαιδευμένο προσωπικό του Μουσείου.
- Αυτο-καθοδηγούμενη επίσκεψη η οποία επιτρέπει να καθοδηγήσει κανείς τη δική του ομάδα μέσα στο Μουσείο.
- Ένα [offsite program](#) για άτομα που δεν μπορούν να επισκεφθούν το Μουσείο λόγω αναπηρίας ή για ιατρικούς λόγους

Το **Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο** διαθέτει ειδική υπηρεσία προσβασιμότητας για άτομα με προβλήματα ακοής όπως το [deaf-led BSL tour exploring the highlights of the BP exhibition](#), μία ξεναγηση στη Βρετανική Νοηματική Γλώσσα που δεν περιλαμβάνει φωνητική αφήγηση.

Το Μουσείο **TATE στο Ηνωμένο Βασίλειο** διαθέτει μια σελίδα στον ιστότοπό του η οποία ονομάζεται [“disABILITY AND ART”](#), με στόχο να δείξει «πώς οι καλλιτέχνες έχουν απεικονίσει το φάσμα της ανθρώπινης ικανότητας μέσω της τέχνης τους». Η σελίδα δημιουργήθηκε με τη βοήθεια προσωπικού και εθελοντών από το disABILITY Network της TATE. Η σελίδα προτείνει βίντεο, άρθρα, καλλιτέχνες, έργα τέχνης που συνδέονται με αναπηρία, συμπεριλαμβανομένης της απώλειας ακοής και επίσης μπορεί κανείς να διαβάσει σχόλια αναφορικά με τη συλλογή της TATE από το δίκτυο αναπηρίας του μουσείου.

Το 2018 δημοσιεύθηκε η **7η έκδοση του Rough Guide to Accessible Britain**. «Ο Οδηγός στοχεύει να εμπνεύσει και να υποστηρίξει άτομα με διαφορετικές ανάγκες για να απολαύσουν τα καλύτερα αξιοθέατα της Βρετανίας ανεξάρτητα από την αναπηρία τους». «Ο Οδηγός παρέχει σαφείς και χρήσιμες συμβουλές επισημαίνοντας τις καλύτερες, προσβάσιμες και χωρίς αποκλεισμούς ημέρες για άτομα όλων των ικανοτήτων, από μουσεία και πινακοθήκες έως πάρκα άγριας ζωής και κήπους». «Κάθε χώρος στον Οδηγό ελέγχεται από την ομάδα συγγραφέων της Rough Guides, οι οποίοι είτε έχουν αναπηρία οι ίδιοι είτε επισκέπτονται τον χώρο με ανάπηρο φίλο ή μέλος της οικογένειας». Στον οδηγό, χρησιμοποιούνται καθολικά σήματα προσβασιμότητας για άτομα με προβλήματα ακοής (https://www.motability.co.uk/news/rough-guide-to-accessible-britain/?gclid=EAIaIQobChMIza_kpJ3e5gIVlU8YCh2-twIkEAAYASAAEgJrLfD_BwE).

Το **StageTEXT London** καθιστά το θέατρο και τον πολιτισμό προσβάσιμο σε Κ/κωφούς και βαρήκοους ανθρώπους παρέχοντας υποτιτλισμό. Ο υποτιτλισμός επιτρέπει στο κοινό με προβλήματα ακοής να δει και να συλλάβει κάθε λέξη, γιατί αυτό που μιλούν ή τραγουδούν οι ηθοποιοί εμφανίζεται ως κείμενο. Το StageTEXT παρουσιάζει την εμπειρία των ατόμων με προβλήματα ακοής που παρακολουθεί θεατρικές παραστάσεις σε μια ταινία μικρού μήκους με υποτιτλισμό (https://www.youtube.com/watch?time_continue=3&v=nMzm1yvtwKU&feature=emb_logo&ab_channel=Stagetext).

Τα περιφερειακά και εθνικά μουσεία του Ηνωμένου Βασιλείου έχουν αρχίσει να ενσωματώνουν ανοιχτής πρόσβασης απτικές ή/και ακουστικές παροχές πρόσβασης σε μικρό αριθμό των μόνιμων συλλογών τους (Ginley, 2013· Hirose, 2013· Museums Association, 2017). Αυτοί οι τύποι πολυαισθητηριακών εκθεμάτων είναι συνήθως μικρές προσθήκες στις κύριες συλλογές και όχι ένα κεντρικό χαρακτηριστικό και έχει σχολιαστεί ότι αυτή η παροχή είναι ανεπαρκής (Hirose, 2013· RNIB, 2003). Πολύ περισσότερα θα μπορούσαν να επιτευχθούν εάν οι επιμελητές επενδύσουν στη διανοητική πρόσβαση για τυφλούς και με σοβαρά προβλήματα όρασης ανθρώπους κατά τον σχεδιασμό και την επιμέλεια των μόνιμων και μη μόνιμων εκθέσεων τους. Η Chick (2017) μελετά την περίπτωση του National Centre for Craft & Design (NCCD) του οποίου η διοίκηση σχεδίαζε να βελτιώσει τη διανοητική πρόσβαση σε αυτή την ομάδα επισκεπτών στην κύρια συλλογή τους.

Ένα συνοπτικό έγγραφο εργασίας αναπτύχθηκε με οδηγίες σχετικά με βασικά θέματα. Ζητήθηκε η γνώμη της ομάδας εκθέσεων του NCCD για να διασφαλιστεί ότι το περιεχόμενο ήταν σχετικό με έναν περιφερειακό χώρο με περιορισμένους πόρους. Τα θέματα που καλύπτονται σε αυτό το έγγραφο εργασίας περιλαμβάνουν ζητήματα όπως: ο σχεδιασμός εκθέσεων, τα ερμηνευτικά κείμενα και οι λεζάντες των αντικειμένων, οι ακουστικές περιγραφές, τα αντικείμενα αφής, οι απτικοί οδηγοί και οι οδηγοί σε μεγέθυνση, ο φωτισμός, η μεγέθυνση αντικειμένων και εικόνων και η εκπαίδευση του προσωπικού. Ο στόχος με βάση τη μελέτη της Chick (2017) ήταν να χρησιμοποιηθεί

αυτό το έγγραφο ως πλατφόρμα για να διερευνήσει πώς να σχεδιάσει και να επιμεληθεί την επόμενη μη μόνιμη έκθεση του NCCD, ώστε να διασφαλίζεται διανοητική πρόσβαση σε τυφλούς και με σοβαρά προβλήματα όρασης επισκέπτες. Πραγματοποιήθηκαν εκπαιδευτικές συνεδρίες για το προσωπικό του μουσείου στις οποίες συμμετείχαν και άτομα με ολική και μερική απώλεια όρασης.

Η ομάδα κατά τη διάρκεια των συνεδριών για τη μη μόνιμη έκθεση προσδιόρισε τα βασικά θέματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν: λύση εξεύρεσης χώρου στο χώρο της πινακοθήκης, δημιουργία μιας αποτελεσματικής πολυαισθητηριακής έκθεσης για όλους τους επισκέπτες, ερμηνευτικές ακουστικές πληροφορίες, προσδιορισμός κόστους για αποτελεσματικό ακουστικό εξοπλισμό για την Κεντρική Πινακοθήκη NCCD, φυλλάδια σε μεγέθυνση και σε Braille, παροχή υποστήριξης και ερμηνείας σε επισκέπτες από προσωπικό της γκαλερί NCCD, συνοδεία ατόμων με οπτική αναπηρία, ερμηνεία των εκθεμάτων και απάντηση ερωτήσεων στην υποδοχή του NCCD.

Τα αποτελέσματα σχετικά με τη συν-δημιουργία της έκθεσης “3D Printing” όπως ανέφερε η Chick στη μελέτη της (2017) ήταν μία πολυαισθητηριακή επιφάνεια για χειρισμό αντικειμένων, ένα trim phone (που περιέχει τις ακουστικές περιγραφές συγκεκριμένων αντικειμένων και αναγνώσεις των κειμένων σε πάνελ τοίχου), ετικέτες εκθεμάτων και μεγεθυντικούς φακούς. Στο μπροστινό μέρος του εκθεσιακού χώρου, τοποθετήθηκε μια πολυαισθητηριακή επιφάνεια επίδειξης με δύο διαφορετικούς οδηγούς όδευσης και δύο μέλη του προσωπικού του μουσείου ήταν παρόντα. Το προσωπικό εξηγούσε σε μικρές ομάδες επισκεπτών τον σκοπό αυτού του πολυαισθητηριακού γραφείου το οποίο περιείχε επίσης πληροφορίες σε Braille και σε μεγέθυνση. Η παραπάνω παροχή τοποθετήθηκε κοντά στο αρχικό έκθεμα έτσι ώστε ο επισκέπτης να μπορεί να συσχετίσει το περιεχόμενο με το πλαίσιο της έκθεσης.

Ο στόχος ήταν η παροχή πραγματικής πρόσβασης στο περιεχόμενο της έκθεσης, ένα έκθεμα κάθε φορά για επισκέπτες με οπτική αναπηρία. Σε πολλές πολυαισθητηριακές επιφάνειες υπάρχουν αντικείμενα που μπορούν να τα επεξεργαστούν πριν ή μετά την ακουστική περιγραφή και αυτό χρησιμεύει ως πολύτιμο συμπλήρωμα. Αυτή η ηχητική τεχνολογική λύση αναπτύχθηκε επειδή ήταν οικονομικά αποδοτική, εύκολη στην εγκατάσταση και κατάλληλη για τον χώρο της γκαλερί (που δεν είχε WiFi) και θα μπορούσε να προσαρμοστεί για χρήση σε μελλοντικές εκθέσεις του NCCD.

Μία από αυτές τις τεχνολογίες που χρησιμοποιούν ήδη τα μουσεία, είναι η 3D εκτύπωση και σάρωση, όπως στο Art Institute of Chicago, όπου οι τυφλοί και με μερική απώλεια όρασης επισκέπτες μπορούν να αγγίξουν τρισδιάστατα αντίγραφα επιλεγμένων αντικειμένων από τη συλλογή, μαζί με συζητήσεις που ενθαρρύνονται από το προσωπικό του μουσείου για τα πρωτότυπα έργα της τέχνης (Vaz et al., 2018). Εκτός από την έκθεση «Hoy Toca el Prado» στο Μουσείο Prado που προναφέρθηκε, ένα άλλο παράδειγμα είναι το ψηφιακό μοντέλο μούμιας 2500 ετών της συλλογής του Μουσείου του Μάντσεστερ. Το μισό μέρος περιλαμβάνει την αναδημιουργία όπως ήταν αρχικά και το άλλο μισό όπως είναι σήμερα. Μέσα στο αντίγραφο, υπήρχαν ενσωματωμένοι αισθητήρες αφής, οι

οποίοι ανιχνεύουν την απτική διερεύνηση των επισκεπτών και ενεργοποιούν ακουστικές πληροφορίες που μπορούν να ακουστούν μέσω ακουστικών (Vaz et al., 2018).

Άλλοι ερευνητές, μεταξύ των οποίων ο Reichinger (2016) ανέπτυξε έναν διαδραστικό ηχητικό οδηγό για την ερμηνεία του πίνακα «The Kiss» ο οποίος ανάλογα με τη συγκεκριμένη περιοχή που αγγίζεται, παρουσιάζει αρχεία ήχου για να περιγράψει τη ζωγραφική. Ένα παρόμοιο έργο που περιλαμβάνει τόσο σύστημα ιχνηλάτησης χεριών όσο και συσκευή ήχου αναπτύχθηκε για να δώσει πρόσβαση σε ένα ανάγλυφο του έργου «Madonna with Child and Angels».

V. Καλές πρακτικές: προγράμματα και projects. Δράσεις και προγράμματα μουσείων στις συμμετέχουσες χώρες

V.1. Βοσνία και Ερζεγοβίνη (και άλλες Βαλκανικές Χώρες)

Από το 2006, το Δίκτυο Βαλκανικών Μουσείων (Balkan Museum Network-BMN) (βλ. Ενότητα II.1.) οργανώνει διάφορες δραστηριότητες ανάπτυξης ικανοτήτων και βελτίωσε την υπάρχουσα υποδομή μουσείων. Η πρόσβαση και η συμπερίληψη των ατόμων με αναπηρίες βελτιώθηκε χρησιμοποιώντας τις ακόλουθες στρατηγικές:

1. Εκπαίδευση επαγγελματιών μουσείων.
2. Υποστήριξη της ανάπτυξης του «Οδηγού πρόσβασης» για το μουσείο.
3. Ίδρυση και υποστήριξη της Ομάδας Πρόσβασης των Μουσείων των Βαλκανίων - Balkan Museum Access Group (τα μέλη της ομάδας αυτής ενεργούν ως σύμβουλοι πρόσβασης).
4. Διεξαγωγή έρευνας πρόσβασης στο μουσείο με συστάσεις και προτεραιότητες.
5. Χρηματοδότηση σε μουσεία μέσω προγραμμάτων μικρών επιχορηγήσεων για τη βελτίωση των υποδομών, την αγορά ΤΠΕ, την πραγματοποίηση εκθέσεων και την ανάπτυξη εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων.
6. Παραγωγή του εργαλείου «Museum in a Suitcase tool» για 11 μουσεία (αρχικά μέλη Δικτύου).
7. Ανάπτυξη του «Disability Toolkit» ως δωρεάν και πρακτική, διαδικτυακή πηγή.
8. Δημοσιεύσεις για τα θέματα αυτά.
9. Διοργάνωση διεθνών συνεδρίων σχετικά με αυτό το θέμα [«Βαλκανικά Μουσεία χωρίς εμπόδια» στο Σεράγεβο (2014) και στα Σκόπια (2018)].
10. Η ενσωμάτωση της πρόσβασης ως συνεχές θέμα και στα πέντε διεθνή συνέδρια μουσείων του BMN με την ονομασία «Meet, See, Do».
11. Βράβευση για το καλύτερο έργο μουσείου στον τομέα της πρόσβασης και της συμπερίληψης (2014) και προώθηση των αποτελεσμάτων που έχουν επιτευχθεί.
12. Συζητήσεις και παρουσιάσεις στα μέσα ενημέρωσης για αυτό το ζήτημα.
13. Προώθηση εταιρικής σχέσης με ενώσεις ατόμων με αναπηρίες (πολλά μουσεία υπέγραψαν μνημόνιο συνεργασίας με τοπικές ενώσεις ατόμων με αναπηρία για τη μακροπρόθεσμη συνεργασία).

Μια σειρά διαφορετικών δραστηριοτήτων σχετικά με την πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες, χρησιμοποιώντας τη συνεργασία ως βασικό πλαίσιο και λαμβάνοντας υπόψη το τοπικό πολιτιστικό συγκείμενο και τις συλλογές, οδήγησε σε βελτιώσεις στις παροχές πρόσβασης σε μουσεία. Τα οργανωμένα εργαστήρια βοήθησαν τα μουσεία να κατανοήσουν καλύτερα πώς πρέπει να αλλάξουν το περιβάλλον τους, τόσο σε επίπεδο φυσικό όσο και σε επίπεδο στάσεων προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες όλων των επισκεπτών. Επίσης, βοήθησαν στην υλοποίηση των απαραίτητων βελτιώσεων στις εγκαταστάσεις των μουσείων και στην ανάπτυξη προσβάσιμων εκθέσεων και προγραμμάτων και εξασφάλισαν ότι η πρόσβαση αναπτύχθηκε στρατηγικά σε όλες τις δραστηριότητες των μουσείων.

Επιπλέον, υλοποιήθηκαν περισσότερα από 35 πιλοτικά έργα με επιχορηγήσεις στο πλαίσιο μιας πρωτοβουλίας για την ενίσχυση της συμπερίληψης των ατόμων με αναπηρία στα μουσεία των Δυτικών Βαλκανίων. Αυτή ήταν μια ευκαιρία για μια ποικιλία ιδεών να αναπτύχθηκαν σε στενή συνεργασία με μη μουσειακούς οργανισμούς όσον αφορά τα προγράμματα προσέγγισης ή την εμπλοκή της κοινότητας και τη διαφοροποίηση από το παραδοσιακό προφίλ επισκεπτών. Τα θέματα που σχετίζονται με τη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρίες σε ζητήματα πρόσβασης και συμπερίληψης, περιλαμβάνουν την κοινωνική δικαιοσύνη, την αφήγηση ιστοριών, τη διαπραγμάτευση του παρελθόντος, τον πολιτιστικό τουρισμό και την ευημερία. Όλα τα επιλεγμένα προγράμματα επηρέασαν τα μουσεία, ενθαρρύνοντας τη συνεργασία και φέρνοντας νέα δημιουργική ενέργεια στις καθημερινές πρακτικές των μουσείων. Χρησιμοποιώντας το κοινωνικό μοντέλο αναπηρίας ως προσέγγιση, τα μουσεία έχουν ανοίξει τις πόρτες τους σε πολλά άτομα και ομάδες που προηγουμένως αποκλείονταν. Μερικά από τα αποτελέσματα αυτών των έργων παρουσιάστηκαν σε ένα διεθνές συνέδριο με θέμα «Βαλκανικά Μουσεία Χωρίς Εμπόδια» που πραγματοποιήθηκε στο Σεράγεβο το φθινόπωρο του 2014.

Σήμερα, πολλά από τα συμμετέχοντα μουσεία είναι εξοπλισμένα με βελτιωμένες υποδομές (ράμπες, ανελκυστήρες, χώροι υγιεινής για άτομα με αναπηρίες, καθίσματα), εξοπλισμό (π.χ. για την παραγωγή απτικών εικόνων, bar code scanners, tablets, τροχούς κεραμικής, οθόνες τηλεόρασης κ.λπ.). Το πιο σημαντικό, είναι ότι το συμμετέχον προσωπικό των μουσείων έχει αναπτύξει πιο ανοιχτές και χωρίς αποκλεισμούς προοπτικές για τους επισκέπτες και τη συμμετοχή τους στο έργο και το μέλλον των μουσείων και έχει δημιουργήσει μακροχρόνιες συνεργασίες με φορείς όπως ενώσεις ατόμων με αναπηρία, άλλες μη κυβερνητικές οργανώσεις, καλλιτέχνες και τεχνίτες.

Οι προσβάσιμες καθημερινές διαδικασίες έχουν ενσωματωθεί στο έργο των μουσείων (όπως ο σχεδιασμός διαφημιστικού υλικού, η δημιουργία πιο προσβάσιμων ιστοσελίδων και ο σχεδιασμός φυλλαδίων και άλλου οπτικά ευανάγνωστου υλικού από άτομα με οπτική αναπηρία). Επίσης, αναπτύχθηκαν πολλές νέες υπηρεσίες όπως: ο σχεδιασμός μιας απτικής περιοχής που περιέχει πρωτότυπα έργα και αντίγραφα μουσειακών αντικειμένων που μπορεί να τα χειριστεί κανείς μόνος

του ή με ξεναγό, τρισδιάστατα εκτυπωμένα αντίγραφα που δείχνουν τα μέρη που λείπουν και το αυθεντικό σχήμα ενός αντικειμένου, απτικός χάρτης του μουσείου και των τμημάτων του, ακουστικοί οδηγοί ποιότητας που αναπτύχθηκαν μαζί με άτομα με οπτική αναπηρία, bar codes οι οποίοι με σάρωση παρέχουν ακουστικές πληροφορίες σχετικά με εκθέματα και εικονική περιήγηση σε χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς - όπως τα μεσαιωνικά φρούρια – μέσα από τον ιστότοπο του μουσείου.

Η στρατηγική για την ανάπτυξη ικανοτήτων και όχι της εξάρτησης είχε ως αποτέλεσμα το προσωπικό των μουσείων να αποκτήσει δεξιότητες και ικανότητες επιτρέποντάς τους να αναλάβουν ηγετικό ρόλο μεταξύ των πολιτιστικών ιδρυμάτων.

Το **Disability Tool Kit** που δημιουργήθηκε από το Ίδρυμα Cultural Heritage without Borders εξόπλισε τα μουσεία με ορθές πρακτικές και εύχρηστες στρατηγικές για καλύτερη πρόσβαση και αναπτύχθηκε συνεργατικά από τα συμμετέχοντα μουσεία. Επιπλέον, μέσω της στρατηγικής peer-to-peer, το BMN εκπαιδεύει μια ομάδα επαγγελματιών μουσείων που μπορούν να μεταδώσουν δεξιότητες και γνώσεις σε συναδέλφους και συνεργάτες.

Η ομάδα ονομάζεται Ομάδα Πρόσβασης Βαλκανικών Μουσείων (Balkan Museum Access Group - BMAG) και αποτελείται από συμβούλους πρόσβασης από τα μουσεία των Βαλκανίων. Παρέχοντας συμβουλές, εκπαίδευση και συνεχή υποστήριξη, οι τοπικοί εμπειρογνώμονες μπορούν να βελτιώσουν την ικανότητα και τη δημιουργικότητα στα μουσεία των Δυτικών Βαλκανίων, διευκολύνοντας τη συμπερίληψη παιδιών και ενηλίκων με αναπηρία ως κρίσιμο θεμέλιο για τη βιωσιμότητα των μουσείων. Αυτή η βασική ομάδα τοπικών επαγγελματιών είναι ένας από τους μεγάλους πόρους του δικτύου για τα έργα πρόσβασης και συμπερίληψης. Αυτοί οι επαγγελματίες, που προέρχονται από όλη την περιοχή και εργάζονται σε ολόκληρη την περιοχή ενισχύουν τους δεσμούς μεταξύ ιδρυμάτων και ατόμων. Αυτοί οι σύνδεσμοι, που δημιουργούνται μεταξύ των μουσείων που προσελκύουν μέλη της Access Group, συμβάλλουν επίσης στην ανάπτυξη βαθύτερης εμπιστοσύνης πέραν των εθνικών συνόρων. Οι δραστηριότητες πρόσβασης και συμπερίληψης αντιπροσωπεύουν την πιο ορατή αλλαγή στα μουσεία των Βαλκανίων. Η αλλαγή ξεκίνησε με την άρση των φυσικών εμποδίων, συνέχισε με την ανάπτυξη συμμετοχικών προγραμμάτων και έχει ως αποτέλεσμα τον μετασχηματισμό των στάσεων και την άρση των προκαταλήψεων όλων των εμπλεκομένων. Η συμπερίληψη διαφόρων ομάδων που είχαν προηγουμένως αποκλειστεί είναι το αφετηριακό σημείο της κύριας ηθικής του BMN όπως επίσης και ότι τα μουσεία και η πολιτιστική κληρονομιά είναι για όλους. Το BMN θα συνεχίσει με προσκλήσεις για μικρά projects, ιδίως στον τομέα της συμπερίληψης και της πρόσβασης σε όλα τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς συμβάλλοντας ταυτόχρονα στη δημιουργία συνθηκών που προωθούν τα δικαιώματα των ανθρώπων στον πολιτισμό.

Καλές πρακτικές σχετικά με εκπαιδευτικά προγράμματα και υπηρεσίες των μουσείων που αφορούν στην προσβασιμότητα ή/και τα παιδιά με αναπηρία

Μέσω του Δικτύου Βαλκανικών Μουσείων την περίοδο 2013-2019, 36 μικρά έργα χρηματοδοτήθηκαν σε 32 μουσεία σε 7 χώρες της περιοχής, με το ποσό των 140.000 ευρώ να προέρχεται από διαφορετικές επιχορηγήσεις και χρηματοδοτικούς οργανισμούς (Η περιφερειακή διανομή ανά χώρα έχει ως εξής: εμφανίζεται: Αλβανία (3 έργα), Βοσνία -Ερζεγοβίνη (8 έργα), Κροατία (1 έργο), Ελλάδα (1 έργο), Κοσσυφοπέδιο (2 έργα) Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας (7 έργα) και Σερβία (10 έργα), (βλ. Πίνακα 1):

Πίνακας 1: Κατάλογος των μουσείων που έλαβαν οικονομική υποστήριξη από το BMN για τη βελτίωση της προσβασιμότητας

Αρ.	Όνομα οργανισμού	Χώρα
1	Μουσείο Τέχνης Fier	Αλβανία
2	Ένωση “Istarsko Ecomuseum Vodnjan”	Κροατία
3	Βοσνιακό Ινστιτούτο–Ίδρυμα Adil Zulfikarpašić	Βοσνία-Ερζεγοβίνη
4	Ιστορικό Μουσείο Βοσνίας Ερζεγοβίνης	Βοσνία-Ερζεγοβίνη
5	Ινστιτούτο και Μουσείο Bitola	Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας
6	Ινστιτούτο για την Προστασία των Πολιτιστικών Μνημείων και του Μουσείου Οχρίδας	Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας
7	Μουσείο του Smederevo	Σερβία
8	Μουσείο Αφρικανικής Τέχνης	Σερβία
9	Αρχαιολογικό Μουσείο Απολλωνίας	Αλβανία
10	Μουσείο της Mitrovica	Κόσοβο
11	Μουσείο Peja	Κόσοβο
12	Μουσείο Tesanj	Βοσνία -Ερζεγοβίνη
13	Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα των Σκοπίων	Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας
14	Μουσείο Ιστορίας της Γιουγκοσλαβίας	Σερβία
15	Εθνικό Ιστορικό Μουσείο Αθήνας	Ελλάδα

16	Εθνικό Μουσείο Zrenjanin	Σερβία
17	Εθνικό Μουσείο Leskovac	Σερβία
18	Εθνικό Μουσείο Βόρειας Μακεδονίας	Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας
19	OSTEN Σκόπια, Museum of Drawing	Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας
20	Περιφερειακό Μουσείο Gorazde	Βοσνία - Ερζεγοβίνη
21	Ιστορικό Μουσείο Shkodra	Αλβανία
22	Πινακοθήκη Matica Srpska	Σερβία
23	The Homeland Museum - Knjazevac	Σερβία
24	Μουσείο Πόλης Zenica	Βοσνία - Ερζεγοβίνη
25	“House of Leaves” The Museum of Secret Surveillance (Μουσείο της Μυστικής Επιτήρησης)	Αλβανία
26	Μουσείο Vojvodina	Σερβία
27	Εθνικό Μουσείο του Κόσοβο	Κόσοβο
28	Εθνικό Μουσείο Μαυροβουνίου	Μαυροβούνιο
29	Μουσείο της Δημοκρατίας της Srpska	Βοσνία - Ερζεγοβίνη
30	Αρχαιολογικό Μουσείο της Δημοκρατίας της Βόρειας Μακεδονίας	Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας
31	Εθνικό Μουσείο Βοσνίας – Ερζεγοβίνης	Βοσνία - Ερζεγοβίνη
32	Εθνικό Ιστορικό Μουσείο	Αλβανία

Το Μουσείο της Πόλης Zenica (**Zenica City Museum**) είναι ένα από τα πρώτα μουσεία που άρχισαν να αντιμετωπίζουν τα εμπόδια πρόσβασης και να αυξάνουν την πρόσβαση. Το μουσείο έχει αναπτύξει το εργαλείο «Μουσείο σε μια βαλίτσα» (“museum in a suitcase” tool), απτικά αντίγραφα και οδηγό πρόσβασης. Με εμπλεκόμενη μουσειοπαιδαγωγό τη Lejla Agic στην Ομάδα Πρόσβασης του BMN, το μουσείο παρήγαγε βίντεο στη νοηματική γλώσσα για τη μόνιμη συλλογή, απτικές εικόνες, 3D μοντέλα, καθίσματα και πολλά άλλα. Το Zenica City Museum υλοποίησε δύο μικρά χρηματοδοτούμενα projects: «Ιστορίες από το παρελθόν» και «3D MUSE».

Το πιο πρόσφατο έργο με τον τίτλο «3D MUSE» παρουσιάζει τις υπάρχουσες συλλογές χρησιμοποιώντας την ψηφιοποίηση και καθιστώντας την προσβάσιμη σε όλους, ειδικά σε άτομα με αναπηρίες. Το μουσείο στοχεύει να παράγει μια νέα μορφή ετικετών που είναι πιο διαδραστική και

κατάλληλη για διαφορετικές ομάδες κοινού, και επίσης να παράγει τρισδιάστατα μοντέλα συγκεκριμένων εκθεμάτων. Στο πλαίσιο του έργου, το μουσείο σχεδιάζει να συμπεριλάβει άτομα με αναπηρίες σε δραστηριότητες, να εμπλέξει το προσωπικό του μουσείου ώστε να παρουσιάσει ιστορίες εκθεμάτων χρησιμοποιώντας τεχνολογίες και να παρουσιάσει τις πληροφορίες σε ιστότοπους και μέσα κοινωνικών δικτύων σε ένα νέο και πιο προσβάσιμο τρόπο. Οι 3D σάρωση ορισμένων εκθεμάτων θα παρουσιαστεί σε tablets εγκατεστημένα στη μόνιμη έκθεση και στον ιστότοπο του μουσείου επίσης. Η άλλη δραστηριότητα είναι η 3D δημιουργία αντιγράφου του νομίσματος του Stjepan Tomaš από το καλούπι σιλικόνης. Με αυτά τα εργαλεία το μουσείο μπορεί να πραγματοποιήσει εργαστήρια δημιουργίας αντιγράφων νομισμάτων με παιδιά με αναπηρία από το τοπικό σχολείο για παιδιά με αναπηρία. Όλες οι ετικέτες των εκθεμάτων και οι φωτογραφίες με κείμενα διατίθενται σε ψηφιακή μορφή σε tablets και στην ιστοσελίδα του μουσείου. Ο χειρισμός του ψηφιακού αντιγράφου επιτρέπει στον χρήστη να κάνει zoom και να κάνει το περιεχόμενο μεγαλύτερο κατά την ανάγνωση όπως και να το δει από το σπίτι.

Το 2016, το Zenica City Museum ανέπτυξε μια μουσειοπαιδαγωγική γωνιά που βρίσκεται απέναντι από την κύρια είσοδο του κτηρίου στο ισόγειο χωρίς σκάλες. Τα παιδιά χρησιμοποιούν αυτόν τον χώρο, ο οποίος είναι εξοπλισμένος με φύλλα εργασίας, απτικές εικόνες και διάφορα εκπαιδευτικά εργαλεία, τα οποία αλλάζουν σύμφωνα με το εργαστήριο.

Το έργο «Ιστορίες από το παρελθόν» ("Stories from the past") είναι ένα άλλο έργο που υλοποιήθηκε από το Zenica City Museum. Αυτό το έργο επικεντρώθηκε στην ενίσχυση της συμπερίληψης των ατόμων με αναπηρία και στην ενθάρρυνση της συμμετοχής τους σε κοινοτικές δραστηριότητες καθώς και στην αύξηση της ευαισθητοποίησης του κοινού σχετικά με αυτόν τον πληθυσμό στην κοινωνία. Σε αυτό το έργο συμμετείχαν μέλη του Συλλόγου «Lotus», τα οποία επικεντρώνονται στην εργασία με παιδιά με αναπηρίες και ο Σύλλογος «Ας είμαστε φίλοι», ένα Κέντρο Ημέρας για άτομα άνω των 18 ετών με νοητική αναπηρία και σωματικές αναπηρίες. Κατά τη διάρκεια των τεσσάρων μηνών του έργου, το Zenica City Museum διοργάνωσε τρία εργαστήρια, ένα ταξίδι εργασίας στη μεσαιωνική πόλη Vranduk και την πόλη Travnik, καθώς και μια μικρή εκδήλωση όπου παρουσιάστηκαν τα αποτελέσματα αυτού του έργου μαζί με ένα σύντομο ερασιτεχνικό ντοκιμαντέρ. Το Μουσείο διοργάνωσε εργαστήριο ζωγραφικής, εργαστήριο δημιουργίας ευχετήριων καρτών και σελιδοδεικτών και εργαστήριο χορού. Το κύριο θέμα όλων των εργαστηρίων και του ίδιου του έργου ήταν η μεσαιωνική περίοδος στην ιστορία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης.

Το **Μουσείο Ιστορίας της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης** υλοποίησε το έργο «Αγγίζετε την Ιστορία». Στην αρχή του έργου, είχαν μειώσει σημαντικά την τιμή του εισιτηρίου για τα άτομα με αναπηρίες (μείωση 80%). Μαζί με συμβούλους από την ομάδα Πρόσβασης των Βαλκανικών Μουσείων καθώς και με εκπροσώπους των οργανώσεων ατόμων με αναπηρίες, το Μουσείο Ιστορίας σχεδίασε ένα ερμηνευτικό πάνελ για τυφλά και με μειωμένη όραση άτομα και έχει δημιουργήσει τη μόνιμη Απτική

Περιοχή με 8-10 αντικείμενα από τα τρισδιάστατα αντικείμενα της συλλογής. Πραγματοποιήθηκε επίσης μια εκδοχή του ιστότοπου του Μουσείου με τη μέθοδο «easy to read». Το Μουσείο έχει επίσης δημιουργήσει μια έκθεση αφής - μια ανακατασκευή του ανεμοπλάνου DFS 230 από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το μοντέλο είναι εγκατεστημένο στον κήπο του μουσείου.

Τα κύρια αποτελέσματα του έργου είναι: Παραγωγή μιας απτικής περιοχής για επισκέπτες με οπτική αναπηρία καθώς και ερμηνευτικό υλικό σε Braille. Αύξηση του αριθμού των επισκεπτών με αναπηρία. Αυξημένη συνεργασία μεταξύ προσωπικού / εθελοντών και ατόμων με αναπηρία.

Οι κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίστηκαν κατά την υλοποίηση του έργου ήταν: 1. Η αντιμετώπιση διαφορετικών απόψεων σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα με οπτική αναπηρία προσεγγίζουν τις συλλογές των μουσείων και το ερμηνευτικό υλικό. 2. Προμήθεια υλικών 3. Υλικό σε Braille του υλικού για χρήστες που έχουν την αγγλική ως δεύτερη γλώσσα, αποφασίζοντας μεταξύ Unified English Braille (UEB), Standard English Braille (SEB) και Braille βαθμού 1 (uncontracted Braille). Το έργο βοήθησε ώστε το μουσείο να προωθηθεί σε άτομα και ομάδες που μπορεί να είχαν αισθανθεί ότι είχαν αποξενωθεί από το μουσείο και τα πολιτιστικά ιδρύματα στο Σεράγεβο.

Οι μακροπρόθεσμοι στόχοι είναι η διατήρηση του ενδιαφέροντος των ατόμων με οπτική αναπηρία ώστε να έρχονται στο μουσείο και η ενίσχυση της συνεργασίας του μουσείου για την αλληλοπροώθηση με ιδρύματα και οργανισμούς που εκπροσωπούν τα άτομα με οπτική αναπηρία. Το προσωπικό του μουσείου έχει συνειδητοποιήσει τα οφέλη της δημιουργίας όσο το δυνατόν πιο προσβάσιμων συλλογών σε μεγαλύτερο αριθμό επισκεπτών. Οι επισκέπτες - με και χωρίς αναπηρίες - έχουν συνειδητοποιήσει ότι το μουσείο καταβάλλει προσπάθειες για να κάνει τις συλλογές του ευρύτερα διαθέσιμες, και οι συνάδελφοι από άλλα μουσεία έχουν δει πώς απλά βήματα μπορούν να βελτιώσουν την προσβασιμότητα. Υπήρξε, επίσης, μεγάλο ενδιαφέρον για το ερμηνευτικό υλικό σε Braille από επισκέπτες χωρίς οπτική αναπηρία οι οποίοι στη συνέχεια έκαναν ερωτήσεις σχετικά με την ίδια τη γραφή Braille και τη χρήση της - κάτι που δεν είναι τόσο εμφανές στην καθημερινή ζωή στο Σεράγεβο.

Το προσωπικό του μουσείου έχει μάθει πώς να εξυπηρετεί και να ανταποκρίνεται στις συγκεκριμένες ανάγκες των ατόμων και οι εθελοντές έχουν μάθει δεξιότητες παρουσίασης σε σχέση με την Απτική Περιοχή. Οι συμμετέχοντες στο εργαστήριο έχουν μάθει για τα βασικά της μουσειολογίας, της επιμέλειας, της συντήρησης και της ανακατασκευής, καθώς και για τις συλλογές του Μουσείου γενικά, και τις συγκεκριμένες ιστορίες των αντικειμένων που περιλαμβάνονται στην Απτική Περιοχή. Το έργο επέτρεψε στο μουσείο να δημιουργήσει συνεργασίες με άτομα και ιδρύματα που εκπροσωπούν άτομα με οπτική αναπηρία, αυξάνοντας έτσι τις επαναλαμβανόμενες επισκέψεις στο μουσείο. Το μουσείο, χάρη στη μειωμένη αμοιβή εισόδου για άτομα με αναπηρία, είναι πλέον σε θέση να παρακολουθεί τον αριθμό των επισκεπτών με αναπηρίες και θα μπορεί να διαδώσει αυτές τις

πληροφορίες και σε άλλα πολιτιστικά ιδρύματα. Τα άτομα με αναπηρίες έχουν ενημερωθεί περισσότερο για τη δυνατότητα των πολιτιστικών ιδρυμάτων να γίνουν πιο προσβάσιμα με σχετικά εύκολα μέτρα, και ελπίζουμε ότι αυτό θα αποτελέσει εφελκυστικό για την υποστήριξη των ατόμων με αναπηρία στα πολιτιστικά ιδρύματα της περιοχής.

Το **Μουσείο Tesanj** υλοποίησε ένα έργο που ονομάζεται «Παιδιά στον πολιτισμό». Το έργο δημιουργήθηκε με σκοπό να συμπεριλάβει οικογένειες και παιδιά με και χωρίς αναπηρίες στην τοπική κοινότητα μέσω πρακτικών εργαστηρίων κεραμικής τέχνης. Με αυτό το έργο, ενισχύθηκε η ανάπτυξη της κοινωνικής ένταξης στο Μουσείο Tešanj. Οι κύριες δραστηριότητες ήταν: 1. Εργαστήρια τέχνης. 2. Δημόσια προώθηση 3. Έκθεση χειροτεχνίας. Το Μουσείο Tešanj με τους τοπικούς του εταίρους (Κέντρο Κοινωνικής Εργασίας Tešanj και συλλόγους γονέων, παιδιών και νέων με αναπηρία Tešanj) θέλει να συνεισφέρει ενεργά στην επίτευξη καθορισμένων στόχων και να μειώσει τις προκλήσεις που έχουν και αντιμετωπίζουν οι οικογένειες με παιδιά με αναπηρίες καθημερινά: Οργάνωση μιας πιο προοδευτικής και ενεργής προώθησης των αξιών και των αρχών της συμμετοχής των παιδιών με και χωρίς αναπηρίες στον πολιτισμό γενικά· αύξηση της ποσότητας και της ποιότητας των πρακτικών εργαστηρίων για την υιοθέτηση δεξιοτήτων σε εργαστήρια τέχνης· δημιουργία ευκαιριών για παιδιά με και χωρίς αναπηρίες για κινητικότητα στον πολιτισμό (ανταλλαγές, επισκέψεις, κ.λπ.)· βελτίωση και επέκταση της διατομεακής συνεργασίας και εταιρικών σχέσεων στην ανάπτυξη και υλοποίηση έργων και δραστηριοτήτων κοινωνικής ένταξης για παιδιά με αναπηρίες στον τομέα του πολιτισμού. Οι στόχοι του έργου «Τα παιδιά στον πολιτισμό» ήταν: η κοινωνική ενδυνάμωση και ένταξη οικογενειών με παιδιά με αναπηρίες στην τοπική κοινότητα μέσω πρακτικών εργαστηρίων τέχνης και η δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για την κοινωνική ένταξη και αλληλεπίδραση οικογενειών με παιδιά με αναπηρίες με οικογένειες με παιδιά χωρίς αναπηρίες στην τοπική κοινότητα.

Μετά την ανάπτυξη ενός λεπτομερούς σχεδίου δραστηριοτήτων μαζί με τους συνεργαζόμενους οργανισμούς, εκπροσώπους και εξωτερικούς συμβούλους, διοργανώθηκαν σε μηνιαία βάση συναντήσεις αναθεώρησης όπου πραγματοποιήθηκε συζήτηση και ανταλλαγή ιδεών. Πραγματοποιήθηκε ανάλυση του project για την αξιολόγηση της υλοποίησης, τον εντοπισμό προβλημάτων, τη δημιουργία περιοχών προβληματισμού και τη σύσταση διορθωτικών μέτρων. Η αίσθηση και η κατανόηση των θεμάτων και των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία έχει αυξηθεί. Οι δραστηριότητες του μουσείου με στόχο την κοινωνική ένταξη, τα άτομα με αναπηρία, η επίτευξη και η οργάνωση δραστηριοτήτων που δεν είναι συνηθισμένες εργασίες του Μουσείου έχουν γίνει μέρος της στρατηγικής της εργασίας του Μουσείου Tešanj. Διερευνώνται οι δημόσιες προσκλήσεις χρηματοδότησης για διαφορετικά projects, η δικτύωση και η δημιουργία εταιρικών σχέσεων με διαφορετικά ιδρύματα και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών με παρόμοια εργασία κ.λπ. Οι επισκέπτες αρχίζουν να ρωτούν για τέτοιου είδους δραστηριότητες, τους αρέσει να βλέπουν κάτι νέο και διαφορετικό και πώς συνδέεται η παράδοση και τα παραδοσιακά έθιμα με τα

σημερινά ζητήματα της ζωής και τις προκλήσεις των ανθρώπων που έχουν ανάγκη, πώς το μουσείο γίνεται ένας θεσμός που φροντίζει και επιλύει αυτά τα ζητήματα και τις προκλήσεις. Επικοινωνία, ενεργή ακρόαση, ευαισθητοποίηση για τις ανάγκες τους καθώς δεν έχουν την ευκαιρία να αλληλεπιδρούν σε καθημερινή βάση σε σχέση με τους «συνηθισμένους» ανθρώπους. Αίσθηση ακρίβειας, φροντίδας, ορίων κ.λπ. Διαφορετικές διαδικασίες, ενέργειες και χρήση διαφορετικών υλικών και εργαλείων για την παραγωγή αντικειμένων κεραμικής.

Ινστιτούτο Βοσνίας – Ίδρυμα Adil Zulfikarpašić

Το **Ινστιτούτο Βοσνίας (Bosniak Institute)** (Ινστιτούτο GLAM) υλοποίησε το έργο «Η κληρονομιά μας: ακούστε και μάθετε» για να βελτιώσει την πρόσβαση για άτομα με οπτική αναπηρία στις συλλογές του Ινστιτούτου Βοσνίας μέσω ενός νέου εργαλείου επικοινωνίας – ακουστικών οδηγών. Για την υλοποίηση του έργου, το Ινστιτούτο της Βοσνίας καθιέρωσε διατομεακή συνεργασία με δημόσια και ακαδημαϊκά ιδρύματα και μη κυβερνητικούς οργανισμούς. Συμμετείχαν διάφορες ομάδες ανθρώπων: νέος επαγγελματίας, τυφλός και μαθητής που, αντίστοιχα, έγραψαν ιστορίες για τις συλλογές του Ινστιτούτου, διόρθωσαν και επεξεργάστηκαν τις ιστορίες και τις διάβασαν για τη δημιουργία ακουστικού οδηγού. Ένα ιδιαίτερα θετικό αποτέλεσμα αυτού του έργου είναι η συνεργασία με τη Βιβλιοθήκη για άτομα με οπτική αναπηρία που συνέβαλε στην επιτυχή υλοποίηση του έργου. Το έργο «Η κληρονομιά μας: ακούστε και μάθετε» βελτίωσε τη γνώση της ομάδας του έργου και όλων των άλλων υπαλλήλων του Ινστιτούτου σχετικά με τις αναπηρίες και την ένταξη των ατόμων με αναπηρία. Το προσωπικό του μουσείου συνειδητοποίησε τα εμπόδια που υπάρχουν για άτομα με αναπηρία και ότι η παροχή προσβασιμότητας βοηθά όλους τους επισκέπτες και όχι μόνο τα άτομα με αναπηρία (στην περίπτωση αυτού του έργου άτομα με οπτική αναπηρία).

Ένα μέλος της Ένωσης, νεαρός ιστορικός τέχνης επέλεξε αντικείμενα τέχνης από τη συλλογή του Ινστιτούτου Βοσνίας και έγραψε κείμενα για αυτά. Άλλες ιστορίες που χρησιμοποιήθηκαν για τον ακουστικό οδηγό επιλέχτηκαν και γράφτηκαν από την ομάδα του έργου (υπάλληλοι του Ινστιτούτου Βοσνίας), ιστορίες για τους ιδρυτές, Gazi Husrev-beg Hammam, τη Βιβλιοθήκη, το Αρχείο και την εθνογραφική συλλογή κ.λπ. Κατά την εφαρμογή του έργου, το Ινστιτούτο Βοσνίας ίδρυσε διατομεακή συνεργασία με διάφορα ιδρύματα και τα αποτελέσματα αυτής της συνεργασίας ήταν η επιτυχημένη και ποιοτική υλοποίηση δραστηριοτήτων: Βλέποντας τα πράγματα από τη σκοπιά των ατόμων με αναπηρία. Μάθαμε ότι οι ανάγκες τους είναι και οι ανάγκες μας. Επιλογή αντικειμένων και αφηγήσεων από ειδικούς. Καλογραμμένα και δημιουργικά κείμενα με καινοτόμο προσέγγιση στην αναπαράσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς της Βοσνίας Ερζεγοβίνης. Κείμενα επεξεργασμένα και προσαρμοσμένα για άτομα με οπτική αναπηρία. Καλά ηχογραφημένο υλικό. Η συνεργασία με τη Βιβλιοθήκη για άτομα με οπτική αναπηρία βελτίωσε την υλοποίηση του έργου. Μέσω αυτής της εταιρικής σχέσης συνειδητοποιήσαμε πως είναι σημαντικό να προσκαλούμε οργανισμούς για άτομα

με αναπηρίες από την αρχή, στη φάση συγγραφής της πρότασης του έργου, να συνεργαστούμε για την ιδέα του έργου και να σχεδιάσουμε μαζί μελλοντικές δραστηριότητες. Η συνεργασία με τη Βιβλιοθήκη παρείχε σύνδεση με την ομάδα-στόχο, τυφλούς και άτομα με προβλήματα όρασης επιτρέποντας τη βιωσιμότητα του έργου στο μέλλον.

Η Ομάδα Πρόσβασης των Βαλκανικών Μουσείων (**Balkan Museums Access Group - BMAG**) είναι μια μόνιμη ομάδα εργασίας του Δικτύου Βαλκανικών Μουσείων που έχει δεσμευτεί να αυξήσει την προσβασιμότητα των μουσείων για όλους, και ειδικά για τα Κωφά άτομα και για τα άτομα με αναπηρία. Η ομάδα αυτή αποτελείται από μία ομάδα ατόμων που μαθαίνει ο ένας από τον άλλον, δεσμεύεται να μάθει και να εφαρμόζει το κοινωνικό μοντέλο αναπηρίας σε καθημερινές μουσειακές πρακτικές. Η BMAG έχει δεσμευτεί να αναπτύξει γνώσεις προσβασιμότητας και να εφαρμόσει δυνατότητες προσβασιμότητας στα μουσεία μας, υποστηριζόμενη από δύο συμβούλους αναπηρίας και ένα τριετές πρόγραμμα εκπαίδευσης.

Η μάθηση κινείται από το ατομικό επίπεδο σε θεσμικό επίπεδο. Τα μουσεία έχουν κίνητρα να συμπεριλάβουν άτομα με αναπηρίες παρέχοντας παραδείγματα επιτυχημένων προσβάσιμων πρακτικών. Η ανταλλαγή εμπειρίας μεταξύ συναδέλφων είναι ζωτικής σημασίας για τη μάθηση. Τα μουσεία έχουν «ανοίξει», αγκαλιάζοντας τα άτομα με αναπηρία ως συνεργάτες και εμπειρογνώμονες και αναθεωρώντας τις προσεγγίσεις τους στον σχεδιασμό και τη στρατηγική. Οι παράγοντες επιτυχίας αναφέρονται στη μείωση της απομόνωσης, έχοντας περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις δραστηριότητες των μουσείων στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων, εμπνέοντας άλλους για νέες δραστηριότητες, νέες συνεργασίες και συμμετοχή σε διεθνή έργα. Η ομάδα BMAG χρηματοδοτείται από το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, έναν ελληνικό φιланθρωπικό οργανισμό που παρέχει εκατοντάδες επιχορηγήσεις σε όλο τον κόσμο για θέματα όπως οι τέχνες και ο πολιτισμός.

Από τα τέλη του 2017, η ομάδα BMAG άρχισε να πραγματοποιεί έρευνες προσβασιμότητας για τον εντοπισμό, την ιεράρχηση και την άρση των εμποδίων, αυξάνοντας έτσι την προσβασιμότητα σε κάθε μουσείο (Εθνικό Μουσείο Leskovac, House of Leaves - Το Μουσείο Μυστικής Επιτήρησης, το Μουσείο Vojvodin και το Ινστιτούτο και Μουσείο Bitola) που είχε υποβάλει αίτηση έχοντας το προνόμιο να φιλοξενήσει την BMAG σε μια αποστολή έρευνας, εντοπισμού και πρότασης δράσεων για τη μείωση των εμποδίων πρόσβασης. Οι ομάδες δύο συμβούλων πρόσβασης από την BMAG πέρασαν τρεις ημέρες σε κάθε μουσείο εξετάζοντας διαφορετικά εμπόδια πρόσβασης (φυσική, αισθητηριακή, διανοητική, πολιτισμική πρόσβαση, στάσεις/συμπεριφορές). Η έρευνα γίνεται με συμμετοχικό τρόπο, συζητώντας τα υπάρχοντα εμπόδια για άτομα με αναπηρίες σε συνεργασία με το προσωπικό του μουσείου υποδοχής, τόσο από τη διαχείριση και διοίκηση του μουσείου όσο και από άλλο προσωπικό. Η διαδικασία θα ολοκληρωθεί με την έκθεση και μια επισκόπηση της τρέχουσας κατάστασης με προτάσεις για βελτιώσεις.

Αυτή ήταν μια πιλοτική φάση και τα μέλη της ομάδας BMAG θα συνεχίσουν να προσφέρουν υπηρεσίες έρευνας πρόσβασης σε μουσεία μέλη του Δικτύου Βαλκανικών Μουσείων. Το να βοηθήσουμε τα μουσεία να γίνουν πιο προσβάσιμα για άτομα με αναπηρίες είναι η στρατηγική εστίαση του Δικτύου Βαλκανικών Μουσείων. Η διαδικασία των ερευνών πρόσβασης είναι μέρος του έργου «Ιστορίες των Βαλκανίων - Δημιουργία ικανότητας επαγγελματιών μουσείων για την ερμηνεία και την πρόσβαση σε μουσεία» χρηματοδοτούμενη από την Headley Trust από το Ηνωμένο Βασίλειο.

Η BMAG έλαβε το βραβείο The Zero Project

Η ομάδα Balkan Museum Access Group (BMAG) έχει αναγνωριστεί ως μια καινοτόμος πρακτική από το Zero Project, μια πρωτοβουλία του Ιδρύματος Essl που εστιάζει στα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες παγκοσμίως. Το Zero Project παρέχει μια πλατφόρμα για την ανταλλαγή των πιο καινοτόμων και αποτελεσματικών λύσεων σε προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρίες. Το μοντέλο της ομάδας BMAG αναγνωρίζεται ως μια καινοτόμος πρακτική του Zero Project 2018 και θα εμφανιστεί σε μια ετήσια έκθεση, που προωθείται στον ιστότοπο του έργου Zero μαζί με άλλες καινοτόμες πρακτικές. Επίσης, θα παρουσιαστεί στο διεθνές συνέδριο στο οποίο συμμετέχουν ειδικοί στον τομέα της αναπηρίας από όλο τον κόσμο. Είναι υπέροχο ότι η συστηματική εργασία και οι προσπάθειες της ομάδας BMAG προς την κατεύθυνση πιο προσβάσιμων μουσείων στα Βαλκάνια έχει αναγνωριστεί ως καινοτόμος πρακτική.

Απόσπασμα από το "BMN Update Disability Toolkit", Michèle Taylor, Μάιος 2018

Μελέτη περίπτωσης των Δυτικών Βαλκανίων | Δημιουργία ακουστικού οδηγού

“Η συνεργασία του Ιδρύματος Cultural Heritage without Borders - CHwB (Ίδρυμα Πολιτιστικής Κληρονομιάς χωρίς Σύνορα) και του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος με το Εθνικό Μουσείο Βοσνίας-Ερζεγοβίνης βοήθησε στα πρώτα βήματα για τη βελτίωση της προσβασιμότητας ενός από τα παλαιότερα ιδρύματα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης.

Πραγματοποιήθηκαν δύο έργα:

- «Ακουστικός οδηγός για τυφλούς και άτομα με μειωμένη όραση», και
- «Μουσείο σε μία βάλιτσα»

"Ακουστικός οδηγός για τυφλούς και άτομα με μειωμένη όραση"
Το πρώτο βήμα ήταν η έρευνα τεχνικών λύσεων που υπάρχει για τυφλούς και άτομα με μειωμένη όραση, αναζήτηση στο Διαδίκτυο και εξέταση άλλων προγραμμάτων προσβασιμότητας σε μουσεία. Μετά τη συλλογή μεγάλου όγκου πληροφοριών, ένα συμπέρασμα ήταν αναπόφευκτο: «Δεν έχω κριτήρια για την επιλογή της καλύτερης λύσης!» Έτσι, εκπαίδευσα τον εαυτό μου στις ανάγκες των τυφλών και με μερική απώλεια όρασης ατόμων από ειδικούς που εργάζονται σε αυτόν τον τομέα στη βιβλιοθήκη και σε ένα σχολείο. Διαπίστωσα:

- Ένα από τα πιο σημαντικά πράγματα που έμαθα είναι ότι η γραφή Braille μπορεί να διαβαστεί μόνο από ανθρώπους που γεννήθηκαν τυφλοί ή που έχασαν την όρασή τους σε νεαρή ηλικία. Αυτό είχε καθοριστική επίδραση στην καλύτερη λύση.
- Είναι σημαντικό να συγκεντρωθούν πληροφορίες από ιδρύματα που υποστηρίζουν τυφλούς και άτομα με μειωμένη όραση σε επαγγελματικό επίπεδο.
- Είναι σημαντικό να συγκρίνετε διαφορετικές πηγές.
- Είναι ζωτικής σημασίας να συμπεριληφθούν τυφλοί και άτομα με μειωμένη όραση σε κάθε βήμα του έργου ως η καλύτερη πηγή πληροφοριών και οι καλύτεροι κριτικοί της διαδικασίας.

Ο στόχος αυτού του έργου είναι να δώσει τη δυνατότητα σε ανθρώπους με οπτική αναπηρία να επισκεφθούν τις υπάρχουσες συλλογές του μουσείου ανεξάρτητα, καθώς και να κατανοήσουν τι εκτίθεται.

Προκειμένου να φτιάξουμε πραγματικά το μουσείο μας ένα *museum4all*, ήταν σημαντικό να συμπεριλάβουμε όλες τις ηλικίες και τις ομάδες τυφλών και με μερική απώλεια όρασης επισκεπτών. Κατά συνέπεια μπορούμε να πούμε ότι έχουμε έναν «γενικό» τύπο έκθεσης ή «εισαγωγή».

Η κατανόηση των αναγκών πρόσβασης με έκανε να συνειδητοποιήσω πόσο μεγάλη ήταν η παρέμβαση που χρειαζόταν στο μουσείο: το μουσείο δημιουργήθηκε για «να μην αγγίζεται!» Ταυτόχρονα, συνειδητοποίησα ότι δεν είναι δυνατόν να τα κάνω όλα. Πρέπει να γίνουν σχέδια, αυτό το έργο θα έπρεπε να είναι μια καλή βάση για περαιτέρω βελτιώσεις που, υποθέτω, θα είναι πολύ πιο εύκολο να γίνουν μετά από αυτό το πρώτο βήμα.

Η τεχνολογία

Τέλος, ένας "I.D.Mate" barcode reader επιλέχθηκε ως η καλύτερη και απλούστερη λύση και το πιο σημαντικό, μια λύση που θα λειτουργήσει για όλους.

Το I.D Mate είναι ένας "all-in-one" φορητός σαρωτής bar code που βοηθά τους χρήστες να αναγνωρίσουν στοιχεία μέσω bar code του προϊόντος ή του UPC. Οι τεχνολογίες μετατροπής κειμένου σε ομιλία και τεχνολογίες ψηφιακής εγγραφής ήχου, επιτρέπουν στους χρήστες να έχουν πρόσβαση σε μια ενσωματωμένη βάση δεδομένων περιγραφών προϊόντων, μαζί με ένα προσαρμοσμένο σύνολο εγγεγραμμένων φωνητικών μηνυμάτων. Εφόσον όλες οι πληροφορίες διατηρούνται σε μια μικρή κάρτα μνήμης, αυτό το μικρό gadget θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε διάφορες καταστάσεις, ο ακουστικός οδηγός ήχου θα μπορούσε να είναι σε διαφορετικές γλώσσες ή να χρησιμοποιηθεί για διάφορους σκοπούς. Το μόνο που χρειάζεται είναι η αλλαγή της κάρτας μνήμης.

Τώρα το μουσείο έχει τρεις bar code readers, επειδή υπάρχουν τρία τμήματα στο μουσείο. Αυτά μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν σε περίπτωση επίσκεψης από μια μεγάλη ομάδα, ώστε να χωρίσουμε τους επισκέπτες σε τρεις ομάδες, προκειμένου να βελτιώσουμε την εμπειρία τους.

Ένα πιθανό πρόβλημα θα μπορούσε να είναι ότι, τελικά, αυτό είναι το gadget· κανείς δε θέλει να θεωρηθεί υπεύθυνος για αυτό ή δε θέλει να μάθει «νέα και περίπλοκα πράγματα» (παρόλο που δεν είναι περίπλοκο). Η απάντηση σε αυτό το πρόβλημα είναι να υπάρχουν λεπτομερείς οδηγίες για το gadget.

Ήταν σημαντικό να γίνει η πρώτη έκθεση μουσείων για τυφλούς και άτομα με μειωμένη όραση μαζί με επιμελητές και συντηρητές που έκαναν μια επιλογή από μουσειακά αντικείμενα που θα αποτελέσουν τη συλλογή αφής.

- Στο Αρχαιολογικό τμήμα χρησιμοποιήσαμε εκθέματα από τις υπάρχουσες συλλογές.
- Το Εθνολογικό τμήμα χρησιμοποίησε πρωτότυπα από τις αποθήκες και κάποια νέα αντικείμενα αγοράστηκαν και κατασκευάστηκαν για το σκοπό αυτό.
- Το μεγαλύτερο πρόβλημα ήταν το τμήμα Φυσικής Ιστορίας, επειδή όλες οι εκθέσεις είναι σε γυάλινες προθήκες, οπότε φτιάξαμε όλα τα νέα αντικείμενα κατάλληλα για να γίνουν απτικά μοντέλα και τα εκθέσαμε δίπλα στα πρωτότυπα.

Μερικές από τις νέες γνώσεις μου έπρεπε να μεταδοθούν στους επιμελητές, επειδή έπρεπε να κάνουν μια περιγραφική αφήγηση για τα απτικά αντικείμενα για να βεβαιωθούν ότι όλοι έχουν τη δυνατότητα να κατανοήσουν πλήρως τι εκτίθεται. Εάν εκπαιδεύσετε ή ενημερώσετε όλους τους συναδέλφους σας (από επιμελητές έως τεχνίτες) για τη δουλειά σας, θα διευκολύνει την επίτευξη των στόχων σας. Ίσως, όπως στην περίπτωση μου, μια επίσημη επιστολή από διευθυντή του μουσείου θα είναι χρήσιμη, διότι θα κάνει τους ανθρώπους να κατανοήσουν τη σημασία της δουλειάς σας.

Ένα από τα πιο σημαντικά πράγματα που θα συνδέσουν όλα τα μέρη σε ένα σύνολο είναι η δημιουργία απτικών χαρτών και η δημιουργία οδηγού προσβασιμότητας. Είναι μια κρίσιμης σημασίας πληροφορία για τον επισκέπτη:

- Δημιουργία λεπτομερούς απτικού χάρτη του μουσείου με τις θέσεις των εκθεμάτων αφής, και
- Δημιουργία οδηγού προσβασιμότητας που μπορεί να διαβαστεί στην ιστοσελίδα μας.

Παρακολούθησα εκπαίδευση για τη δημιουργία απτικών εικόνων στο Royal National Institute of Blind People στο Birmingham του Ηνωμένου Βασιλείου, η οποία παρέχεται από τον φορέα «Πολιτιστική Κληρονομιά χωρίς Σύνορα». Αυτό ήταν σημαντικό για να με βοηθήσει να πραγματοποιήσω αυτό το έργο. Μόνο μετά από αυτή την επιμόρφωση άρχισα να καταλαβαίνω τι κάνει μια καλή απτική εικόνα και αμέσως μπορούσα να αναγνωρίσω όλα τα λάθη που έκανα στο να κάνω τον χάρτη μου όμορφο και τεχνικά σωστό!

Το Ίδρυμα Cultural Heritage without Borders - CHwB παρείχε εξοπλισμό για την κατασκευή απτικών εικόνων και μαζί με τέσσερις από τους συναδέλφους μου εκπαιδεύσαμε επαγγελματίες από 11 διαφορετικά μουσεία του Δικτύου Βαλκανικών Μουσείων (Balkan Museum Network) στην κατασκευή απτικών εικόνων.

Η προώθηση και των δύο έργων έγινε με διάφορα μέσα (ραδιόφωνο, περιοδικά και διαδίκτυο), μέσω της παρουσίασης του έργου στο «Κέντρο τυφλών και ατόμων με προβλήματα όρασης» και ενημερώνοντας τα σχολεία σχετικά με τα εκπαιδευτικά εργαστήρια. Μια σημαντική προώθηση πραγματοποιήθηκε στο Εθνικό Μουσείο της Βοσνίας Ερζεγοβίνης. Είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσουμε ότι τα εργαστήρια που πραγματοποιούνται σε σχολεία εκπαιδεύουν μελλοντικούς ανεξάρτητους επισκέπτες μουσείων.

Η έκθεση «Space, Shape, Touch», έργο του **Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης της Σερβικής Δημοκρατίας (MSURS)** στη Μπάνια Λούκα, είναι μια εξειδικευμένη έκθεση για τα άτομα με οπτική αναπηρία, η πρώτη του είδους της που διοργανώθηκε ποτέ στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, η οποία αποτελείται από χαρακτηριστικά, πίνακες ζωγραφικής, σχέδια και γλυπτά από τη συλλογή MSURS. Η έκθεση διοργανώθηκε για πρώτη φορά με αφορμή τα 40 χρόνια από την ίδρυση της καλλιτεχνικής ομάδας «Space-Shape», η οποία εισήγαγε την αφαίρεση στην τέχνη της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης τη δεκαετία του 1970. Το έργο σχεδιάστηκε και εκτελέστηκε με την επαγγελματική βοήθεια του Τυφολογικού Μουσείου στο Ζάγκρεμπ, με σκοπό την παρουσίαση στο κοινό αφηρημένων έργων τέχνης, μέρος της μεγάλης πολιτιστικής κληρονομιάς που διατηρείται στο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης της Σερβικής Δημοκρατίας, σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα πρότυπα μουσειολογικής παρουσίασης και με τρόπο που θα τα καθιστούσε προσβάσιμα στους τυφλούς και με προβλήματα όρασης άτομα.

Η έκθεση διοργανώθηκε για πρώτη φορά στο MSURS τον Νοέμβριο του 2015, κατά τη διάρκεια της Έκτης Συνάντησης Περιφερειακών Μουσείων με θέμα «Κοινωνική Ένταξη και Σύγχρονο Μουσείο». Αυτό το συνέδριο, στο οποίο συμμετείχαν επαγγελματίες μουσείων από όλη την περιοχή, διοργανώθηκε από το MSURS σε συνεργασία με την Περιφερειακή Ένωση του ICOM για τη Νοτιοανατολική Ευρώπη και την Εθνική Επιτροπή ICOM Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, και υποστηρίχθηκε από το Περιφερειακό Γραφείο της UNESCO για την Επιστήμη και τον Πολιτισμό στη Βενετία. Οι προσπάθειες ενίσχυσης της περιφερειακής συνεργασίας που πραγματοποιήθηκαν μετά το συνέδριο οδήγησαν στην έκθεση και στην επίσκεψη στο Τυφολογικό Μουσείο στο Ζάγκρεμπ, το Εθνικό Μουσείο του Μαυροβουνίου στο Cetinje και την Πινακοθήκη της Matica srpska στο Novi Sad το 2017. Αυτό είναι ένας ακόμη δείκτης των προσπαθειών του MSURS στη δια-ιδρυματική και διατομεακή δικτύωση και στη δημιουργία ενός δικτύου μουσείων, με στόχο τη χρήση ειδικά οργανωμένων προγραμμάτων και των τελευταίων τεχνικών μουσειολογικής παρουσίασης για την ένταξη τυφλών και ατόμων με προβλήματα όρασης στην πολιτιστική ζωή των κοινοτήτων.

Η καλλιτεχνική ομάδα «Space-Shape» ιδρύθηκε το 1975 και περιλάμβανε εννέα εξέχοντες καλλιτέχνες (Vojo Dimitrijević, Tomislav Dugonjić, Bekir Misirlić, Enes Mundžić, Nikola Njirić, Edin Numankadić, Ljubomir Perčinlić, Mustafa Skopljak και Radoslav Tadić). Η έκθεση «Space,

Touch, Shape» σχεδιάστηκε και επιμελήθηκε από τη Δρ. Sc. Sarita Vujković και Žana Vukičević, και υλοποιήθηκε με τη βοήθεια της ομάδας επιμελητών του MSURS.

Το **Μουσείο Τέχνης της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης** διοργάνωσε την Έκθεση «Touch Art: Η αφή δεν είναι απλώς μια οθόνη» για τους μαθητές του Κέντρου Τυφλών και ατόμων με προβλήματα όρασης. Έκθεση γλυπτών από τη συλλογή των Γκαλερί Τέχνης, τα οποία ήταν απτικά και είχαν μύθους γραμμένους σε Braille, που δημιουργήθηκαν από το Κέντρο Τυφλών και ατόμων με προβλήματα όρασης. Υλοποίηση τριών εργαστηρίων με παιδιά σε συνεργασία με την καλλιτέχνη Nela Hasanbegović από την Ακαδημία Καλών Τεχνών του Πανεπιστημίου του Σεράγεβο. Οι μαθητές περιηγήθηκαν στην έκθεση αγγίζοντας τα εκθέματα. Οι επιμελητές ακολουθούσαν την περιήγηση με μια παρουσίαση. Υπάρχει επίσης μια απτική εικόνα του Ljubomir Naumović που χρησιμοποιήθηκε μόνο για αυτή την περίπτωση. Η Aida Sarac χρησιμοποίησε ένα απτικό κουτί ως διδακτικό εργαλείο στο πλαίσιο του προγράμματος «Blue Artism» που ανέπτυξε. Το πρόγραμμα μπορεί να υλοποιηθεί και με παιδιά με διαταραχές αυτιστικού φάσματος.

Το 2016 το **Ινστιτούτο και το Μουσείο Bitola** αγόρασαν σύστημα ανάβασης σκάλας, ράμπες και αναπηρικό αμαξίδιο και έλυσαν προβλήματα με φυσικά εμπόδια (π.χ. σκαλιά), τα οποία στο παρελθόν καθιστούσαν το ίδρυμα μη προσβάσιμο σε άτομα με αναπηρία. Αυτή δεν ήταν η ιδανική λύση, αλλά επιλέχθηκε μέσω διαβούλευσης με την τοπική Ένωση ατόμων με αναπηρία «Κινητικότητα» (“Mobility”) και ήταν θετικό παράδειγμα για πολλά άλλα ιδρύματα στη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας ότι ακόμη και μνημεία πολιτισμού πρώτης κατηγορίας μπορούν να γίνουν προσβάσιμα εάν υπάρχει θέληση. Αυτό ήταν μόνο ένα εμπόδιο προς τους στόχους μας για προσβασιμότητα και αυτό το θετικό παράδειγμα μας έδειξε ότι η στενή συνεργασία με τους ενδιαφερόμενους είναι η σωστή προσέγγιση. Στην προσπάθεια εύρεσης της σωστής προσέγγισης και προσδιορισμού των αναγκών των ατόμων με αναπηρία, των προσδοκιών και των δυνατοτήτων συνεργασίας, το 2016, το Ινστιτούτο και το Μουσείο Bitola υπέγραψε μνημόνια συνεργασίας με την Ένωση Τυφλών, την Ένωση ατόμων με αναπηρία «Κινητικότητα» (“Mobility”), το Ειδικό σχολείο για κωφά παιδιά Koco Racin, το Δημοτικό σχολείο Gjorgi Sugarev, το σχολείο Trifun Panovski και Μουσείο της Πατρίδας (Homeland Museum) του Knjazevac. Μέχρι το προηγούμενο έτος κατά τη διάρκεια του “Museum 4 all –Museum 2 all” (Το έργο υλοποιήθηκε σε συνεργασία με το Homeland Museum από το Knjazevac), πραγματοποιήθηκαν εργαστήρια και ξεναγήσεις για άτομα με αναπηρία.

Αυτές οι πρόσφατες εμπειρίες μας έδειξαν ότι μέσω της αυξημένης συνεργασίας με τους τοπικούς οργανισμούς και ιδρύματα, καταφέρνουμε να δημιουργήσουμε μια πιο φιλική εικόνα για το μουσείο και να ελαχιστοποιήσουμε την «απόσταση» μεταξύ της έκθεσης του μουσείου μας και των ατόμων με αναπηρία, αυξάνοντας ταυτόχρονα την ευαισθητοποίηση γενικά για την προσβασιμότητα.

Πρόσφατα, δημιουργήσαμε βίντεο στη νοηματική γλώσσα για τον ιστότοπό μας. Διοργανώθηκαν αρκετές επισκέψεις και εργαστήρια για άτομα με αναπηρία, Κωφά παιδιά, χρησιμοποιώντας το εργαλείο «Μουσείο σε μια βαλίτσα», κείμενα με διαφορετικές ιστορίες σε Braille, και πολύ ελκυστικές απτικές εικόνες με την τεχνική PIAF που χρηματοδοτήθηκε από το Δίκτυο Βαλκανικών Μουσείων και το Ίδρυμα Cultural Heritage without Borders.

Το **Homeland Museum** του Κηjazevac πραγματοποιεί έργα προσβασιμότητας και εφαρμόζει μικρά προγράμματα και δραστηριότητες για παιδιά με αναπηρία στα δημοτικά σχολεία για περισσότερα από 15 χρόνια. Ο χώρος του μουσείου και η γκαλερί, μας χρησίμευσαν ως αίθουσα διδασκαλίας, θέατρο, παιδική χαρά και περιβάλλον προσομοίωσης. Το Μουσείο εργάζεται για την ανάπτυξη έργων πρόσβασης και ένταξης από το 2015. Το έργο μας Museum4all, μας βοήθησε να αναπτύξουμε συνεργασία με την Ένωση MS και την Ένωση Ατόμων με Αναπηρία η οποία εξακολουθεί να ισχύει και εξελίσσεται ακόμα. Το Μουσείο συνεργάστηκε με τους συλλόγους Nis και Zajecar για τυφλά και Κωφά άτομα. Το Μουσείο διαθέτει ράμπες, εφαρμογές για Κωφούς, οδηγούς σε Braille, απτικούς χάρτες, ιστότοπο για άτομα με αναπηρία κ.λπ. Έχουμε αναπτύξει συνεργασίες με την κύρια Ένωση Ατόμων με Αναπηρία της Δημοκρατίας της Βόρειας Μακεδονίας και μαζί με τοπικούς, συνεργάτες και συναδέλφους από το Μουσείο της Bitola διοργανώσαμε εργαστήρια, δημόσιες εκδηλώσεις και διαλέξεις. Κοινός μας στόχος ήταν να αυξήσουμε την ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινοτήτων σχετικά με τη σημασία της προσβασιμότητας και της ένταξης. Το 2016, το Μουσείο υλοποίησε το έργο “Museum4all-Museum2go” και εξακολουθούμε να εργαζόμαστε για την ανάπτυξη του σε επικοινωνία με τοπικούς συνεργάτες. Υπάρχει ένα πρόγραμμα σε εξέλιξη ως πρότυπο για την προστασία της άυλης κληρονομιάς που ονομάζεται «Κοινωνική επιχειρηματικότητα» που περιλαμβάνει περιθωριοποιημένες ομάδες, άνεργες γυναίκες και ευαίσθητες ομάδες, άτομα με αναπηρία και χρήστες του Κέντρου Φροντίδας. Το πρόγραμμα ονομάζεται “Purchase for a Cause!”

Συμπεράσματα

- Ο αριθμός των ατόμων με αναπηρία στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη είναι υψηλότερος από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.
- Δεν υπάρχουν εκθέσεις αναφοράς, ερευνητικές δραστηριότητες και αναλύσεις που να διερευνούν συγκεκριμένα την πρόσβαση στον τομέα του πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς και την ικανοποίηση των αναγκών στον πολιτισμό.
- Υπάρχουν στρατηγικά έγγραφα και νόμοι, αλλά δεν εφαρμόζονται καθώς δεν διατίθενται οικονομικοί πόροι προκειμένου να αυξηθεί η προσβασιμότητα σε πολιτιστικούς οργανισμούς.
- Τα μουσεία, ως δημόσια ιδρύματα, πρέπει να εφαρμόζουν αρκετούς νόμους σχετικά με τη φυσική πρόσβαση στα κτίρια, καθώς και την εφαρμογή του νόμου για τη χρήση της νοηματικής γλώσσας.

- Υπολογίζεται ότι τα χαμηλότερα ποσοστά προσβασιμότητας στα δημόσια ιδρύματα είναι στα πολιτιστικά ιδρύματα, μόνο περίπου το 20%.
- Τα μουσεία κατανοούν τη σημασία αυτού του θέματος και είναι έτοιμα να συμμετάσχουν στην εφαρμογή διαφορετικών δραστηριοτήτων σε αυτόν τον τομέα (εκπαίδευση του προσωπικού, διαδικασία έρευνας πρόσβασης του ιδρύματός τους, προτεραιότητα στην άρση των υπαρχόντων εμποδίων, κλπ).
- Οι πληροφορίες που είναι διαθέσιμες σε προσβάσιμη μορφή για άτομα με ΑιΑ στον πολιτιστικό τομέα της Βοσνίας Ερζεγοβίνης είναι σε πολύ χαμηλό ποσοστό.
- Τα μουσεία πρέπει να εργαστούν για την προσαρμογή των δημόσιων χώρων και διευκολύνσεων για να διασφαλίσουν τη φυσική πρόσβαση, να εφαρμόσουν διεθνή πρότυπα προσβασιμότητας για μουσεία και πολιτιστικά ιδρύματα, να παρέχουν διερμηνεία στη νοηματική γλώσσα καθώς και σήμανση και άλλο υλικό σε Braille.
- Το Δίκτυο Βαλκανικών Μουσείων αξιοποίησε τον συνδυασμό διαφορετικών στρατηγικών για την ανάπτυξη ικανοτήτων από το 2006.
- Απαιτείται καλύτερη προώθηση των υπηρεσιών του μουσείου που είναι διαθέσιμες σε επισκέπτες με αναπηρία. Οι σχετικές υπάρχουσες αναλύσεις και εκθέσεις αναφοράς δεν περιλαμβάνουν πολιτιστικά ιδρύματα και τις προσπάθειές τους, καθώς αυτά τα δεδομένα δεν είναι διαθέσιμα στο κοινό. Η καλύτερη προώθηση των έργων και τα αποτελέσματά τους είναι απαραίτητη τόσο για τα άτομα με αναπηρία όσο και για το ευρύτερο κοινό.
- Είναι απαραίτητο να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα των δράσεων που αναλαμβάνονται ώστε τα μουσεία να είναι πραγματικά χωρίς αποκλεισμούς. (1) Στρατηγική ενσωμάτωση της πρόσβασης και της συμπερίληψης ως ζήτημα της ανώτερης διοίκησης των μουσείων. (2) Η πρόσβαση αποτελεί ευθύνη όλου του προσωπικού του μουσείου, και (3) Η πρόσβαση και η συμπερίληψη θα πρέπει να είναι κεντρική δραστηριότητα των μουσείων.
- Τα μουσεία στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη που εφάρμοσαν εκπαιδευτικά προγράμματα και ανέπτυξαν υπηρεσίες για άτομα με αναπηρία χρησιμοποίησαν διαφορετικά εργαλεία, αλλά κυρίως χρήση Braille, παραγωγή απλών αντιγράφων, ηχητικές πληροφορίες, βίντεο σε νοηματική γλώσσα, απτική παρουσίαση εικόνων και έργων ζωγραφικής τέχνης, χρήση απλών εφαρμογών και πρακτικών εργαστηρίων για παιδιά.
- Η παροχή χρηματοδότησης για έργα μικρής κλίμακας είναι επωφελής σε διαφορετικά επίπεδα: (1) Ανάπτυξη ικανοτήτων του προσωπικού, (2) Βελτίωση των υποδομών, (3) Εδραίωση συνεργασιών, (4) Ενσωμάτωση της πρόσβασης σε όλες τις δραστηριότητες του μουσείου.

V.2. ΕΛΛΑΔΑ

Τα πρώτα μουσεία στην Ελλάδα ιδρύθηκαν τον 19ο αιώνα κατά την ίδια περίοδο ίδρυσης του νέου ελληνικού κράτους. Η προστασία των αρχαιοτήτων, εκείνη την εποχή, ήταν θεμελιώδης προτεραιότητα για το ελληνικό κράτος (Γκαζή, 1999· Νάκου, 2001). Σύμφωνα με την Γκαζή (1999), τα ελληνικά μουσεία ιδρύθηκαν κυρίως ως δημόσιοι χώροι και γενικά ανοιχτοί σε όλους. Τον 20ο αιώνα όλο και περισσότερα μουσεία ιδρύθηκαν στην Ελλάδα. Σήμερα φαίνεται ότι ανάμεσα σε πολλά διαφορετικά είδη μουσείων, όπως εθνογραφικά, βιομηχανικά μουσεία, μουσεία επιστημών, πινακοθήκες, κλπ., η κυρίαρχη κατηγορία μουσείων στην Ελλάδα είναι τα αρχαιολογικά (Χουρμουζιάδη, 2006). Κεντρικό ζήτημα συζητήσεων τις τελευταίες δεκαετίες είναι ο εκπαιδευτικός ρόλος των ελληνικών μουσείων και συγκεκριμένα το είδος της σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ μουσείων, πολιτιστικής κληρονομιάς και εκπαίδευσης. Πράγματι, κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες των ελληνικών μουσείων έγιναν πιο συστηματικές από την άποψη των πολιτικών, των πρωτοβουλιών και των πρακτικών εστιάζοντας κυρίως σε σχολικές ομάδες (Νικονάνου, 2010· Χατζηνικολάου, 2010).

Το συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον εκπαιδευτικό και κοινωνικό ρόλο των μουσείων, οι κοινωνικές αλλαγές και το αίτημα για ισότιμη πρόσβαση και συμμετοχή όλων των ανθρώπων σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, οδήγησαν τα ελληνικά μουσεία να αναλάβουν πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη προγραμμάτων και άλλων διευκολύνσεων με στόχο την παροχή πρόσβασης στα πολιτιστικά αγαθά των μουσείων σε άτομα με αναπηρία (ενδεικτικά: Argyropoulos et al., 2017· Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, 1997· Kanari & Vemi, 2012· Μπούνια, 2015· Τσιτούρη, 2004· Χρυσουλάκη, 2004). Ωστόσο, υπάρχουν διαφορές μεταξύ των μουσείων - και με την πάροδο του χρόνου - ως προς το επίπεδο πρόσβασης, την εμβέλεια, τον τύπο και τον συστηματικό χαρακτήρα των σχετικών διευκολύνσεων και δραστηριοτήτων για άτομα με διαφορετικές αναπηρίες, όπως για παράδειγμα για άτομα με ΑιΑ (Argyropoulos & Kanari, 2015· Κανάρη, 2015· Kanari & Argyropoulos, 2014· Νάκου, 2010· Νικολαράιζη, 2017). Στις ενότητες που ακολουθούν περιγράφονται αντιπροσωπευτικά, ενδεικτικά παραδείγματα πρακτικών στα ελληνικά μουσεία σχετικά με την πρόσβαση ατόμων - ενηλίκων και παιδιών - με οπτική αναπηρία και Κωφά και βαρήκοα άτομα.

Άτομα με οπτική αναπηρία και η πρόσβασή τους σε μουσεία στην Ελλάδα

Πρόσφατες μελέτες στην Ελλάδα ανέδειξαν ότι τα μουσεία έχουν αναπτύξει διάφορες δράσεις για άτομα με οπτική αναπηρία όπως: εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά σχολικής ηλικίας με οπτική αναπηρία, προγράμματα προσβασιμότητας, συμμετοχή σε διεθνείς πρωτοβουλίες όπως ο «Μήνας ευαισθητοποίησης της Art Beyond Sight» της Διεθνούς Οργάνωσης Art Education for the

Blind (AEB), περιοδικές εκθέσεις και πολυαισθητηριακές εκθέσεις και προγράμματα, ξεναγήσεις αφής και μόνιμες απτικές διαδρομές. Είναι πολύ σημαντικό να σημειωθεί ότι τα μουσεία επιδιώκουν να συνεργάζονται με σωματεία τυφλών και ατόμων με προβλήματα όρασης ώστε να μπορούν να αναπτυχθούν προγράμματα, υπηρεσίες ή υλικό που είναι προσβάσιμο σε τυφλούς επισκέπτες, όπως πληροφορίες σε Braille, απτικά διαγράμματα, απτικές ξεναγήσεις και άλλες διευκολύνσεις πρόσβασης (Argyropoulos & Kanari, 2015).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τα μουσεία στην Ελλάδα άρχισαν να αναπτύσσουν τις εκπαιδευτικές τους δραστηριότητες με πιο συστηματικό τρόπο στη δεκαετία του '80. Την ίδια περίοδο ορισμένα μουσεία στην Ελλάδα κατέβαλαν προσπάθειες για τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων για παιδιά με αναπηρίες, συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών με οπτική αναπηρία (Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουνταςάκη, 1997· Kanari & Vemi, 2012). Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα είναι το Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού (πρώην Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης) σε συνεργασία με το Φάρο Τυφλών Ελλάδος (Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 1997), το Μουσείο Μπενάκη (Δεστούνη - Γιαννουλάτου, 2010) το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας του Υπουργείου Πολιτισμού (Χρυσουλάκη, 1997), κ.λπ. Οι κύριοι προβληματισμοί των επαγγελματιών μουσείων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου περιελάμβαναν θέματα όπως η έλλειψη υποδομών, η έλλειψη γνώσεων σχετικά με την αναπηρία, η ανάγκη προσαρμογών και το κατάλληλο υλικό (π.χ. αντίγραφα, απτικό υλικό, πληροφορίες σε Braille), η ανάγκη συνεργασίας με εκπαιδευτικούς Ειδικής Αγωγής, θέματα προετοιμασίας παιδιών πριν από την επίσκεψη στο μουσείο με σχετικό υλικό (π.χ. μουσειοσκευές) κ.λπ. (Κανάρη, 2015· Kanari & Vemi, 2012).

Μια άλλη σημαντική πρωτοβουλία για την πρόσβαση ατόμων με οπτική αναπηρία στα πολιτιστικά αγαθά ήταν η ίδρυση του **Μουσείου Αφής** στην Αθήνα κατά τη δεκαετία του 1980 από τον Φάρο Τυφλών Ελλάδος (Benaki, 1991). Τα εκθέματα του Μουσείου Αφής (<http://www.tactualmuseum.gr/>) είναι αντίγραφα αντιπροσωπευτικών αντικειμένων από διαφορετικές ιστορικές περιόδους της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς τα οποία εκτίθενται σε διάφορα μουσεία στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό (π.χ. αντίγραφο του αγάλματος της Αφροδίτης της Μήλου που εκτίθεται στο Μουσείο του Λούβρου). Το Μουσείο Αφής προσφέρει ξεναγήσεις και εκπαιδευτικές δραστηριότητες και προγράμματα όχι μόνο σε ενήλικες και παιδιά με οπτική αναπηρία αλλά και στο ευρύτερο κοινό με σκοπό να παρέχει πρόσβαση σε αντίγραφα αντικειμένων μέσω αφής σε όλους και να αυξήσει την ευαισθητοποίηση σχετικά με την αναπηρία (Γερούλάνου, 2010).

Σταδιακά, περισσότερα μουσεία άρχισαν να αναπτύσσουν εκπαιδευτικά προγράμματα για ενήλικες ή για παιδιά με οπτική αναπηρία από ειδικά σχολεία όπως το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο στην Αθήνα (Γκότσης, 2004), το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο το οποίο αξίζει να σημειωθεί ότι από το 2006 συμμετέχει στη διεθνή πρωτοβουλία «Art Beyond Sight Awareness

Month» του Διεθνούς Οργανισμού Art Education for the Blind (AEB) (<https://www.namuseum.gr/education/atoma-tyfla-i-me-chamili-orasi/>) -, ο αρχαιολογικός χώρος της Ακρόπολης (Γεωργακά & Γαβαλάς, 2015), κ.ά.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 δημιουργήθηκε η πρώτη μόνιμη απτική διαδρομή στο **Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο** στην Αθήνα με επιλεγμένα αυθεντικά εκθέματα, λεζάντες σε Braille και ακουστική περιγραφή (Κωνσταντίνος, 2008). Το παράδειγμα του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου στην Αθήνα ακολούθησε επίσης το **Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού** στη Θεσσαλονίκη το 2015 με τη δημιουργία μιας απτικής διαδρομής για άτομα με οπτική αναπηρία και τους συνοδούς τους. Η απτική διαδρομή δημιουργήθηκε σε συνεργασία με το Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (ΚΕΑΤ) στη Θεσσαλονίκη και την Περιφερειακή Ένωση Κεντρικής Μακεδονίας του Πανελλήνιου Συνδέσμου Τυφλών. Η απτική διαδρομή και η δράση με τίτλο «Αγγίζετε και γνωρίστε το Βυζάντιο» περιλαμβάνουν δεκαπέντε επιλεγμένα πρωτότυπα εκθέματα σε διαφορετικές αίθουσες του μουσείου, ένα φορητό σύστημα ηχητικής ξενάγησης σε τέσσερις γλώσσες (ελληνικά, αγγλικά, γερμανικά και ρωσικά) και ένα φυλλάδιο για τους συνοδούς επίσης σε τέσσερις γλώσσες (τα έντυπα για τους συνοδούς μπορεί κανείς να τα βρει στον ακόλουθο σύνδεσμο της ιστοσελίδας του μουσείου: <http://www.mbp.gr/en/news/audio-haptic-guided-tour-touch-and-discover-byzantium-guided-tour-blind-or-visually-impaired>). Ένα άλλο μουσείο που παρέχει πολυγλωσσικά ηχητικά συστήματα ξενάγησης για άτομα με οπτική αναπηρία καθώς και πληροφορίες σε Braille είναι το **Μουσείο Ασιατικής Τέχνης της Κέρκυρας** (<http://www.matk.gr/>) (<http://www.matk.gr/en/visit/facilities-for-disabled/>).

Στο **Μουσείο Ακρόπολης** στην Αθήνα, σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του (<https://www.theacropolismuseum.gr/en/content/visitors-disabilities>) παρέχονται διάφορες διευκολύνσεις και υπηρεσίες για επισκέπτες με αναπηρία. Για παράδειγμα, υπάρχουν ράμπες για χρήστες αναπηρικών αμαξιδίων στις εισόδους του Μουσείου, ανελκυστήρες, προσβάσιμοι χώροι υγιεινής, κλπ. Όλοι οι κοινόχρηστοι χώροι του Μουσείου είναι προσβάσιμοι από χρήστες αναπηρικών αμαξιδίων. Επίσης, υπάρχουν αναπηρικά αμαξίδια για δωρεάν χρήση εφόσον χρειαστεί. Οι οδηγοί των Μουσείων διατίθενται σε Braille στα Αγγλικά και στα Ελληνικά. Οι σκύλοι οδηγοί και οι σκύλοι βοηθοί επιτρέπονται στο Μουσείο σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία για τους σκύλους-οδηγούς σε όλους τους δημόσιους χώρους, υπηρεσίες, μεταφορές και ιδιωτικές εγκαταστάσεις (Νόμος 3868/2010) Μια άλλη υπηρεσία στο Μουσείο της Ακρόπολης είναι οι Αρχαιολόγοι-Φροντιστές. Ένας Αρχαιολόγος-Φροντιστής είναι διαθέσιμος σε έναν συγκεκριμένο χώρο στο Μουσείο τρεις ημέρες την εβδομάδα (όπου οι επισκέπτες μπορούν να δουν και να χειριστούν υλικά, εργαλεία, να κάνουν ερωτήσεις, σχόλια , κλπ (<https://www.theacropolismuseum.gr/en/content/visitors-disabilities>)).

Είναι επίσης σημαντικό να αναφερθούν ορισμένες άλλες σημαντικές πρωτοβουλίες που υπήρξαν από τη δεκαετία του 2000 και μετά για την ενίσχυση της πρόσβασης ατόμων με αναπηρία

όρασης σε μουσεία στην Ελλάδα, όπως περιοδικές απτικές και πολυαισθητηριακές εκθέσεις και προγράμματα. Ένα παράδειγμα αυτών των πρωτοβουλιών ήταν το Πρόγραμμα Προσβασιμότητας με τίτλο «Αγγίζοντας την Τέχνη» (Touching the Art) για άτομα με αναπηρία όρασης από το **Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης** στη Θεσσαλονίκη που διοργάνωσε περιοδικές απτικές εκθέσεις. Οι απτικές εκθέσεις διοργανώθηκαν σε διάφορα μουσεία στην Ελλάδα, όπως για παράδειγμα στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης το 2008 (Πλατή & Μάρκου, 2009), στο Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (Ζαρκαλή, 2015) και σε άλλα μουσεία (για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις απτικές εκθέσεις του Προγράμματος «Αγγίζοντας την Τέχνη» βλ. την ιστοσελίδα του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης: <https://www.greekstatemuseum.com/kmst/education/accessibility.html>).

Άλλα παραδείγματα παρόμοιων πρωτοβουλιών ήταν η περιοδική έκθεση αφής με τίτλο "People and things" στο **Μουσείο Λαϊκής Τέχνης και Παράδοσης "Αγγελική Χατζημιχάλη"** (Χάιτας & Τράντα, 2010), η προσβάσιμη εκδοχή της περιοδικής και περιοδεύουσας έκθεσης "Μύρτις: Πρόσωπο με πρόσωπο με το παρελθόν» (Καλου, 2012), η περιοδική έκθεση αφής και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για άτομα με οπτική αναπηρία με τίτλο «Η προκολομβιανή τέχνη στο Μουσείο Μπενάκη» (Εμμανουήλ & Αυγουλάς, 2011) και η περιοδική έκθεση αφής «Αγγίζοντας τη δημοκρατία» στο Μουσείο Αρχαίας Αγοράς στην Αθήνα (Κλώντζα, 2013).

Το **Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης** που είναι εταίρος στο πρόγραμμα ToMIMEuS παρέχει επίσης πολλές διευκολύνσεις και υπηρεσίες για άτομα με αναπηρίες, όπως εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά με αναπηρίες, περιοδικές απτικές εκθέσεις, εκπαιδευτικό υλικό όπως πολυαισθητική μουσειοσκευή (Argyropoulos et al., 2017· Πλατή, 1997· Πλατή & Μάρκου, 2009). Οι επισκέπτες μπορούν επίσης να χρησιμοποιήσουν smart phone για να επιλέξουν ένα έκθεμα για το οποίο θέλουν να μάθουν πληροφορίες και η εφαρμογή παρέχει οδηγίες πλοήγησης αξιοποιώντας παθητικούς αισθητήρες κίνησης υπέρυθρων (PIR) που είναι τοποθετημένοι στο χώρο. Όταν φτάσει κανείς στο αντικείμενο είναι δυνατό να το αγγίξει. Η αλληλεπίδραση ανιχνεύεται από πέντε χωρητικούς αισθητήρες συνδεδεμένους σε έναν μικροελεγκτή που στέλνει δεδομένα στο smart phone, αναπαράγοντας τα αρχεία ήχου (Anagnostakis et al., 2016). Σε γενικές γραμμές, φαίνεται ότι οι συσκευές και οι πρακτικές τεχνικές διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην πρόσβαση επισκεπτών μουσείων με ΑιΑ. Ερευνητές όπως οι Vaz et al., (2018) επισημαίνουν τα εξής:

Γενικά, οι εμπειρίες των επισκεπτών σχετικά με τη χρήση αυτών των τεχνικών ήταν πολύ θετικές, αλλά οι μελλοντικές μελέτες πρέπει να σκεφτούν την ενσωμάτωση της Braille, καθώς και να αναπτύξουν προσβάσιμες πληροφορίες για τους κωφούς επισκέπτες. Επιπλέον, η σχεδιασμένη λύση δε διευκόλυνε τους χρήστες αναπηρικών αμαξιδίων, οπότε οι μελλοντικοί

σχεδιαστές εκθέσεων πρέπει να επικεντρωθούν στο σχεδιασμό για όλες τις προσεγγίσεις (σελ.568).

Κατά τη διάρκεια της τρέχουσας δεκαετίας, η ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ διαφορετικών ιδρυμάτων, πανεπιστημίων, μουσείων, σχολείων, ενώσεων για τυφλούς και δικτύων μουσείων συνέβαλε στην ενίσχυση της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρίες στον πολιτισμό γενικά με την ανάπτυξη διαφοροποιημένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εκπαιδευτικού υλικού, εκπαίδευσης του προσωπικού του μουσείου και άλλες διευκολύνσεις. Ένα τέτοιο παράδειγμα ήταν το πρόγραμμα Erasmus + με τίτλο «BaGMIVI: Bridging the Gap between Museums and Individuals with Visual Impairments («Γεφυρώνοντας το χάσμα μεταξύ μουσείων και ατόμων με αναπηρία όρασης» <http://bagmivi-project.eu/index.php> - 2014-2017) με συντονιστή φορέα το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (Argyropoulos, Nikolarazi, Chamonikolaou & Kanari, 2016). Συγκεκριμένα, το **Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης**, ως εταίρος του έργου BaGMIVI, ανέπτυξε εκπαιδευτικά προγράμματα με παιδιά σχολικής ηλικίας από το Ειδικό Σχολείο Τυφλών στην Αθήνα και μια πολυαισθητηριακή μουσειοσκευή (Argyropoulos et al., 2017). Καθώς η πιο δημοφιλής συλλογή του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης είναι η Κυκλαδική και ιδιαίτερα τα μαρμάρινα ειδώλια, δημιουργήθηκε μία μουσειοσκευή που θα λειτουργούσε ως βάση για μια σειρά από πολυαισθητηριακές δραστηριότητες και πληροφορίες για τον Αρχαίο Κυκλαδικό Πολιτισμό κατά την 3η χιλιετία π.Χ. γενικά και πιο συγκεκριμένα για τα μαρμάρινα ειδώλια με άμεσες και έμμεσες αναφορές για τις Κυκλάδες και την ιστορία τους.

Η ομάδα-στόχος ήταν οι μαθητές του Ειδικού Σχολείου Τυφλών στην Αθήνα, ηλικίας 8-12 ετών. Καθ' όλη τη διάρκεια του έργου συμμετείχαν σε διαφορετικά προγράμματα και τα σχόλια τόσο από τους μαθητές όσο και από τους δασκάλους τους ήταν πολύ χρήσιμα σε όλα τα στάδια σχεδιασμού του εκπαιδευτικού υλικού.

Επιπλέον, η γνώση που συσσωρεύτηκε από συνεργάτες και ειδικά από τα Πανεπιστήμια που συμμετείχαν στα προγράμματα, καθώς και τα επιμορφωτικά εργαστήρια που διοργάνωσε το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας τόσο για το προσωπικό όσο και για το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Μουσείου, ήταν πολύ ωφέλιμα.

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την ομάδα εργασίας επεκτάθηκε στους ακόλουθους τομείς προκειμένου να επιτευχθεί ένας αποτελεσματικός σχεδιασμός και η ανάπτυξη του έργου:

α. Η προσβασιμότητα των συλλογών του μουσείου σε σχέση με τις ανάγκες των ατόμων με χαμηλή όραση ή τυφλών επισκεπτών.

β. Οι πολυαισθητηριακές αφηγήσεις και η βιωματική απόδοση των ιστορικών και αισθητηριακών πληροφοριών.

γ. Ο σχεδιασμός διαφόρων απτικών εκπαιδευτικών μοντέλων/παιχνιδιών και ηχητικού υλικού που θα πρέπει να υποστηρίζει τις προτεινόμενες αφηγήσεις.

Περιγραφή της Πολυαισθητικής Μουσειοσκευής - Οι Κυκλάδες μέσα από την αφή

Η μουσειοσκευή στοχεύει στην παροχή βιωματικής αναπαράστασης των ιστορικών πληροφοριών που αναδεικνύουν τον αρχαίο κυκλαδικό πολιτισμό και περιέχει:

- Ένα μαρμάρινο ειδώλιο με διπλωμένα χέρια.
- Έναν κεντημένο χάρτη των Κυκλάδων που δείχνει το απτικό σχήμα των νησιών όπως φαίνονται από ψηλά.
- Έναν απτικό χάρτη νερού που αποτελείται από ένα μεταλλικό στρογγυλό ρηχό δοχείο γεμάτο νερό που απεικονίζει το γεωγραφικό ανάγλυφο των Κυκλάδων.
- Βότσαλα και ορυκτά διαφόρων σχημάτων, όπως μάρμαρο, οψιανός, σμύριδα, ελαφρόπετρα, κλπ, κιννάβαρο στο «ρόλο» των διαφόρων νησιών.
- Ένα παζλ αποτελούμενο από σπασμένα μέρη (θραύσματα) από μαρμάρινο ειδώλιο το οποίο καλούνται να συνθέσουν τα παιδιά.
- Ένα βιβλίο, με τον τίτλο «Κλείστε τα μάτια σας. Οι Κυκλάδες μέσω αφής» που προσφέρει πολλαπλές ερμηνείες για διαφορετικά θέματα (όπως η θάλασσα, τα ειδώλια, το μάρμαρο, τα νησιά κ.λπ.), ενθαρρύνοντας τον αναγνώστη να εμπλουτίσει την ανάγνωσή του μέσω αφής. Το βιβλίο είναι γραμμένο σε Braille και σε γραφή βλεπόντων, και
- Ένα εκπαιδευτικό βίντεο.

Με την ολοκλήρωση του έργου Erasmus + BaGMIVI μία από τις μουσειοσκευές δόθηκε στο Ειδικό Σχολείο Τυφλών και οι άλλες δύο χρησιμοποιήθηκαν για προγράμματα ευαισθητοποίησης στα σχολεία, για μαθητές με μαθησιακές και αναπτυξιακές αναπηρίες και για κοινότητες που έχουν ανάγκη όπως νοσοκομεία ή οίκοι ευγηρίας.

Τα άτομα με αναπηρία ήταν πάντα ευπρόσδεκτα στα εκπαιδευτικά προγράμματα του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης. Τα προγράμματα οργανώθηκαν από το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και η συσσωρευμένη εμπειρία ήταν πολύ χρήσιμη για την ανάπτυξη των προγραμμάτων. Ξεναγήσεις έχουν προσφερθεί σε άτομα με μαθησιακές και αναπτυξιακές δυσκολίες, σε Κωφούς ή με προβλήματα ακοής και στους μαθητές της Ειδικού Σχολείου Τυφλών.

Επίσης, την άνοιξη του 2007, το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης σε συνεργασία με το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης στη Θεσσαλονίκη διοργάνωσε έκθεση σχετικά με τους ρωσικούς πίνακες Avant-Garde από τη Συλλογή Κωστάκη. Ήταν η πρώτη φορά που στις αίθουσες του μουσείου παρουσιάστηκαν οι πρωτότυποι πίνακες μαζί με απτικά αντίγραφα ειδικά κατασκευασμένα για την

έκθεση. Επιπλέον, προσφέρθηκε σεμινάριο στο προσωπικό του μουσείου για τα άτομα με αναπηρία όρασης. Το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων οργάνωσε προγράμματα για άτομα με αναπηρία όρασης, παρόλο που η συμμετοχή του κοινού δεν ήταν ικανοποιητική, πιθανότατα λόγω έλλειψης πληροφοριών. Διοργανώθηκαν επίσης προγράμματα για παιδιά χωρίς αναπηρία όρασης για την ευαισθητοποίηση σχετικά με το θέμα.

Η συσσωρευμένη εμπειρία από όλα αυτά τα χρόνια και με την ευκαιρία που προσφέρει το έργο ΤοMiMEuS στο οποίο συμμετέχει το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης δίνει την ευκαιρία για βελτίωση της ιστοσελίδας για άτομα με ΑιΑ καθώς και για την ανάπτυξη μια πολυαισθητικής εμπειρίας στην Κυκλαδική συλλογή.

Στο πλαίσιο των γενικότερων συνεργασιών που έχουν αναπτυχθεί στην Ελλάδα ένα άλλο παράδειγμα ήταν το έργο «Αγγίζουμε την ιστορία» που υλοποιήθηκε το 2017 από το **Εθνικό Ιστορικό Μουσείο** της Ελλάδας. Το έργο σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε σε συνεργασία με το Φάρο Τυφλών και το Μουσείο Αφής της Ελλάδας και συγχρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος μέσω του Προγράμματος «Πολιτιστική Κληρονομιά χωρίς Σύνορα» (Βοσνία-Ερζεγοβίνη/Δίκτυο Βαλκανικών Μουσείων). Σχεδιάστηκαν και αναπτύχθηκαν διαφορετικές παροχές πρόσβασης όπως απτική διαδρομή με επιλεγμένα έργα, εργαστήρια απτικής διερεύνησης, πληροφορίες σε Braille καθώς και σε μεγέθυνση (Mazarakis, Kachrilas & Stamatelou, 2018). Στην επίσημη ιστοσελίδα του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου της Ελλάδας είναι διαθέσιμη μια ηχητική αφήγηση της απτικής διαδρομής (<http://www.nhmuseum.gr/el/ekpaideysi/aggizoume-tin-istoria/>).

Συνοψίζοντας, τα τελευταία χρόνια τα μουσεία επιδιώκουν να προσαρμόσουν τα εκπαιδευτικά τους προγράμματα προκειμένου να συμπεριλάβουν παιδιά ή ενήλικες με οπτική αναπηρία. Τα μουσεία μπορεί να διοργανώνουν επετειακές δράσεις ή κατόπιν αιτήματος απτικές ξεναγήσεις και σε άλλες περιπτώσεις επιδιώκουν να παρέχουν εκπαιδευτικά προγράμματα σε άτομα με οπτική αναπηρία με πιο συστηματικό τρόπο όπως για παράδειγμα το Μουσείο Μπενάκη (https://www.benaki.org/index.php?option=com_educations&view=educations&category_id=8&Itemid=562&lang=en)

Επιπλέον, το Υπουργείο Πολιτισμού έχει δώσει κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την πρόσβαση σε μουσεία για άτομα με οπτική αναπηρία όπως άδεια για πρόσβαση μέσω αφής σε επιλεγμένα εκθέματα, είσοδος σκύλων-οδηγών σε μουσεία ή πληροφορίες σε Braille κ.λπ. Ωστόσο, φαίνεται ότι εξακολουθούν να υπάρχουν πολλές αντιφάσεις μεταξύ νομοθεσίας και εφαρμογής της στην πραγματικότητα και τα άτομα με οπτική αναπηρία εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν διαφορετικά είδη εμποδίων κατά τη διάρκεια των επισκέψεών τους στα μουσεία (Argyropoulos & Kanari, 2015).

Κωφά και βαρήκοα άτομα και πρόσβαση σε μουσεία στην Ελλάδα

Το ενδιαφέρον των μουσείων στην Ελλάδα για Κωφούς και βαρήκοους επισκέπτες εκφράστηκε με τον σχεδιασμό και την εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων για σχολικές ομάδες Κωφών και βαρήκοων μαθητών περίπου την ίδια περίοδο ανάπτυξης εκπαιδευτικών προγραμμάτων για σχολικές ομάδες και περισσότερο κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 (Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Τουντασάκη, 1997· Kanari & Vemi, 2012).

Μερικά από τα μουσεία που εφάρμοσαν για πρώτη φορά εκπαιδευτικά προγράμματα για Κωφούς και βαρήκοους επισκέπτες ήταν το **Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης** (Πλατή, 1997), το **Νομισματικό Μουσείο Αθηνών** (Γαλάνη-Κρίκου, 1997) και το **Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας του Υπουργείου Πολιτισμού** (Χρυσουλάκη, 2004). Αυτά τα εκπαιδευτικά προγράμματα υλοποιήθηκαν με τη συνεργασία σχολείων και ιδρυμάτων Κωφών και φυσικά με τη συνεργασία διερμηνέων νοηματικής γλώσσας. Άλλο υλικό που χρησιμοποιήθηκε κατά τη διάρκεια αυτών των εκπαιδευτικών προγραμμάτων ήταν κάρτες με λέξεις κλειδιά, εικόνες κ.λπ. (Kanari & Vemi, 2012). Η χρήση εκπαιδευτικού υλικού μουσείων όπως οι μουσειοσκευές ήταν επίσης σημαντική για την προετοιμασία Κωφών και βαρήκοων παιδιών πριν από την επίσκεψή τους στο μουσείο. Ένα τέτοιο παράδειγμα ήταν η επίσκεψη των μαθητών του Ειδικού Σχολείου Κωφών και Βαρηκόων Φιλοθέης το 1998 στην Ακρόπολη. Οι μαθητές εργάστηκαν πρώτα στο σχολείο με δύο μουσειοσκευές και μετά επισκέφτηκαν τον αρχαιολογικό χώρο της Ακρόπολης (Βουτσά, 2011).

Η πιο σημαντική και ευρέως γνωστή πρωτοβουλία στην Ελλάδα για την πρόσβαση Κωφών και βαρήκοων ατόμων στα μουσεία ήταν η ανάπτυξη του εκπαιδευτικού προγράμματος με τίτλο «Το μάτι ακούει» στο **Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο** το 1998 (Χρυσουλάκη, 2004). Το πρόγραμμα «Το μάτι ακούει» για Κωφούς μαθητές της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σχεδιάστηκε και εφαρμόζεται εδώ και πολλά χρόνια από τη Δήμητρα Κοκκέβη Φωτίου, μια Κωφή αρχαιολόγο που εργαζόταν στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Κοκκέβη-Φωτίου, 2004). Η ίδια προσέφερε επίσης ξεναγήσεις στην Αμερικανική Νοηματική Γλώσσα και στον Διεθνή Κώδικα για ξένους Κωφούς επισκέπτες. Έχει επίσης συνεργαστεί με άλλα μουσεία που είχαν οργανώσει εκπαιδευτικά προγράμματα για τους Κωφούς, όπως για παράδειγμα με το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Πλατή, 1997), το Νομισματικό Μουσείο Αθηνών (Γαλάνη-Κρίκου, 1997) κ.λπ. Αξίζει να σημειωθεί ότι η κυρία Κοκκέβη Φωτίου συνεχίζει να ξεναγεί ομάδες Κωφών ατόμων σε εθελοντική βάση (Ζαμπετάκη, 2018). Το έργο της και η συνεισφορά της δεν περιορίζονται μόνο στην Ελλάδα. Έχει επίσης σχεδιάσει προγράμματα για τον ελληνικό αρχαίο πολιτισμό στο Rochester School for the Deaf των ΗΠΑ (“Adventures in education”, 2014: 14).

Στα χρόνια που ακολούθησαν και άλλα μουσεία υλοποίησαν εκπαιδευτικά προγράμματα για Κωφούς και βαρήκοους μαθητές όπως για παράδειγμα το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο στην Αθήνα. Σε αυτή την περίπτωση τη διερμηνεία στην Ελληνική Νοηματική Γλώσσα έκαναν οι

εκπαιδευτικοί Ειδικής Αγωγής. Προκειμένου να ανταποκριθεί καλύτερα στο κοινό των Κωφών επισκεπτών ένα μέλος του προσωπικού του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου έμαθε την Ελληνική Νοηματική Γλώσσα (Γκότσης & Βοσνίδης, 2011). Άλλα μουσεία διοργανώνουν περιστασιακά ξεναγήσεις στην Ελληνική Νοηματική Γλώσσα, όπως για παράδειγμα το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης που έχει οργανώσει ξεναγήσεις στην Ελληνική Νοηματική Γλώσσα με την ευκαιρία της Διεθνούς Ημέρας των Μουσείων το 2016 σε συνεργασία με την Ελληνική Ομοσπονδία Κωφών (<https://www.omke.gr/anakoinwseis/dwrean-xenagiseis-arx-mouseio-thessalonikhs-18052016/>) ή το Μουσείο Ασιατικής Τέχνης στην Κέρκυρα το 2014 (<http://www.matk.gr/en/educational-programs/presentation-of-educational-programs/corfu-museum-of-asian-art-organized-a-guided-tour-for-deaf-and-hard-of-hearing-community-of-corfu/>). Σε ό,τι αφορά άλλες διευκολύνσεις και ερμηνευτικά μέσα, υπάρχουν μερικά παραδείγματα περιοδικών εκθέσεων προσβάσιμων σε Κωφούς, όπως η έκθεση «Μύρτις: πρόσωπο με πρόσωπο με το παρελθόν». Η προσβάσιμη εκδοχή αυτής της έκθεσης εκτός από τις διευκολύνσεις πρόσβασης για άτομα με οπτική αναπηρία (βλέπε παραπάνω) είχε επίσης οθόνες με πληροφορίες από διερμηνέα Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας (Kalou, 2012).

Πρωτοβουλίες για την πρόσβαση των Κωφών και βαρήκοων ατόμων στην πολιτιστική κληρονομιά υπάρχουν επίσης και από άλλους οργανισμούς, όπως η HandsUp που είναι Πρακτορείο Διερμηνέων Νοηματικής Γλώσσας στην Ελλάδα (<https://hands-up.org/>). Μεταξύ άλλων υπηρεσιών, το πρακτορείο HandsUp παρέχει στον ιστότοπό του βίντεο στην Ελληνική Νοηματική Γλώσσα με γραπτές πληροφορίες για διάφορα μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους στην Ελλάδα (<https://hands-up.org/category/entertainment/museums/>). Επίσης, το πρακτορείο HandsUp σε συνεργασία με άλλους συλλόγους και μουσεία έχει οργανώσει επισκέψεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους στην Ελλάδα για ομάδες Κωφών και βαρήκοων ατόμων.

Γενικά, στην Ελλάδα υπάρχουν μουσεία που είναι πρόθυμα να προσφέρουν ξεναγήσεις ή να προσαρμόσουν τα προγράμματά τους για Κωφούς επισκέπτες με την προϋπόθεση ενός διερμηνέα Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας. Ωστόσο, σύμφωνα με τη Νικολαραϊζή (2017) με βάση τις διαθέσιμες πληροφορίες των ιστοσελίδων των μουσείων φαίνεται ότι οι δράσεις για το κοινό των Κωφών είναι σπάνιες. Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις σχολείων Κωφών και βαρήκοων μαθητών οι διερμηνείς νοηματικής γλώσσας είναι οι εκπαιδευτικοί Ειδικής Αγωγής που γνωρίζουν την Ελληνική Νοηματική Γλώσσα (Μουστακίδου, 2016).

Τα παραδείγματα που αναφέρονται είναι ενδεικτικά, καθώς οι σχετικές δημοσιευμένες μελέτες αναφορικά με εκπαιδευτικές δραστηριότητες ή άλλες διευκολύνσεις για τους Κωφούς, όπως βοηθητικές συσκευές ακοής, κλπ., είναι περιορισμένες. Από την άλλη πλευρά, όπως αναφέρει η Νικολαραϊζή (2017) οι ιστότοποι των μουσείων στην Ελλάδα δεν παρέχουν πάντα πληροφορίες

σχετικά με επισκέψεις σχολείων Κωφών και βαρήκοων μαθητών και κατά συνέπεια δεν είναι δυνατό να γνωρίζουμε τη συχνότητα ή τις διευκολύνσεις πρόσβασης που παρέχονται σε αυτές τις επισκέψεις.

Συμπεράσματα

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες πολλά μουσεία στην Ελλάδα έχουν καταβάλει προσπάθειες για να παρέχουν πρόσβαση στους χώρους τους, τις συλλογές και τα προγράμματά τους σε άτομα με αναπηρία συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με ΑιΑ. Ωστόσο, τα άτομα με ΑιΑ εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν πολλά εμπόδια κατά τη διάρκεια των επισκέψεών τους στα μουσεία, όπως, περιορισμένη διαθεσιμότητα μόνιμων παροχών προσβασιμότητας ή έλλειψη προσαρμοσμένων ή διαφοροποιημένων δραστηριοτήτων σε συνδυασμό με κατάλληλο υλικό (ενδεικτικά: Argyropoulos & Kanari, 2015· Kanari & Argyropoulos, 2014· Κανάρη, 2015· Νάκου, 2010· Νικολαραϊζή, 2017). Πολλές από αυτές τις πρωτοβουλίες είναι προσωρινές ή περιστασιακές εκδηλώσεις, ενώ ζητήματα όπως οι κατάλληλες υποδομές, η εκπαίδευση του προσωπικού των μουσείων σε θέματα αναπηρίας, οι πόροι χρηματοδότησης κ.λπ., αποτελούν σημαντικά εμπόδια (Argyropoulos & Kanari, 2015· Αργυρόπουλος, Κανάρη & Χαμονικολάου, 2017· Κανάρη, 2015· Μουστακίδου, 2016· Νικολαραϊζή, 2017). Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας είναι ότι οι σχετικές δημοσιευμένες μελέτες αναφέρονται κυρίως σε ομάδες με άτομα με ΑιΑ (π.χ. ομάδες ατόμων με οπτική αναπηρία ή ομάδες Κωφών και βαρήκοων ατόμων) παρόλο που τα άτομα με αναπηρίες μπορεί να επισκέπτονται μουσεία μαζί με άτομα χωρίς αναπηρίες (φίλοι, οικογένεια, κ.λπ.) (Argyropoulos & Kanari, 2015· Nikolaraiizi, Kanari & Marschark, 2020).

Αυτό είναι πολύ σημαντικό αν λάβουμε υπόψη την προώθηση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης και ότι πολλά παιδιά με ΑιΑ φοιτούν σε γενικά σχολεία (Kanari & Argyropoulos, 2014· Κανάρη, 2015). Θέματα διαφοροποιημένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, μόνιμων διευκολύνσεων πρόσβασης, αξιολόγησης των υπαρχόντων μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων, διεπιστημονικών προσεγγίσεων και συνεργασιών που θα πρέπει να εντάσσονται σε μια συστηματική πολιτική προσβασιμότητας στα μουσεία εξακολουθούν να αποτελούν ανοιχτό πεδίο για σχετική έρευνα και πρακτικές.

V.3. ΟΥΓΓΑΡΙΑ

Προγράμματα μουσείων της Ουγγαρίας για τη συμπερίληψη ατόμων με οπτική αναπηρία

Ένα προσβάσιμο μουσείο σημαίνει πρόσβαση σε έργα τέχνης, στους εκθεσιακούς χώρους και στις πληροφορίες των εκθέσεων για επισκέπτες με αναπηρία. Με βάση τις παραπάνω σκέψεις, μπορούμε να εξετάσουμε τα εγχώρια προγράμματα για άτομα με αναπηρία (Káldy, 2010). Ο Καθολικός Σχεδιασμός (Universal Design) είναι μια στρατηγική σχεδιασμού η οποία - από την αρχή

της διαδικασίας σχεδιασμού - λαμβάνει υπόψη τις διαφορετικές δυνατότητες των χρηστών συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με αναπηρίες.

Προσβασιμότητα για αντικείμενα

Απτικές εκθέσεις υπάρχουν στην Ουγγαρία από τη δεκαετία του 1970. Μεταξύ άλλων, το Μουσείο Ιστορίας της Βουδαπέστης - το Μουσείο Kiscell και στη συνέχεια το Skanzen στο Szentendre παρουσίασαν εκθέσεις αυτού του τύπου στη δεκαετία του 1990. Το 2005, το Μουσείο Καλών Τεχνών διοργάνωσε μια έκθεση αφής σε σχέση με την περιοδική έκθεσή του («Μετά τους Φαραώ - Οι Θησαυροί της κοπτικής τέχνης από την Αίγυπτο»), και στη συνέχεια τακτικά κάθε χρόνο διοργανώνει απτικές εκθέσεις (απτικές εκθέσεις του Μουσείου Καλών Τεχνών, 2005 *“A fáraók után, a kopt művészet kincsei Egyiptomból”* («Μετά τους Φαραώ - Οι Θησαυροί της κοπτικής τέχνης από την Αίγυπτο»); 2006 *“Luxenburgi Zsigmond”* (έκθεση «Zsigmond Luxemburg»); 2007 *“és akkor megérkeztek az inkák”*; 2008 *“Reneszánsz a fáraók Egyiptomában”* («Αναγέννηση των Φαραώ στην Αίγυπτο»); 2008 *“A Mediciek fénykora”*; 2013 Miro. Στην έκθεση Miro του Μουσείου Καλών Τεχνών, δημιουργήθηκαν απτικές εικόνες για τους τυφλούς. Τα πιο συχνά χρησιμοποιούμενα στοιχεία είναι απτικά αντίγραφα 13 έργων ζωγραφικής του Vasarely το 1989, ή έργα τέχνης που δημιουργήθηκαν για μια μόνιμη αρχαιολογική και μεσαιωνική έκθεση στο Πρόγραμμα Αφής του Εθνικού Μουσείου.

Το 2007, το Μουσείο του Dr. Batthyány-Strattmann László στο Körmend, στο πλαίσιο μιας διασυνοριακής συνεργασίας (Κροατική-Σλοβενική-Ουγγρική) (Πρόγραμμα "Interreg"), τοποθέτησαν σε μία έκθεση έργα τέχνης που αναπαράχθηκαν σχετικά με την οικογένεια Batthyány, όπως το έργο Baroque Wig, το σήμα Golden Wool Order και άλλα αντικείμενα.

Αναφορικά με την έκθεση «Van új a föld alatt...» (Υπάρχει κάτι νέο κάτω από το έδαφος ...) στο κτίριο Dirke του Μουσείου Ιστορίας της Βουδαπέστης - το Μουσείο Aquincum, το 2009 άνοιξε μια αίθουσα αφής για τους τυφλούς και τα άτομα με μειωμένη όραση. Εδώ χρησιμοποιήθηκε η μεγέθυνση για τα αντίγραφα των έργων και μπορεί κανείς να δει ένα ρωμαϊκό νόμισμα ή μια μεγεθυμένη εκδοχή της ζώνης Avar με τον γρύπα (Domokos, 2020).

Από τον Μάιο του 2011, στο Μουσείο Nyíregyháza-Sóstó, ο διαγωνισμός TAMOP προσέφερε στα άτομα με οπτική αναπηρία απτικά αντικείμενα λαϊκής τέχνης. Ανάμεσα σε αυτά ήταν αντικείμενα αγροτών, αντικείμενα βοσκής και οι διάφορες γνώσεις που σχετίζονται με την παραδοσιακή κατασκευή, συμπεριλαμβανομένων των κελυφών οροφής και των τύπων τοίχων, η διαδικασία σιδερώματος με μάγγανο, κλπ (Szoleczky, Emese, online, 2020). Τα αντικείμενα με ένα ευρύ φάσμα υλικών και σχημάτων που μπορούσαν οι επισκέπτες να αγγίξουν ήταν τα πιο δημοφιλή μεταξύ των επισκεπτών σε αυτές τις απτικές εκθέσεις. Μια επαγγελματική συζήτηση που διεξήχθη το 2017 ανέδειξε ότι «οι εκθέσεις αφής που έχουν σχεδιαστεί ειδικά για τους τυφλούς και τα άτομα με

προβλήματα όρασης ίσως δεν είναι ο μόνος καλός τρόπος για να κάνουν την τέχνη και τις εκθέσεις προσβάσιμες στους τυφλούς και τα άτομα με προβλήματα όρασης. Πρέπει να ληφθεί υπόψη η επίδραση πολλών αισθήσεων που προσφέρει μια πιο σύνθετη εμπειρία και παρέχει περισσότερες πληροφορίες από το να επικεντρώνεται κανείς μόνο στην αίσθηση της αφής» (Dabi-Farkas, 2018).

Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις όπου ένα μουσείο μπορεί να έχει λιγότερο πολύτιμα αντικείμενα που μπορούν να είναι προσβάσιμα μέσω αφής όπως στο Herendi Porcelánművészeti Múzeum, σύμφωνα με μια εις βάθος έρευνα στο πλαίσιο του έργου «Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek» (Βελτιώσεις Μουσείων και Βιβλιοθηκών για Όλους) το 2017 (Dabi-Farkas, 2018). Αυτές οι εκθέσεις μπορούν να είναι χρήσιμες για άτομα με νοητική αναπηρία, δυσκολίες μάθησης και διάσπαση προσοχής, προβλήματα συγκέντρωσης και άτομα που δυσκολεύονται στην κατανόηση λεκτικών πληροφοριών.

Προσβασιμότητα για το φυσικό περιβάλλον

Για τη δημιουργία ίσων ευκαιριών για άτομα με αναπηρίες, θα πρέπει επίσης να εξετάσουμε την πρόσβαση στο μουσείο, την προσβασιμότητα της ιστοσελίδας του μουσείου καθώς και να διευκολύνουμε τις επιτόπιες πληροφορίες. Στο Ινστιτούτο για τους Τυφλούς μπορεί κανείς να παραγγείλει έναν «κηχητικό χάρτη», αλλά αυτό χρησιμοποιείται κυρίως σε θέατρα και λιγότερο συχνά ή σχεδόν καθόλου σε μουσεία. Σε πολλές περιπτώσεις, χρησιμοποιούνται οδηγοί όδευσης ή ακουστικές συσκευές προειδοποίησης. Κατά τη φυσική προσβασιμότητα, είναι απαραίτητο να διασφαλιστεί ότι οι εγκαταστάσεις και τα εκθέματα δεν εμποδίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των επισκεπτών.

Στην ουγγρική πρακτική, η συσκευή MP3 μπορεί να ενοικιαστεί δωρεάν στο Εθνικό Μουσείο της Ουγγαρίας, το οποίο χρησιμοποιεί τρεις διακριτικούς ήχους για να βοηθήσει τα άτομα με αναπηρία να περιηγηθούν ανεξάρτητα σε τρεις περιοχές: έναν χάρτη για ανεξάρτητο προσανατολισμό και στις αίθουσες · η δεύτερη φωνή δίνει γενικές πληροφορίες και γνώσεις για την εποχή που παρουσιάζεται στην αίθουσα και η τρίτη περιλαμβάνει πληροφορίες για τις διαδραστικές παρουσιάσεις.

Η ιστοσελίδα του **Balatoni Museum** όχι μόνο περιέχει τεχνικές πληροφορίες για άτομα με αναπηρίες, αλλά παρέχει επίσης στους επισκέπτες με οπτική αναπηρία μια αφήγηση σχετικά με τα μέσα μεταφοράς για να φτάσουν στο κτίριο του μουσείου, όπου η ακουστική αφήγηση βοηθά επίσης τον επισκέπτη. Για τα άτομα με οπτική αναπηρία τα πικτογράμματα που βοηθούν στον προσανατολισμό και τα μεγάλα κείμενα, μπορεί να είναι σημαντικά.

Προσβασιμότητα αναφορικά με τη μεταφορά της πληροφορίας

Στο Μουσείο του *Dr. Batthyány-Strattmann László* στο Körmend, για τα άτομα με οπτική αναπηρία διατίθεται περιγραφές για συγκεκριμένα αντικείμενα από ένα ασύρματο ακουστικό μέσω του αισθητήρα κίνησης που βρίσκεται πάνω από τα στοιχεία της εγκατάστασης.

Στο *Μουσείο Καλών Τεχνών*, υπάρχουν λεζάντες σε Braille ενώ είναι δυνατή η λήψη ηχητικών κομματιών μέσω audioguide.

Οι πρώτες πρωτοβουλίες αφορούσαν σε ξεχωριστές χωρικά περιοδικές εκθέσεις για άτομα με οπτική αναπηρία και προβλήματα ακοής. Αργότερα, πραγματοποιήθηκαν συμπεριληπτικές εκθέσεις όπως στο Szépművészeti Múzeum (η έκθεση «akkor megérkeztek az inkák. Kincsek a spanyol hódítás előtti Peruból»). Εδώ τα απτικά αντικείμενα βρίσκονταν στην κύρια έκθεση. Αυτό έδωσε επίσης μια νέα εμπειρία, και τα άτομα με οπτική αναπηρία και οι συνοδοί τους θα μπορούσαν να μάθουν για την έκθεση μαζί. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στην προσβασιμότητα με ειδική σήμανση στη διαδρομή.

Σε πολλές περιπτώσεις, κατά την εφαρμογή της ολοκλήρωσης και της υλοποίησης των υποδομών, τα μουσεία συνεργάζονται για την προώθηση της αποτελεσματικότητας. Το 2002, το Εθνικό Μουσείο έκανε σύμφωνο συνεργασίας με τον σύλλογο Lions. Επέκτειναν τη μόνιμη αρχαιολογική έκθεση της ιστορίας της Λεκάνης των Καρπαθίων με 35 χειροποίητα αντικείμενα, συμπεριλαμβανομένων αντικειμένων από τη χαλκολιθική περίοδο, ενός αντιγράφου δίτροχου κελτικού διακοσμητικού και του πλήρους εξοπλισμού ενός Ρωμαίου πολεμιστή με δείγματα υφάσματος φτιαγμένα με την τεχνική της εποχής και ένα αντίγραφο ενός παλίντονου τόξου. Επιπλέον, ηχητικές οδηγίες βοηθούν στην πλοήγηση.

Με την υποστήριξη του Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány (Δημόσιο Ίδρυμα για Ίσες Ευκαιρίες για Άτομα με Αναπηρίες) που είναι τώρα γνωστό ως Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit (The Disability Equal Opportunities Nonprofit Ltd.), μια αρχαιολογική έκθεση άνοιξε στο Győr το Νοέμβριο του 2006 στο Μουσείο János Xantus. Αυτή η απτική έκθεση ήταν ειδικά σχεδιασμένη για επισκέπτες με οπτική αναπηρία όρασης.

Από τις 3 έως τις 26 Μαΐου 2013, η έκθεση του Μουσείου Καλών Τεχνών «Απτή τέχνη για όλους – στα χέρια του ενός και του άλλου», παρουσίαζε θεματικά έργα σύγχρονων καλλιτεχνών, έργα εφαρμοσμένων τεχνών, οπτικοακουστικά έργα, και έργα ατόμων με νοητική αναπηρία με έμφαση στην ποικιλομορφία και την απλότητα των υλικών. Άτομα με οπτική αναπηρία οδηγούσαν τους επισκέπτες και διερεύνησαν τα εκθέματα και τα έργα τέχνης με τα χέρια τους. Με αυτόν τον τρόπο, όχι μόνο μπορούσαν να γνωριστούν μεταξύ τους μέσω της ανάπτυξης εμπιστοσύνης μεταξύ των ατόμων με αναπηρία και των επισκεπτών, αλλά και να αποκτήσουν νέες εμπειρίες από τον εαυτό τους.

Εκπαιδευτικές δράσεις και προγράμματα μουσείων

Εκτός από τις εκθέσεις, οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες των μουσείων μπορούν επίσης να διευκολύνουν τη μετάδοση πληροφοριών από τα μουσεία όταν ο μουσειοπαιδαγωγός μπορεί να

βοηθήσει. Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες μπορεί να στοχεύουν στην προώθηση ίσων ευκαιριών για άτομα με αναπηρίες, στην κοινωνική ευαισθητοποίηση και στην ένταξη.

Στις 8 Νοεμβρίου 2012, μέλη του Vakok és Gyengénlátók Csongrád Megyei Egyesülete (Csongrád County Association of Blind and Visual Disability) παρακολούθησαν μια ειδική ξενάγηση στη βιβλιοθήκη Interaktív Természetismereti Tudástár (Interactive Science Knowledge Library). Στο πρόγραμμα παρουσιαζόταν το Βιολογικό Αποθετήριο της Γνωσιακής Βάσης από ταξονομική άποψη παράλληλα με ένα παιχνίδι αναγνώρισης ήχων διαφόρων ζώων και τέλος αναγνώρισης βοτάνων (Bohádi, Dóra - Mihályfi, Judit, 2015). Κατά τη διάρκεια των εργαστηρίων "Láss a kezeddel, hallj a szemeddel" ("See Your Hand, Hear Your Eyes") στο Skanzen Néprajzi Látványtár Tapintható Tárlat στο Szentendre, οι επισκέπτες μπορούσαν να γευτούν το ψωμί, να μυρίσουν διάφορα σαπούνια, κλπ. Και στο τέλος της διαδραστικής έκθεσης, όλοι μπορούσαν να φτιάξουν μια καρτέλα περιγραφής των αντικειμένων με γραφομηχανή Braille (Dabi-Farkas, 2018).

Στο Μουσείο Ludwig τον Ιούνιο του 2009, μαθητές δημοτικού και γυμνασίου δημιούργησαν μια έκθεση αφής της σύγχρονης συλλογής του μουσείου. Μια ομάδα ενηλίκων από το Vakok Intézete (Ινστιτούτο Τυφλών) δοκίμασαν να διερευνήσουν τα αντικείμενα την τελευταία ημέρα. Τα τελικά αντικείμενα δημιουργήθηκαν αργότερα από μια ομάδα εμπειρογνομόνων για να ταιριάζουν με την έκθεση και τις προσδοκίες των επισκεπτών. Το μουσείο διοργανώνει τακτικά ξεναγήσεις για άτομα με οπτική αναπηρία και διοργανώνει διαγωνισμό απτικού σχεδίου κάθε χρόνο. Το πρόγραμμα ευαισθητοποίησης ξεκίνησε το 2016 με τον τίτλο "Az öt érzék" - *születésnap party* ("The Five Senses" - Πάρτι γενεθλίων) στόχος του οποίου ήταν η ανάπτυξη αποδοχής και ενσυναίσθησης μεταξύ παιδιών χωρίς αναπηρίες. Ήταν τόσο επιτυχημένο με τα παιδιά που ένα στα τρία άτομα επέλεξε να συμμετάσχει σε αυτό το πρόγραμμα. Επιλέχθηκαν δύο έργα από τη συλλογή: η σειρά "Five Senses" του Joe Tilson και το Ημερολόγιο XIII του Gábor Koós (χαρακτικό και ξυλογραφία). Το πρώτο μέρος του προγράμματος περιλάμβανε διαδραστικές δραστηριότητες (2 ώρες) και το δεύτερο ήταν ένα παραδοσιακό πάρτι (1 ώρα).

Το πρώτο μέρος της προγράμματος ήταν ένα καθοδηγούμενο παιχνίδι όπου τα παιδιά έπρεπε να περπατήσουν φορώντας μάσκες με τη βοήθεια ενός οδηγού. Όλοι είχαν την ευκαιρία να βιώσουν τόσο την εμπειρία του συνοδού όσο και του υποστηριζόμενου ατόμου. Η ομαδική εργασία, η συνεργασία, οι συνεργατικές δεξιότητες, η αποδοχή και η έκφραση είναι επίσης σημαντικά. Αναφορικά με παιδαγωγικές μεθόδους δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση αξιοποιήθηκε η μέθοδος των παιχνιδιών χρήσης χώρου και προσανατολισμού, που χρησιμεύουν για να δημιουργήσουν τον δικό τους χώρο και την ανάπτυξη της σωματογνωσίας. Αφού συζήτησαν την εμπειρία, περνούσαν μισή ώρα στην έκθεση. Πρώτα κάθονταν μπροστά από το έργο «Five Senses» του Joe Tilson. Το έργο απεικονίζει τις πέντε αισθήσεις σε πέντε μεταξοτυπίες. Ο μουσειοπαιδαγωγός καθοδηγούσε τη συζήτηση αλλά με διαδραστική επικοινωνία θέτοντας ερωτήσεις στις οποίες απαντούσαν τα παιδιά.

Ανώτερες δεξιότητες: προσοχή, συγκέντρωση, αυτονομία και διαμόρφωση γνώμης. Το δεύτερο έργο: Gábor Koós Budapest Diary XIII. Σε αυτή την ξυλογραφία το κτίριο στο Kodály körönd είναι ασπρόμαυρο. Εδώ, τα παιδιά προσπαθούσαν επίσης να αποκρυπτογραφήσουν την εικόνα μέσω μιας ευχάριστης συζήτησης. Ακολουθούσε ένα παιχνίδι ήχου. Ο καθένας προσπαθούσε να φανταστεί μια πραγματική περιήγηση στον πολυσύχναστο δρόμο Andrássy, με φωνές και, στη συνέχεια, με τον έλεγχο του μουσειοπαιδαγωγού έκαναν πραγματικό θόρυβο (π.χ. σειρήνα, λεωφορείο κλπ.). Στο τέλος, ολοκληρωνόταν ο πλήρης ήχος του πολυσύχναστου δρόμου. Ακολουθούσε μια συζήτηση για το τι συνέβη, συνοψίζοντας πώς είναι να προσλαμβάνεις και να διαβιβάζεις πληροφορίες με διαφορετικές αισθήσεις. Μέθοδοι και εργαλεία που αξιοποιήθηκαν: Παιδαγωγικές μέθοδοι δραματικής τέχνης, αισθητηριακά παιχνίδια, παιχνίδια μνήμης και φαντασίας (Dabi-Farkas, 2018).

Ένα καινοτόμο έργο συνεργασίας με τυφλούς που διακρίθηκε στο έργο CAPP 2017, υλοποιήθηκε, επίσης, στο Μουσείο Ludwig στη Βουδαπέστη από το Τμήμα Διεθνών Σχέσεων και όχι από το Τμήμα Εκπαίδευσης Μουσείων. Το Μουσείο Ludwig συμμετέχει σε μια διεθνή συνεργασία που ονομάζεται Collaborative Arts Partnership Program (CAPP) που χρηματοδοτείται από το Πρόγραμμα Δημιουργικής Ευρώπης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από το φθινόπωρο του 2015. Στόχος του τριετούς προγράμματος είναι η ανάπτυξη νέων μεθόδων που βοηθούν στην επανεξέταση του ρόλου της τέχνης στην κοινωνία και στη δημιουργία των προϋποθέσεων για κοινωνική συμμετοχή. Πολλοί ευρωπαίοι συνεργάτες συνεργάζονται στο πρόγραμμα, συμπεριλαμβανομένων των Agora Collective (Γερμανία), Create (Project Manager, Ireland), Hablanerarte (Ισπανία), Heart of Glass (Ηνωμένο Βασίλειο), Kunsthalle Osnabrück (Γερμανία), Live Art Development Agency (Ηνωμένο Βασίλειο), Μουσείο Ludwig - Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (Ουγγαρία), M-cult (Φινλανδία) και Tate Liverpool (Ηνωμένο Βασίλειο). Κατά τη διάρκεια των πρώτων δύο ετών του προγράμματος το Μουσείο Ludwig πραγματοποίησε ένα εργαστήριο. Το 2015 και το 2016, εξετάστηκαν θέματα συμμετοχής, ενίσχυσης της κοινότητας και του κοινωνικού διαλόγου. Το πρώτο έτος επικεντρώθηκε στο θέατρο της κοινότητας και στην παιδαγωγική του δράματος, στην παιδαγωγική του κοινωνικού θεάτρου και του δράματος και το δεύτερο έτος επικεντρώθηκε στην αρχιτεκτονική της κοινότητας.

Είναι επίσης σημαντικό να αναφερθεί μια πρωτοβουλία που βοηθά στην οικοδόμηση σχέσεων μεταξύ ατόμων με οπτική αναπηρία και βλέπόντων ατόμων που προωθεί την υπέρβαση των στερεοτύπων, δείχνοντας τα εμπόδια που πρέπει να αντιμετωπίσει ένα άτομο με οπτική αναπηρία. Η έκθεση "Láthatatlan Kiállítás" («Αόρατη Έκθεση») άνοιξε τις πόρτες της στη Βουδαπέστη το 2012. Οι επισκέπτες καθοδηγούνταν από ένα τυφλό άτομο σε ένα εντελώς σκοτεινό δωμάτιο με διαφορετικά αντικείμενα, αντικατοπτρίζοντας έτσι τα εμπόδια που υπάρχουν (Bohádi & Mihályfi, 2015).

Το *Fény a Sötétben Alapítvány* («Light in the Dark Foundation»), που ιδρύθηκε στο Vakok Állami Intézete (Κρατικό Ινστιτούτο Τυφλών), επισημαίνει το πρόβλημα της κοινωνικής ένταξης των ατόμων με οπτική αναπηρία στο Προοίμιό του και θέτει ως στόχο όλα τα άτομα να μπορούν να

απολαύσουν τη μουσειακή μάθηση και ψυχαγωγία με ολοκληρωμένο τρόπο συμπεριλαμβανομένων και αυτών που αντιμετωπίζουν διαφορετικά εμπόδια. Στόχος είναι η βελτίωση της ποιότητας ζωής των ατόμων με αναπηρία, η οικοδόμηση αμοιβαίας αποδοχής και εμπιστοσύνης, η ανάπτυξη ενσυναίσθησης και η δημιουργία μουσείων προσβάσιμων σε όλους. Επιπλέον, η προώθηση της πρόσβασης στον πολιτισμό για άτομα με αναπηρία που φτάνουν στο ίδρυμα επιτυγχάνεται με ακουστικούς χάρτες από επαγγελματίες στους ιστότοπους των ιδρυμάτων, ιστοσελίδες προσβάσιμες με βάση πρότυπα ISO, την απασχόληση ατόμων με οπτική αναπηρία σε μουσεία ή σε προγράμματα ευαισθητοποίησης (ακόμη και σε εθελοντική βάση) και με την ευαισθητοποίηση του προσωπικού των μουσείων.

Το *Szabadtéri Néprajzi Múzeum* (Υπαίθριο Μουσείο) φιλοξενεί τη Συμπεριληπτική Κατασκήνωση κάθε χρόνο από το 2014 για παιδιά και νέους με και χωρίς αναπηρία και οι μαθητές της κοινότητας μπορούν να συναντήσουν παιδιά με αναπηρίες. Πριν από την κατασκήνωση προηγείται μια ημέρα κατάρτισης όπου τα παιδιά μπορούν να βιώσουν την επικοινωνία με άτομα με αναπηρίες με τη συμμετοχή ενός ειδικού. Κατά τον σχεδιασμό των προγραμμάτων, ήταν σημαντικό να παρέχεται μια εμπειρία επιτυχίας για όλους τους συμμετέχοντες και ότι όλοι είναι ελεύθεροι και χαρούμενοι να συμμετάσχουν. Οι κατασκηνωτές εργάζονται σε ζευγάρια ή κάνουν ομαδικές δραστηριότητες, π.χ. παραγωγή μουσικής, δραστηριότητες χειροτεχνίας, φροντίδας ζώων, ψησίματος κ.λπ.

Προγράμματα μουσείων της Ουγγαρίας για τη συμπερίληψη Κωφών και βαρήκοων ατόμων

Ένα σημαντικό μέρος της γνώσης επιτυγχάνεται μέσω της λεκτικής επικοινωνίας. Αυτό καθιστά πιο δύσκολο για τα άτομα με προβλήματα ακοής να αποκτήσουν πρόσβαση στη γνώση λόγω των προβλημάτων ακοής και γλωσσικών εμποδίων. Τα μουσεία μπορούν να βοηθήσουν σε αυτό, ειδικά με την αντιμετώπιση ειδικών αναγκών και τη μείωση των δυσκολιών επικοινωνίας λόγω απώλειας ακοής και γλωσσικού μειονεκτήματος. Οι οπτικές πληροφορίες που παρέχονται με διάφορα μέσα και μεθόδους, και οι βιωματικές εμπειρίες που αποκτώνται κατά τη διάρκεια των δράσεων μπορούν να υποστηρίξουν την απόκτηση γνώσεων και τη μακροπρόθεσμη διατήρησή τους.

Τα πολιτιστικά ιδρύματα, συμπεριλαμβανομένων των μουσείων, εστιάζουν όλο και περισσότερο στους επισκέπτες, στον κοινωνικό και εκπαιδευτικό ρόλο των ιδρυμάτων και παρέχουν προγράμματα που προωθούν τη διαδραστική συμμετοχή, όπως προγράμματα για το κοινό, ξεναγήσεις, πρακτικές δραστηριότητες και πολλά άλλα. Ωστόσο, χωρίς εναλλακτικές μεθόδους επικοινωνίας, οι επισκέπτες με προβλήματα ακοής δεν θα έχουν την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε αυτές τις κοινωνικά εμπλουτισμένες δραστηριότητες (Johnson, 2013).

Στην Ουγγαρία, οι υπηρεσίες των μουσείων αξιοποιούνται συχνά από τα σχολεία σε σχέση με τα σχολικά αναλυτικά προγράμματα. Το ίδιο ισχύει και για τα ειδικά σχολεία για παιδιά με

προβλήματα ακοής. Εάν το μουσείο δεν παρέχει προσβασιμότητα, αυτό γίνεται από τους εκπαιδευτικούς που συνοδεύουν τα παιδιά. Βοηθούν τα παιδιά να κατανοήσουν, ερμηνεύουν το τι έχουν δει, χρησιμοποιούν απλούστερη γλώσσα και, εάν είναι δυνατόν, επικοινωνία με τη νοηματική γλώσσα. Πολλές πρωτοβουλίες έχουν ξεκινήσει τώρα σε μουσεία και πολιτιστικά ιδρύματα για την προσέγγιση παιδιών ή ενηλίκων με προβλήματα ακοής.

Το **Ludwig Museum – Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στη Βουδαπέστη** είναι ένα προσβάσιμο μουσείο σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του (<https://www.ludwigmuseum.hu/akadalymentes-muzeum>). Το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Μουσείου πραγματοποιεί *συμπεριληπτικά Σαββατοκύριακα* όπως επίσης και ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά με διαφορετικές αναπηρίες.

Αυτά τα «Συμπεριληπτικά Οικογενειακά Πρωινά» δεν προτιμούνται απαραίτητα από οικογένειες με παιδιά με αναπηρίες. Λόγοι για αυτή την άρνηση είναι για παράδειγμα ότι οι γονείς μπορεί να μη θέλουν οι άλλοι να κοιτάζουν το παιδί τους, ότι το παιδί τους δεν καταλαβαίνει αυτό που τα παιδιά τυπικής ανάπτυξης μπορούν να κατανοήσουν γρηγορότερα ή ότι οι γονείς μπορεί να έχουν κακές εμπειρίες από τη μη συμμετοχή των παιδιών τους σε αυτά τα συμπεριληπτικά προγράμματα. Για το λόγο αυτό, το Μουσείο Ludwig πραγματοποίησε δύο εκδοχές του προγράμματος: το πρώτο πρόγραμμα του μήνα πραγματοποιήθηκε μόνο για τις οικογένειες παιδιών με αναπηρία και το δεύτερο πρόγραμμα ήταν συμπεριληπτικό. Με βάση την εμπειρία αυτής της λύσης, υπήρχαν αλλαγές στις στάσεις των οικογενειών καθώς υπήρξαν οικογένειες που συμμετείχαν αρχικά μόνο στα ειδικά προγράμματα και στη συνέχεια, με την αύξηση της εμπιστοσύνης, άρχισαν να παρακολουθούν και το συμπεριληπτικό πρόγραμμα (Dabi- Farkas, 2018).

Το **Skanzen, Υπαίθριο Εθνογραφικό Μουσείο στο Szentendre**, περιλαμβάνει στην αποστολή του την προσβασιμότητα. Εκτός από την εκ των προτέρων συνεννόηση για διερμηνεία, το μουσείο προσφέρει επίσης εκπαιδευτικά προγράμματα για άτομα με σωματική, επικοινωνιακή ή νοητική αναπηρία. Τα εργαστήρια κάνουν τη λαϊκή κουλτούρα προσβάσιμη και ευχάριστη μέσω ειδικών μεθόδων και πολυαισθητηριακών δραστηριοτήτων με παιγνιώδη τρόπο. Στην επίσημη ιστοσελίδα του μουσείου (<http://skanzen.hu/hu/tanulas/foglalkozasok/fogyatekossaggal-eloknek>) μπορεί κανείς να βρεί προσβάσιμα προγράμματα για παιδιά με προβλήματα ακοής και το μουσείο δεν έχει βοηθητικές συσκευές ακοής. Το Skanzen έχει οργανώσει πολλές φορές συμπεριληπτικά camps από το 2014 όπου παιδιά με και χωρίς αναπηρίες απασχολούνται μαζί (π.χ. σε δραστηριότητες μουσικής, εικαστικών, μαγειρικής, φροντίδας ζώων, κλπ).

Το **Μουσείο Ιστορίας Janus Pannonius στο Pécs** άρχισε να οργανώνει τακτικά προγράμματα για ενήλικες Κ/κωφούς και άτομα με προβλήματα ακοής το 2010. Το έργο υποστηρίχτηκε από τον οργανισμό Baranya County Sinosz (Εθνικός Οργανισμός Κωφών και Βαρηκόων). Η Éva Gál (2011), η μουσειολόγος του μουσείου, ολοκλήρωσε ένα πρόγραμμα νοηματικής γλώσσας για να οργανώσει

ξεναγήσεις και μουσειακές δραστηριότητες για άτομα με προβλήματα ακοής. Είναι ενδιαφέρον ότι τα εργαστήρια πραγματοποιήθηκαν σε δύο χώρους, στο μουσείο και μερικές φορές «πήγαν σπίτι» στην κοινότητα των ατόμων με προβλήματα ακοής στο Sinos Club. Τα προγράμματα υλοποιήθηκαν με τη βοήθεια διαφόρων εργαλείων και μεθόδων όπως: ξεναγήσεις, προβολή ταινιών, παρουσιάσεις διαφανειών και άλλες σύνθετες δραστηριότητες. Οι σύνθετες δραστηριότητες συνδυάστηκαν με εισαγωγικές διαλέξεις, μάθησης μέσω αντικειμένων και χειροτεχνίες. Σύμφωνα με τη Gal, θα ήταν σημαντικό: (1) να συνεχιστούν τα προγράμματα για την κοινότητα των Κωφών με βάση την εμπειρία που μπορεί να αντληθεί από τα ερωτηματολόγια ικανοποίησης, (2) αύξηση της εμπειρίας στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, (3) διοργάνωση κοινών προγραμμάτων για άτομα με προβλήματα ακοής και ακούοντα για την ένταξη ατόμων με αναπηρία.

Η περιγραφή του προγράμματος και της μεθοδολογίας είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και χρήσιμη για όσους σχεδιάζουν παρόμοια προγράμματα για αυτή την ομάδα-στόχο. Για τις ξεναγήσεις και τις προβολές διαφανειών, θεωρήθηκε ότι η επικοινωνία είναι διαφορετική από τη συνηθισμένη:

1. Είναι σημαντικό να στέκεστε μπροστά στην ομάδα, να μη δείχνετε σημεία πίσω και σε άλλα σημεία μπροστά κατά τη διάρκεια της διερμηνείας, γιατί τότε είναι πιο δύσκολο να κατανοήσει κάποιος τη νοηματική ή τη χειλεανάγνωση. Μη μιλάτε υπερβολικά, μιλήστε φυσικά.
2. Ο διερμηνέας πρέπει να στέκεται σε μια καλά φωτισμένη περιοχή, με ουδέτερα ρούχα, καθώς το πρόσωπο και τα χέρια πρέπει να είναι καθαρά ορατά στο κοινό.
3. Αφού δώσετε προφορικές πληροφορίες, θα πρέπει να αφήσετε χρόνο για να κοιτάξετε τα αντικείμενα. Ο χώρος θα πρέπει να έχει τις σωστές κειμενικές πληροφορίες, οπτικά εργαλεία που βοηθούν στην κατανόηση από την άποψη της τυπικής γλώσσας και του περιεχομένου.
4. Για τη διερμηνεία στη νοηματική γλώσσα, οι πληροφορίες πρέπει να είναι σαφείς και κατανοητές.
5. Η παρουσίαση διαφανειών απαιτεί επαρκή φωτισμό για υψηλή ορατότητα και θα μπορούσε να είναι χρήσιμος ένας πίνακας για την καταγραφή των σύνθετων λέξεων και σύντομων εξηγήσεων.

Στην περίπτωση αυτή η σύνθετη δραστηριότητα αφορούσε στην προετοιμασία κολώνιας μέσω της αντίληψης διαφορετικών αρωμάτων και μιας λεζάντας που δημιούργησαν. Τα παραπάνω συνδυάστηκαν με μια διάλεξη σχετική με το Πάσχα. Η ιδέα δόθηκε από τον Gyöngyvér Pál φοιτητή του Pécsi Tudományegyetem (Πανεπιστήμιο Πετς- Pecs University). Στο κινηματογραφικό κλαμπ, η ομάδα παρακολούθησε μια ταινία από το 1939 του Antal Hamari ("One Day In Pécs") και στη συνέχεια παρακολούθησε μια ταινία από το 2006 του Pécs Tv σχετικά με την παλιά πόλη. Το τελευταίο πρόγραμμα αφορούσε το περιεχόμενο ενός σύγχρονου μικρού βιβλίου της συλλογής του

μουσείου. Το θέμα ήταν η επικοινωνία με τα διάσημα γάντια του Πετς που συνάδει με τη νοηματική γλώσσα. Ο στόχος ήταν να δείξει την ποικιλομορφία της επικοινωνίας (Gál, 2020).

Το **Ουγγρικό Θέατρο του Pest** στη Βουδαπέστη, παρέχει προσβασιμότητα εδώ και χρόνια. Ένας από τους κύριους στόχους του είναι να παρέχει στα άτομα με αναπηρία ίση πρόσβαση στον πολιτισμό. Στη μεγάλη αίθουσα του θεάτρου, τα παιδιά ή οι ενήλικες με προβλήματα ακοής μπορούν να παρακολουθήσουν παραστάσεις, με τη βοήθεια βοηθητικών συσκευών ακοής (σύστημα Phonak Roger) και ζωντανή διερμηνεία στη νοηματική γλώσσα. Το θέατρο ([https://szinhaz.org/csak-szinhaz-budapest/2019/10/04/akadalymentesites-az-eloado-muveszet-teruletein-konferenciat-tartanak-a-magyar-szinhazban/](https://szinhaz.org/csak-szinhaz/budapest/2019/10/04/akadalymentesites-az-eloado-muveszet-teruletein-konferenciat-tartanak-a-magyar-szinhazban/)) προσφέρει 50% έκπτωση στα εισιτήρια για επισκέπτες με αναπηρία και 25% για τους συνοδούς τους.

Ο ιστότοπος του θεάτρου παρέχει λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τις διαθέσιμες επιλογές προσβασιμότητας, αλλά εφιστά επίσης την προσοχή σε αναμενόμενες δυσκολίες. Για παράδειγμα, αναφέρει ότι για τα άτομα με προβλήματα ακοής η αγορά εισιτηρίων μπορεί να είναι δύσκολη από το τζάμι του εκδοτηρίου εισιτηρίων ή από τον κακό φωτισμό (αυτό περιπλέκει τη χειλεανάγνωση) και την έλλειψη επαγωγικού βρόγχου. Ταυτόχρονα, τονίζουν ότι τα εισιτήρια για θεατρικές παραστάσεις μπορούν να αγοραστούν διαδικτυακά. Υπάρχει, επίσης η δυνατότητα διερμηνείας στη νοηματική. Το θέατρο προσφέρει επίσης πολλές παραστάσεις για σχολικές ομάδες σε σύνδεση και με μαθήματα θεατρικού παιχνιδιού αλλά μέχρι τώρα δυστυχώς αυτές οι δράσεις δεν είναι προσβάσιμες.

Τα άτομα με προβλήματα ακοής που εμπλέκονται στην προσβασιμότητα επαγγελματικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων έχουν σημαντικό εκπαιδευτικό και κοινωνικό ρόλο. Μπορούν να είναι βοηθοί, εκπαιδευτικοί και θετικά κοινωνικά πρότυπα. Το 2012, επαγγελματίες Κωφοί μουσικοί ηγήθηκαν ένα μουσικό εργαστήριο για Κωφά και άτομα με προβλήματα ακοής με τον τίτλο «Palace Delights –Ήχος και νόημα» στο ΜŰΡΑ (Palace of Arts) στο πλαίσιο της σειράς προγραμμάτων τα Σαββατοκύριακα με τίτλο «Διαδραστικές δραστηριότητες για παιδιά και ενήλικες που επιθυμούν να μάθουν». Κατά τη διάρκεια του προγράμματος, οι τρεις Κωφοί μουσικοί από το Ηνωμένο Βασίλειο, - Danny Lane (πιανίστας), Ruth Montgomery (φλαουτίστας) και Paul Whittaker (πιανίστας και μαέστρος) - πραγματοποίησαν μια παρουσίαση σχετικά με τη μουσική εκπαίδευση για τα παιδιά με προβλήματα ακοής και ένα πρόγραμμα για τη μουσική μεθοδολογία για παιδιά με προβλήματα ακοής και εκπαιδευτές μουσικής. Η δράση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των 90 dB projects που προαναφέρθηκαν (https://m.mupa.hu/program/csaladi-es-ifjusagi-programok/cifra-palota-hang-jel-2012-03-04_10-00-kek-terem). Σχετικά βίντεο του εργαστηρίου είναι επίσης διαθέσιμα στο διαδίκτυο (<https://www.youtube.com/watch?v=3AsjdG2DI0A> και <https://www.youtube.com/watch?v=UjTOPg8J0OY>).

Στην Ουγγαρία, στα περισσότερα μουσεία, η προσβασιμότητα στα μουσεία για τα άτομα με προβλήματα ακοής αφορά τις πληροφορίες στη νοηματική γλώσσα. Για παράδειγμα, στην Ουγγρική

Εθνική Πινακοθήκη της Βουδαπέστης, ένας εθελοντής διερμηνέας νοηματικής γλώσσας βοηθά την επίσκεψη στο μουσείο σε μια περίπτωση που έχει ανακοινωθεί εκ των προτέρων. Για πολλά χρόνια, η Ουγγρική Έκθεση Φωτογραφίας Τύπου φιλοξενεί ειδικές ξεναγήσεις με διερμηνεία στη νοηματική γλώσσα (<https://capacenter.hu/sajtoszoba/megnyilt-35-magyar-sajtofoto-kiallitas-capa-kozpontban/>).

Το Μουσείο Καλών Τεχνών της Βουδαπέστης δημιούργησε το 2013 μια εφαρμογή για smart phones και tablets (<https://www.gov.uk/government/news/british-embassy-budapest-supports-launch-of-new-sign-language-app>) για Κωφούς επισκέπτες. Η εφαρμογή που ονομάζεται *SzépMu SL* (Νοηματική Γλώσσα) στο πλαίσιο του project 90 decibel (<http://www.90decibel.hu/?q=node/196>) το οποίο στοχεύει στην ενίσχυση της προσβασιμότητας των Κωφών και τυφλών ατόμων σε συνεργασία με τον οργανισμό MSL Accessibility.

Η εφαρμογή παρείχε βίντεο σε νοηματικές γλώσσες για περίπου 150 πίνακες από τις συλλογές του μουσείου, καθώς και για το κτίριο και την ιστορία του μουσείου. Ένας διαδραστικός χάρτης και κώδικες QR βοηθούσαν τους επισκέπτες στον προσανατολισμό. Οι κώδικες QR παρείχαν άμεσες πληροφορίες στη νοηματική γλώσσα για τα αντικείμενα της έκθεσης. Η μοναδική αυτή εφαρμογή στην Ευρώπη ήταν διαθέσιμη δωρεάν για Android, iPhone και iPad. Η διαδικτυακή έκδοση του βρετανικού περιοδικού The Guardian τον Απρίλιο του 2013 με αφορμή την εφαρμογή αυτή ανέφερε το Μουσείο Καλών Τεχνών της Βουδαπέστης ως ένα από τα «καλύτερα μουσεία στον κόσμο στο Διαδίκτυο», δίνοντάς του τον τίτλο «Best for accessibility» (Barnett, 2013). Δυστυχώς, η εφαρμογή δεν είναι διαθέσιμη τώρα.

Στο Μουσείο Καλών Τεχνών, αξιοποιήθηκαν οι δυνατότητες της τεχνολογίας και αναπτύχθηκε μια εφαρμογή με δυνατότητα λήψης από τους Κωφούς. Η κάμερα του smart phone ή του tablet πρέπει να εστιάζει σε έναν ειδικό κωδικό (QR) δίπλα στο έργο τέχνης: η τεχνική συσκευή εντοπίζει και παίζει το βίντεο για το επιλεγμένο έργο τέχνης. Το μουσείο έλαβε υπόψη του επίσης και επισκέπτες χωρίς smart phone: οι Κωφοί επισκέπτες μπορούν να δανείζονται δωρεάν από το γραφείο υποδοχής tablets στα οποία έχει ήδη εγκατασταθεί η νοηματική γλώσσα (http://nol.hu/belfold/akadalymentesitett_mutargyak_siketeknek-1376083).

Μεθοδολογία μουσείων για την ένταξη

Τα μουσεία και οι εκθέσεις που απευθύνονται σε άτομα με ΑιΑ θα πρέπει να εξετάσουν πολλές πτυχές προκειμένου να παρέχουν έναν αποτελεσματικό χώρο μάθησης για την ομάδα-στόχο. Πολλοί παράγοντες έχουν ήδη αναφερθεί στην παρουσίαση των καλών πρακτικών. Στο σημείο αυτό επισημαίνονται μερικά μεθοδολογικά ζητήματα που δεν έχουν ακόμη αναφερθεί. «Η προτεραιότητα για τη δημιουργία διαδρομών προσανατολισμού είναι η φυσική προσβασιμότητα (στροφές, σκάλες, είσοδοι, τοίχοι, κλπ.). Από την άφιξη - αφετηρία – έως τον προσδιορισμό της θέσης μας στο χώρο και

στη συνέχεια κατά μήκος της διαδρομής έκθεσης/ δραστηριοτήτων, πρέπει να χρησιμοποιήσουμε διάφορα συστήματα σήμανσης» (Kustánné Hegyi-Füstös, 2009).

Η προσβασιμότητα θα πρέπει να εφαρμοστεί σταδιακά, να επεκταθεί και να βελτιωθεί. «Υπάρχουν πολλές πτυχές που παίζουν ρόλο στην επιλογή αντικειμένων σε απτικές εκθέσεις, οι σημαντικότερες από τις οποίες δεν είναι μόνο η ακριβής αναπαράσταση του υλικού της κύριας έκθεσης, αλλά και η ποικιλομορφία της μορφής και του υλικού» (Bartos, 2009:14).

Σε πολλές περιπτώσεις, είναι σημαντικό να ληφθούν περισσότερες από μία φορές υπόψη οι πτυχές των αντικειμένων (για παράδειγμα η δυνατότητα δημιουργία αντιγράφων, το σχετικό κόστος και η χρησιμότητά τους για το σκοπό αυτό). Το επιλεγμένο αντικείμενο μπορεί να έχει ένα αρμονικό μοτίβο από αισθητική άποψη, μπορεί να αποκαλύπτει λιγότερες πληροφορίες όταν δημιουργείται από μια λιγότερο ευχάριστη αισθητικά αλλά και διαφορετική εκδοχή αναφορικά με το υλικό, τη μορφή και το μοτίβο του. «Μια σημαντική σκέψη όταν σχεδιάζεται μια μελλοντική έκθεση αφής είναι το σχόλιο ενός εκπαιδευτικού μιας ομάδας τυφλών μαθητών ότι εκτός από την εμπειρία μορφών που έχουν ενδιαφέρον τα παιδιά θέλουν να αλληλεπιδράσουν με το αντικείμενο «τοποθετημένο σε ένα κουτί με αφαιρούμενο καπάκι που είναι πιο συναρπαστικό από ένα τέλειο αλλά στατικό αντίγραφο γλυπτικής» (Bartos, 2009: 14)

Μια μεθοδολογική και ολοένα και πιο διαδεδομένη πρακτική στα μουσεία είναι η χρήση ακουστικών περιγραφών/ξεναγήσεων για τους τυφλούς. Ο ήχος συνιστάται για την παροχή γενικών πληροφοριών σχετικά με τις εκθέσεις και τον χώρο της έκθεσης, οι οποίες «από την είσοδο παρέχουν σημαντικά σημεία αναφοράς για επισκέπτες που είναι τυφλοί και με προβλήματα όρασης. [...] Στην περιγραφή των αντικειμένων, κυριαρχούν οι αρχές του επαγγελματισμού και της συνοχής. Οι ειδικοί σε αυτό το ζήτημα δημιουργούν περιγραφές 250-300 λέξεων ώστε να είναι καλές ηχητικές περιγραφές σε χρόνο έως και ενάμισι λεπτό» (Bartos, 2009:15).

Είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη το χρονικό διάστημα που οι επισκέπτες διατηρούν την προσοχή τους το οποίο για έναν μέσο επισκέπτη είναι περίπου 50 λεπτά κατά τη χρήση ακουστικής ξεναγήσης σε σύγκριση με τη λιγότερο εστιασμένη προσοχή ενός παιδιού. «Σε εκπαιδευτικά προγράμματα μουσείων, ο αριθμός μελών μιας ομάδας επισκεπτών συνιστάται να είναι 8 έως 10 άτομα, επειδή στην περίπτωση περισσότερων ατόμων ο χρόνος αναμονής μεταξύ των πληροφοριών σχετικά με το αντικείμενο και της πραγματικής αντίληψης του αντικειμένου μπορεί να είναι πολύ μεγάλος» (Bartos, 2009: σ.15). Στην περίπτωση καθοδηγούμενων και δημιουργικών δραστηριοτήτων, συνιστάται επίσης η μικρότερη ομάδα, καθώς ο εμπυχωτής μπορεί να μοιράζει πιο αποτελεσματικά την προσοχή του όταν τα παιδιά είναι λιγότερα.

Η επικοινωνία με επισκέπτες με προβλήματα ακοής μπορεί να λάβει πολλές μορφές, να τους καθοδηγήσει με πολλούς τρόπους και να τους παρέχει πληροφορίες μέσω της έκθεσης. «Το κλειδί

είναι να αναγνωρίσουμε ποιος συνδυασμός τεχνικών είναι πιο αποτελεσματικός» (Kádárné Szabó, 2009, σ.22).

Όταν επικοινωνείτε με άτομα με προβλήματα ακοής, αξίζει να εξετάσετε μερικές συμβουλές εκτός από αυτές που έχουν ήδη αναφερθεί. Ακολουθούν μερικές συμβουλές για ένα ξεναγό από έναν επαγγελματία μουσείου:

- Όταν παρουσιάζετε μια διάλεξη ή μια ταινία, συνιστάται να κάνετε σύντομο περιεχόμενο, να το σχεδιάσετε και να το παραδώσετε.
- Μην κινείστε ενώ μιλάτε γιατί είναι δύσκολο να διαβάσει το στόμα σας. Μη μιλάτε και γράφετε ταυτόχρονα, αλλά γράψτε ή σχεδιάστε στον πίνακα και μετά γυρίστε στην ομάδα για να εξηγήσετε.
- Χρησιμοποιήστε μια ενδεικτική συσκευή όπου είναι δυνατόν. Η όραση είναι το κύριο κανάλι για πρωταρχικές πληροφορίες για άτομα με προβλήματα ακοής. Επωφεληθείτε από τα διαθέσιμα εργαλεία (φορητός υπολογιστής, προβολέας, διαγράμματα, πίνακες).
- Να δίνετε πάντα αρκετό χρόνο για να διαβάσετε τους υπότιτλους πριν τους εξηγήσετε.
- Δώστε επίσης χρόνο για ερωτήσεις (Kádárné Szabó, 2009, σ.22).

Η διάρκεια της προσοχής πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη κατά την επίσκεψη στο μουσείο για άτομα με προβλήματα ακοής. Αξίζει να κάνετε μικρότερα διαλείμματα σε εργαστήρια, ξεναγήσεις και διαδραστικές συνομιλίες. Όταν σχεδιάζετε μια δραστηριότητα, ένα μουσείο ή μια έκθεση, είναι απαραίτητο να καθορίσετε τους ακριβείς στόχους, να ορίσετε το θέμα και να αποσαφηνίσετε το πλαίσιο εφαρμογής. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται μπορεί να περιλαμβάνουν: παρουσίαση· αυτοδιδασκαλία· διαδραστικές περιγραφές αντικειμένων · παιχνίδι ρόλων, παιχνίδια και καθοδηγούμενη δραστηριότητα δημιουργίας (Csesznák, 2009, σ.28).

Το ολοκληρωμένο πρόγραμμα του Ουγγρικού Μουσείου Εφαρμοσμένης Λαϊκής Τέχνης

Το Μουσείο Hagymányok Háza - Magyar Népi Iparművészeti (**Hungarian Heritage House - Hungarian Applied Folk Art Museum**) κέρδισε 20 εκατομμύρια φιορίνια Ουγγαρίας (HUF) στο πλαίσιο του Új Magyarország Fejlesztési Terv - «Múzeumok Mindenkinek» (Πρόγραμμα ανάπτυξης της Νέας Ουγγαρίας «Μουσεία για όλους»). Το σημαντικό ποσό υποστήριξης επέτρεψε την ανάπτυξη και εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων μουσείων με βάση τη συλλογή των μουσείων, τα οποία συνδέονται στενά με τις σχολικές ανάγκες και τα προγράμματα σπουδών, για ομάδες παιδιών και νέων.

Μουσειακές δραστηριότητες, μαθήματα, εργαστήρια, δωρεάν πανεπιστημιακές παρουσιάσεις, ειδικές και θεματικές δραστηριότητες, ημέρα μουσείων, ημερήσια οικογενειακά προγράμματα που παρακολούθησαν μαθητές από επτά σχολεία, συμπεριλαμβανομένου του Vakok Speciális Szakiskolája

(Ειδική Σχολή Τυφλών). Για ένα έτος (2010-2011), στο πλαίσιο βιωματικών εργαστηρίων εξοικειώθηκαν με το υλικό του μουσείου, την έννοια της λαϊκής τέχνης και των λαϊκών χειροτεχνιών και γενικότερα τον παραδοσιακό πολιτισμό των Ούγγρων.

Η ποικιλία των θεματικών δραστηριοτήτων για τα άτομα με οπτική αναπηρία προέκυψε από το γεγονός ότι το προσωπικό του μουσείου ασχολήθηκε με τα παιδιά, τόσο στο σχολικό περιβάλλον όσο και στο μουσείο. Όσον αφορά τα θέματα διερεύνησαν: τους τύπους λαϊκών οργάνων· ενδυμασία και συναφείς χοροί· αργίες και έθιμα του έτους· αρχιτεκτονική αγροτών και χαρακτηριστικά κεραμικής· λαϊκή ποίηση, καθώς και δραστηριότητες δημιουργίας αντικειμένων (αντικείμενα με υλικά ινώδους υφής, υφαντά). Πραγματοποιήθηκαν συνολικά 8 εργαστήρια με το προσωπικό του μουσείου στην Ειδική Σχολή των Τυφλών και πραγματοποιήθηκαν 2 φορές στο Μουσείο Ουγγρικής Εφαρμοσμένης Λαϊκής Τέχνης. Το θέμα των εργαστηρίων αναπτύχθηκε και σκηνοθετήθηκε από 7 επαγγελματίες του μουσείου, μεταξύ των οποίων εθνογράφος, μουσειολόγος και δάσκαλος μουσικής. Τα θέματα δεν χτίστηκαν το ένα πάνω στο άλλο. 10-15 παιδιά συμμετείχαν σε ένα εργαστήριο. Σε κάθε εργαστήριο τα παιδιά είχαν ευκαιρίες να εξετάσουν απτικά αντικείμενα.

Ένα εργαστήριο για την ουγγρική αγροτική αρχιτεκτονική του 19ου αιώνα παρουσίασε τα εξής: Η λαϊκή αρχιτεκτονική εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις φυσικές συνθήκες του άμεσου περιβάλλοντος (τα οικοδομικά υλικά βρίσκονται σε τοπικό επίπεδο ή προσαρμόζονται σε μεγάλο βαθμό σε κλιματολογικά χαρακτηριστικά, όπως οροφή στέγης, έλλειψη θέρμανσης). Οι τεχνικές καινοτομίες στην αρχιτεκτονική είναι ευρέως διαδεδομένες στους αγρότες για οικονομικούς λόγους, λόγω νομικών περιορισμών και περιορισμένων τεχνικών γνώσεων. Συζητήθηκε η σχέση μεταξύ της κατασκευής και του φυσικού περιβάλλοντος, οι τύποι πρώτων υλών και τοιχοποιίας, καθώς και η δομή της στέγης αλλά και οι τύποι σπιτιών ανά τοπίο. Το εργαστήριο χρησιμοποίησε ένα αποσπώμενο μοντέλο οικίας που φτιάχτηκε από έναν λαϊκό τεχνίτη που θα μπορούσε τα παιδιά να αγγίζουν και να νιώσουν με την αφή. Στο εσωτερικό του σπιτιού, αντικείμενα όπως χαλιά, κουβέρτες, πετσέτες, τραπεζομάντιλα, καλύμματα, κλπ., άλλα έπιπλα και στοιχεία επίπλωσης της αγροτικής κατοικίας παρουσιάστηκαν ως πρόσθετα αντικείμενα.

Το μάθημα για την κεραμική εξέτασε τα κύρια κέντρα κεραμικής για να απαντήσει σε ερωτήσεις όπως τι λέμε κέντρο κεραμικής, τι είδους σκεύη κατασκευάζονται από αγγειοπλάστες, ποιες είναι οι στάμνες, κλπ. Από όλα τα κεραμικά αντικείμενα της συλλογής του μουσείου, αντικείμενα που αντιπροσωπεύουν όλες τις περιοχές και ομάδες αντικειμένων δόθηκαν στα παιδιά, ώστε να μπορούν να αισθανθούν τις διαφορές μεταξύ των προϊόντων. Ήταν σε θέση να αισθανθούν το σχήμα, την ποιότητα του υλικού, το βάρος και τις τεχνικές διακόσμησης κάθε αντικειμένου με την αφή.

Με την ευκαιρία των λαϊκών οργάνων, το μουσείο πραγματοποίησε εργαστήριο σε συνδυασμό με παραστάσεις, συζητήσεις, ζωντανή μουσική, τραγούδι, ψηλάφηση και ήχο μουσικών οργάνων,

απτική και ηχητική παρουσίαση μιας ομάδας πνευστών, από απλές σφυρίχτρες έως διαφορετικά φλάουτα και γκάιντα. Η παράσταση αφορούσε τη διάδοση αυτών των οργάνων και τη χρήση τους. Διευκρίνισε, μεταξύ άλλων, τη διαφορά μεταξύ ενός φλάουτου και μιας φλογέρας βοσκών και απάντησε στις ερωτήσεις όπως τι είναι ένα μακρύ φλάουτο, τι είναι η συγγρική γκάιντα από κατσίκια.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα εξωτερικά επαγγέλματα βασίστηκαν επίσης σε αντικείμενα αφής. Οι δραστηριότητες στο σχολικό περιβάλλον μπορούν να πραγματοποιηθούν βιωματικά στο μουσείο.

V.4. ROYMANIA

Το μουσείο είναι ένα δημόσιο πολιτιστικό ίδρυμα που *«συγκεντρώνει, διατηρεί, ερευνά, συντηρεί, επικοινωνεί και εκθέτει με σκοπό τη γνώση, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία τεκμήρια της ύπαρξης και της εξέλιξης των ανθρώπινων κοινοτήτων και του περιβάλλοντος»* (Νόμος των μουσείων και δημόσιες συλλογές 311/2003). Με τη σειρά τους, αυτά τα ιδρύματα πρέπει να αναλάβουν το καθήκον να διασφαλίσουν την προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία στην πολιτιστική πράξη, να προσαρμόσουν την προσφορά τους και τους όρους συμμετοχής στις ειδικές ανάγκες τους. Την τελευταία δεκαετία, υλοποιήθηκαν περισσότερα έργα που στόχευαν στη δημιουργία πολιτιστικής προσφοράς και υποδομών που επιτρέπουν την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στην πολιτιστική πράξη που προσφέρει το μουσείο.

Η εμπειρία της Ρουμανίας σχετικά με την προσβασιμότητα σε μουσεία και πινακοθήκες είναι αρκετά πρόσφατη με μια πραγματική βελτίωση την τελευταία δεκαετία. Τα περισσότερα από τα στάδια προσβασιμότητας γίνονται μέσω τοπικής χρηματοδότησης ή projects. Οι επενδύσεις γενικά, γιατί έτσι πρέπει να θεωρούμε την πρόσβαση στον πολιτισμό, ως μια επένδυση για όλους, πραγματοποιούνται ειδικά για στους χρήστες αναπηρικών αμαξιδίων (ράμπες και χώροι υγιεινής). Λόγω της έλλειψης οράματος και της συμμετοχής των νέων στη μουσειακή κουλτούρα, μια πτυχή που τονίζεται από το EUROSTAT, οι νέοι πρέπει να συμμετέχουν στον πολιτισμό και το σχολείο πρέπει να πραγματοποιεί τουλάχιστον ένα εξάμηνο επίσκεψη σε ένα μουσείο. Οι περισσότερες από τις ιστοσελίδες των μουσείων δεν είναι προσβάσιμες και είναι πολύ δύσκολο να εντοπιστεί μια διαδικτυακή περιοχή με υπηρεσίες για πιθανούς επισκέπτες με αναπηρίες και πληροφορίες σχετικά με τις δυνατότητες πρόσβασης στο μουσείο. Τα περισσότερα μουσεία στη Ρουμανία δε διαθέτουν μόνιμα ή προσωρινά τμήματα που απευθύνονται σε επισκέπτες με αναπηρία.

Τα στατιστικά στοιχεία του Εθνικού Ινστιτούτου Στατιστικής της Ρουμανίας (INS, 2019) δείχνουν ότι το δίκτυο μουσείων και δημόσιων συλλογών στη Ρουμανία περιελάμβανε το 2018 457 βασικές ενότητες: 403 μουσεία, 7 μνημεία, 22 βοτανικοί κήποι, ζωολογικοί κήποι, ενυδρεία και 25 καταφύγια άγριας ζωής. Η δραστηριότητα των μουσείων πραγματοποιήθηκε τόσο στην έδρα των μουσείων, όσο και στα 330 παραρτήματα και τμήματα τους. Ο αριθμός των επισκεπτών σε μουσεία

και δημόσιες συλλογές, που καταχωρήθηκαν το 2018, ήταν 17.610.000 άτομα, αύξηση 10,5% (16.690.000 άτομα) από το προηγούμενο έτος. Από το σύνολο των επισκεπτών, 12.977.000 άτομα (73,7%) επισκέφτηκαν μουσεία και μνημεία και 3.346.000 άτομα (19,0%) επισκέφτηκαν τους βοτανικούς, ζωολογικούς κήπους και ενυδρεία και 1.287.000 άτομα (7,3%) επισκέφθηκαν τα καταφύγια. Από τον συνολικό αριθμό επισκεπτών, το 20,6% έλαβε δωρεάν πρόσβαση κατά τη διάρκεια του έτους. Σε αυτήν την κατηγορία περιλαμβάνονται ενήλικες με αναπηρία και συνοδοί, παιδιά προσχολικής ηλικίας και παιδιά έως 18 ετών. Το μέλλον των μουσείων βασίζεται κυρίως στην εμπλοκή των σχολείων και των μικρών παιδιών και στη χρήση σύγχρονων τεχνολογιών όπως η εικονική πραγματικότητα, οι δραστηριότητες απτικής αλληλεπίδρασης, η τεχνητή νοημοσύνη και οι τεχνολογίες 3D. Αλλά όλα αυτά είναι για να προσελκύσουν επισκέπτες, αγνοώντας συχνά τις απαιτήσεις ενός περιβάλλοντος προσβάσιμου από χρήστες αναπηρικών αμαξιδίων ή με ΑιΑ. Το μουσείο πρέπει να γίνει ένας ελκυστικός και καινοτόμος πολιτιστικός χώρος, αλλά προσβάσιμος σε όλους.

Από την ανάλυση των προσβάσιμων τμημάτων στα εθνικά μουσεία, πολύ λίγα από αυτά προσφέρουν λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τη φυσική προσβασιμότητα του μουσείου: ράμπες πρόσβασης, οδηγούς όδευσης, σύστημα πλοήγησης NFC ή Bluetooth. Πολλά μουσεία στη Ρουμανία χρησιμοποιούν για εσωτερική πλοήγηση τις δικές τους ή γενικές εφαρμογές για κινητά (TripAdvisor), αλλά αυτό δεν είναι πολύ προσβάσιμο μέσω smartphone.

Τα περισσότερα έργα που ξεκίνησαν στον τομέα της προσβασιμότητας της προσφοράς του μουσείου για άτομα με αναπηρία είναι τα προγράμματα που χρηματοδοτούνται από το πρόγραμμα **«World through Colour and Sound»** που ανήκει στο Orange Foundation. Αυτό το πρόγραμμα *«στοχεύει να συμβάλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ατόμων με οπτική αναπηρία και προβλήματα ακοής υποστηρίζοντας projects, συμπεριλαμβανομένου του πολιτισμού, με στόχο τη διασφάλιση μιας ανεξάρτητης ζωής και τη βελτίωση της κοινωνικής τους ένταξης»*. Το πρόγραμμα έφτασε το 2019 στην 7η έκδοση, τέσσερα από τα βραβευμένα έργα στόχευαν στην κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρία.

Ένα άλλο project από το 2013 είναι το «Feel Art in 6 Museums» στο Asociația Pentru Dezvoltare Urbana, ένα έργο που υποστηρίζεται οικονομικά από το Orange Foundation και στοχεύει στη συμπερίληψη εξοπλισμού και προσαρμοσμένων υπηρεσιών για άτομα με αναπηρίες (Braille, απτική σήμανση στα δάπεδα, ακουστικοί οδηγοί), διοργάνωση επισκέψεων και εργαστηρίων και αύξηση της ευαισθητοποίησης και της προσβασιμότητας σε μουσεία για άτομα με οπτική αναπηρία. Τα μουσεία της λίστας ήταν το Εθνικό Μουσείο του Ρουμάνου Χωρικού, το Εθνικό Μουσείο Τέχνης, το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, το Εθνικό Στρατιωτικό Μουσείο, το Μουσείο Τέχνης Timișoara και το Μουσείο Casa Mușeenilor στο Μπρασόβ. Μεταξύ των δραστηριοτήτων του project μπορούμε να αναφέρουμε τη δημιουργία προσβάσιμες αναπαραγωγές γλυπτών, μικρογραφιών, κολάζ,

τριδιάστατες αναπαραγωγές που θα μπορούν να διερευνήσουν τα άτομα με οπτική αναπηρία. Ένας άλλος στόχος του έργου ήταν η πραγματοποίηση ηχητικών οδηγιών και καταλόγων Braille για μουσεία και σχολεία.

Το 2014, επίσης, το **Εθνικό Μουσείο Τέχνης της Ρουμανίας** ήταν ο δικαιούχος του project "ARTmobile". Το έργο είχε ως στόχο τη βελτιστοποίηση του ιστότοπου του Μουσείου ενσωματώνοντας τις νέες τεχνολογίες: περιήγηση στις συλλογές σε μορφή ήχου-βίντεο με ισχυρή λειτουργία μεγέθυνσης, κλπ. Η εφαρμογή «ARTmobile - Ένα εύχρηστο μουσείο» που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του project μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως οδηγός ήχου-βίντεο από όλους τους επισκέπτες του μουσείου.

Άλλα έργα στην Ευρωπαϊκή Πινακοθήκη που επωφελούνται από εφαρμογές πολυμέσων είναι ο Άγιος Φραγκίσκος και ο Άγιος Βενέδικτος που ακούνε έναν μουσικό άγγελο από τον Guercino και του πίνακα Gate (Saint-Tropez) του Paul Signac. Προσβάσιμα σε οθόνες αφής που βρίσκονται κοντά στους πίνακες, οι δύο εφαρμογές παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τα στοιχεία σύνθεσης - σχέδιο, χαρακτήρες, πηγές φωτός (Guercino) και σχετικά με την αντιστοιχία μεταξύ ήχων και χρωμάτων (Signac). Επιπλέον, φοιτητές από το Πολυτεχνείο του Βουκουρεστίου δημιούργησαν εθελοντικά τις εφαρμογές για τους Signac και Guercino. Παρέχουν ηχητικές πληροφορίες στα ρουμανικά, τα αγγλικά και τα γαλλικά που συμπληρώνονται από υποδηλωτικά μουσικά κομμάτια για το θέμα κάθε ζωγραφικής.

Οι εφαρμογές μπορούν να κατεβούν δωρεάν από το AppStore και το Google Play ακολουθώντας τους συνδέσμους για συγκεκριμένα έργα ([Brueghel's painting](#), [Signac's painting](#) και [painting Guercino](#)) ή με κώδικες QR με τρεις εφαρμογές πολυμέσων και επαυξημένης πραγματικότητας, απτικά αντίγραφα, δείγματα υφασμάτων, μια «ηχητική βιβλιοθήκη» και μια «οσφρητική βιβλιοθήκη», που στοχεύουν να κάνουν προσβάσιμα έργα διάσημων καλλιτεχνών και ιστοριών πέρα από την εικόνα. Τα έργα που είναι προσβάσιμα μέσω ψηφιακής τεχνολογίας είναι αντιπροσωπευτικά των συλλογών του μουσείου. Το καθένα προσεγγίζεται από μια νέα προοπτική και επιτρέπει συνδέσεις με άλλα έργα στη συλλογή του μουσείου.

Ένα από τα έργα που δημιούργησαν την πρώτη εικονική βιβλιοθήκη προσβάσιμων εικόνων για άτομα με οπτική αναπηρία ήταν το **Tactile Images**, στο πλαίσιο του **Docuart Fest**. Η έκθεση πραγματοποιήθηκε σε ένα από τα μουσεία του Βουκουρεστίου Sutu Palace με πολυμεσικά στοιχεία που περιλαμβάνουν προσβάσιμες εικόνες χρησιμοποιώντας συγκεκριμένες τεχνικές απόδοσης της φόρμας εκτυπωμένες σε ειδικό χαρτί μαζί με ακριβείς περιγραφές σε κινητό τηλέφωνο. Τα σχέδια πραγματοποιήθηκαν από φοιτητές σε ρουμανικές σχολές τέχνης και επαγγελματίες καλλιτέχνες σύμφωνα με τα κριτήρια προσβασιμότητας. Οι εικόνες αποτελούνταν από θέματα που σχετίζονται με σημαντικά γεγονότα της ιστορίας και του πολιτισμού της Ρουμανίας.

Οι εικόνες εκτυπώθηκαν σε ειδικό χαρτί και εκτέθηκαν σε διάφορα μουσεία όπως το Μουσείο Τέχνης στο Iași, το Μουσείο Casa Mureșenilor στο Brașov, το Εθνικό Μουσείο Ιστορίας και στο τέλος του project τα σχέδια θα δωρηθούν σε άλλα μουσεία και ειδικά σχολεία για παιδιά με οπτική αναπηρία από όλη τη χώρα. Ταυτόχρονα, τα 500 σχέδια θα σαρωθούν και θα αναρτηθούν στον ιστότοπο του έργου με μια ηχητική περιγραφή, έτσι ώστε ο καθένας να έχει την ευκαιρία να τα κατεβάσει και να τα εκτυπώσει σε απλό χαρτί για να δημιουργήσει απτικά σχέδια. Αυτό θα βοηθήσει τα άτομα με οπτική αναπηρία να κατανοήσουν και να «δουν» αυτές τις εικόνες.

Το Εθνικό Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Antipa ([The National Natural History Museum Antipa](#)) στο Βουκουρέστι είναι ένα από τα παλαιότερα μουσεία της Ρουμανίας που ιδρύθηκε το 1834. Μέσα στο μουσείο (România Pozitivă, 2012) ο επισκέπτης με οπτική αναπηρία μπορεί να μετακινηθεί στον εκθεσιακό χώρο από το υπόγειο χρησιμοποιώντας οδηγούς όδευσης για προσανατολισμό. Σε ορισμένες περιοχές υπάρχουν πληροφορίες στον τοίχο σε Braille και διαγράμματα για θέματα των φυσικών περιοχών και της πανίδας που παρουσιάζονται. Το σύστημα NFC έχει αναπτυχθεί πολύ καλά και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως συμπληρωματική λύση από τους τυφλούς επισκέπτες ή, μπορούν να ζητήσουν από την υποδοχή μουσείου οδηγούς σε Braille που περιέχουν πληροφορίες σχετικά με εκθέματα ή έναν ηχητικό οδηγό. Οι επισκέπτες με προβλήματα ακοής μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις διαθέσιμες ηλεκτρονικές οθόνες για να διαβάσουν περισσότερες πληροφορίες για κάθε ζώο ή φυσική περιοχή.

Το project **“The Feel the Art (Simte Arta)”** - Διευκόλυνση της πρόσβασης ατόμων με αναπηρία σε δύο μουσεία στο Βουκουρέστι, το οποίο συγχρηματοδοτήθηκε από τη Διοίκηση του Εθνικού Πολιτιστικού Ταμείου και υλοποιήθηκε από τον Σύνδεσμο Αστικής Ανάπτυξης σε συνεργασία με το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας «Grigore Antipa» και το Μουσείο του Ρουμάνου Αγρότη (Muzeul Țăranului Român) βελτίωσε σημαντικά το σύστημα πληροφοριών για άτομα με αναπηρία σε αυτά τα μουσεία. Το project ξεκίνησε τον Μάιο του 2012 και μέχρι τώρα έχουν πραγματοποιηθεί στο Μουσείο Antipa οι ακόλουθες δραστηριότητες:

- Δημιουργικό εργαστήριο στο Μουσείο Antipa, ζωγραφική και γλυπτική με παιδιά από το ASCHF-R.
- Επίσκεψη στο Μουσείο Antipa μαθητών του σχολείου "Elena Doamna" Focsani School Centre.
- Επίσκεψη στο Μουσείο Antipa ενηλίκων εγγεγραμμένων στην Εθνική Ένωση Κωφών στη Ρουμανία (ANSR).
- Βελτίωση της συλλογής του μουσείου με εκθέματα προσαρμοσμένα σε άτομα με αναπηρία.

Στους επισκέπτες δόθηκε εξειδικευμένη καθοδήγηση, αξιοποιήθηκαν διερμηνείς, ανάγλυφα, πληροφορίες της έκθεσης γραμμένες σε Braille καθώς και εγκαταστάσεις προσαρμοσμένες στις συγκεκριμένες ανάγκες της ομάδας στόχου.

Το μουσείο είχε ένα άλλο project με τίτλο «Sensory Visits» το οποίο προτάθηκε προκειμένου να συνεχιστούν οι δράσεις προσβασιμότητας για άτομα με οπτική αναπηρία. Συνίστατο στη δημιουργία ειδικών χώρων για την έκθεση ορισμένων εκθεμάτων/αντικειμένων (π.χ. κελύφη, φτερά, κομμάτια γούνας), που ανήκουν σε είδη του τόπου ή και σε άλλα μέρη. Με αυτόν τον τρόπο οι επισκέπτες με οπτική αναπηρία είχαν τη δυνατότητα να αλληλεπιδράσουν με εκθέματα που συνήθως δεν είναι διαθέσιμοι μέσω αφής. Το project παρείχε επίσης κάτι νέο, έναν οδηγό παρουσίασης για τη μόνιμη συλλογή του μουσείου, με ανάγλυφες εικόνες και πληροφορίες σε Braille.

Κατά την περίοδο 2007-2010, το **Μουσείο Τέχνης** στην πόλη **Cluj** πραγματοποίησε περισσότερα projects με τίτλο «Touch, feel, look!», που ξεκίνησαν από το Special Highschool για άτομα με προβλήματα όρασης της πόλης. Το **County Museum of History and Archeology Maramures** πραγματοποίησε το 2010 και 2011 δύο projects που χρηματοδοτήθηκαν από το AFCN: «Μουσείο χωρίς εμπόδια - Η πρόσβαση ατόμων με αναπηρία στα μουσεία των» (2010) και «Η χαρά της αφής - Η πρόσβαση ατόμων με οπτική αναπηρία στον πολιτισμό των μουσείων », 2η έκδοση (2011).

Το Μουσείο Ιστορίας και Αρχαιολογίας Constanța ([The Museum of National History and Archeology in Constanța](#)) είναι το πρώτο μουσείο στην περιοχή Dobrogea που προσφέρει τη δυνατότητα στους επισκέπτες με αναπηρία να επισκεφθούν την έκθεσή του. Στο πλαίσιο ενός έργου που χρηματοδοτήθηκε από το Orange Foundation (ArheoTACT) (2017), το έργο ArheoTACT - Διευκόλυνση της πρόσβασης ατόμων με οπτική αναπηρία σχετικά με την ιστορική και αρχαιολογική κληρονομιά της Dobrogea στα μουσεία της Constanța, το συγκρότημα μουσείων Histria και το Μουσείο Trajan Adamclisi Tropaeum, κατασκευάστηκαν εσωτερικοί οδηγοί όδευσης, ακουστικοί οδηγοί τόσο μέσω ειδικής εφαρμογής (Ghid audio izi.travel), αλλά και ηχητικοί οδηγοί, απτικοί χάρτες και εικόνες, αναπαραγωγή εκθεμάτων πλήρους μεγέθους για απτική διερεύνηση από τους επισκέπτες (România Pozitivă, 2017). Τα τρία προσβάσιμα μουσεία αποτελούν μέρος του συνόλου των έξι μουσείων από την κληρονομιά του Μουσείου Εθνικής Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Αυτό το έργο χρηματοδοτείται από το Orange Foundation στο πλαίσιο του προγράμματος «Ο Κόσμος μέσω του Χρώματος και του Ήχου».

Στόχοι: Αύξηση της προβολής των πολιτιστικών αναγκών του κοινού με οπτική αναπηρία αυξάνοντας την ευαισθητοποίηση της κοινότητας και των αρχών σχετικά με τις εκπαιδευτικές και πολιτιστικές ανάγκες αυτής της ομάδας στόχου. Αυτός ο στόχος θα επιτευχθεί με την ανάπτυξη μιας εκστρατείας στα μέσα ενημέρωσης για την προώθηση του έργου και των δραστηριοτήτων του (δελτία τύπου, συνέδρια)· έναρξη προγράμματος πολιτιστικού εθελοντισμού για τη βοήθεια ατόμων με οπτική αναπηρία και των οικογενειών τους, το οποίο θα περιλαμβάνει επίσης εκπαίδευση για το προσωπικό

των 6 μουσείων · διάδοση σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο ενημερωτικού και διαφημιστικού υλικού, ως αποτέλεσμα του έργου.

Υλοποίηση κατάλληλης μουσειακής υποδομής και δημιουργία τουριστικών διαδρομών ειδικά σχεδιασμένων για άτομα με οπτική αναπηρία. Αυτός ο στόχος θα επιτευχθεί με την υλοποίηση, και στα 6 μουσεία που συμμετέχουν στο έργο, μιας επαρκούς υποδομής: διαδρομές με απτική σήμανση · πάνελ και ετικέτες γραμμένες σε Braille, ανάγλυφες παραστάσεις και μοντέλα σκαλισμένα από εκθέματα πολιτιστικής κληρονομιάς. Επίσης, θα εφαρμοστούν νέα μέσα τεχνολογιών (οδηγοί ήχου, κ.λπ.), μαζί με ενημερωτικό υλικό, οδηγούς και καταλόγους γραμμένους σε Braille.

Υλοποίηση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος μη τυπικής εκπαίδευσης για άτομα με οπτική αναπηρία (ειδικά για παιδιά και νέους, αλλά όχι μόνο), για την απόκτηση νέων δεξιοτήτων και τρόπων πολιτιστικής και καλλιτεχνικής έκφρασης, διοργανώνοντας ένα δημιουργικό εργαστήριο κεραμικής με την ονομασία «The Forms Vibration».

Το Εθνικό Μουσείο Τέχνης ([The National museum of Art](http://www.mnars.ro)) στο Βουκουρέστι είχε ένα μόνιμο τμήμα αφιερωμένο σε επισκέπτες με οπτική αναπηρία και προβλήματα ακοής. Ο επισκέπτης μπορεί να παρακολουθήσει online μεταγραφή ήχου και ταινίες στη νοηματική γλώσσα. Οι περιηγήσεις που είναι αφιερωμένες σε άτομα με αναπηρία είναι πολυ-αισθητηριακές περιηγήσεις που χρησιμοποιούν τρισδιάστατες εικόνες στο tablet στις οποίες οι επισκέπτες με αναπηρία μπορούν να εξερευνήσουν διαφορετικά εκθέματα από την πινακοθήκη με τη βοήθεια εφαρμογών πολυμέσων και επαυξημένης πραγματικότητας, αντίγραφα και απτικά εκθέματα, «ηχητική βιβλιοθήκη» και «οσφρητική βιβλιοθήκη».

Τα προσβάσιμα εκθέματα στο μουσείο αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο του έργου ARTtouch (2014), χρηματοδοτούμενο από το Orange Foundation Romania μεταξύ 2014-2016. Τα προσβάσιμα εκθέματα (2014) περιλαμβάνουν περιγραφή για πίνακες ζωγραφικής του Bramantino, Brueghel, Cranach, El Greco, Guercino, Hemessen, Licinio, Mignon, Rembrandt, Rubens, Signac, Snyders, Tintoretto, Vlaminck αλλά και ενός έργου του Rodin.

Ο επισκέπτης μπορεί να χρησιμοποιήσει δωρεάν εφαρμογές (MNAR - ARTMobile) που τους επιτρέπουν να μάθουν περισσότερα για τα εκθέματα απευθείας στο κινητό τους τηλέφωνο. Εάν ο επισκέπτης μέσα στο μουσείο χρησιμοποιεί ειδικές εφαρμογές, οι διαδικτυακοί επισκέπτες μπορούν να ακούσουν την περιγραφή του εκθέματος και να παρακολουθήσουν ένα βίντεο που περιλαμβάνει μια παρουσίαση στη νοηματική γλώσσα. Προσβάσιμα σε οθόνες αφής που βρίσκονται κοντά στους πίνακες, οι εφαρμογές παρέχουν πληροφορίες για τα στοιχεία σύνθεσης - σχέδια, χαρακτήρες, πηγές φωτός (Guercino) και για την αντιστοιχία μεταξύ ήχων και χρωμάτων (Signac). Μπορεί κανείς να κατεβάσει τις εφαρμογές αυτές δωρεάν από το AppStore και Google Play ακολουθώντας τους συνδέσμους: bit.ly/MNAR-ARTtouch (για τον πίνακα του Brueghel), bit.ly/MNAR_Signac (για τον

πίνακα του Signac) και bit.ly/MNAR_Guercino (για τον πίνακα του Guercino) ή να σαρώσει με κώδικες QR που περιλαμβάνει τρεις εφαρμογές πολυμέσων και επαυξημένης πραγματικότητας, απτικά αντίγραφα, δείγματα υφασμάτων, μια «βιβλιοθήκη ήχων» και μια «οσφρητική βιβλιοθήκη», που έχουν το ρόλο να κάνουν προσβάσιμα έργα διάσημων καλλιτεχνών και ιστοριών πέρα από την εικόνα.

Ο ιστότοπος του Εθνικού Μουσείου Τέχνης προσφέρει περισσότερες προσφορές για άτομα με ΑιΑ: στη video gallery μπορεί κανείς να παρακολουθήσει / ακούσει 17 ταινίες που ερμηνεύονται στη νοηματική γλώσσα, 40 ηχητικές περιγραφές, 15 ακουστικές δραματοποιήσεις και να εξερευνήσει τρία απτικά διαγράμματα.

Τον Μάρτιο του 2019, το **Εθνικό Μουσείο Ιστορίας της Ρουμανίας** (www.mnir.ro) στο Βουκουρέστι εγκαινίασε ένα έξυπνο σύστημα για να αυξήσει το επίπεδο προσβασιμότητας της μόνιμης έκθεσης του μουσείου. Έτσι, οι επισκέπτες με οπτική αναπηρία θα μπορούν να χρησιμοποιήσουν ένα μπαστούνι με ένα ενσωματωμένο σύστημα GPS, το οποίο μεταδίδει την τρέχουσα θέση σε μια εφαρμογή κινητού τηλεφώνου (t-Go). Ανάλογα με τη θέση στο εσωτερικό του μουσείου που έχει καταγραφεί από το σύστημα GPS του τηλεφώνου, η εφαρμογή γνωρίζει πού βρίσκεται ο επισκέπτης, έτσι ώστε να μπορούν να μεταδοθούν οι ηχογραφημένες πληροφορίες ήχου για προσανατολισμό και πληροφορίες. Η διαδρομή αποτελείται από απλούς δείκτες δαπέδου με τεχνολογία NFC και προειδοποιητικά σημάδια που ενημερώνουν τον θεατή για πιθανούς κινδύνους και εμπόδια. Ο σκοπός αυτού του συστήματος είναι να βοηθήσει τον προσανατολισμό, ειδικά σε ανοιχτούς χώρους και είναι κατασκευασμένο μόνο για το ισόγειο του μουσείου. Το απτικό δάπεδο μπορεί να γίνει αισθητό με το μπαστούνι αλλά και με το πόδι. Ο ιστότοπος του Μουσείου δεν προσφέρει ειδικό τμήμα αφιερωμένο σε επισκέπτες με αναπηρία.

Από το 2017 το [**Astronomical Complex of Baia Mare**](#) προσφέρει στους επισκέπτες με οπτική αναπηρία μια ειδική έκθεση για να εξερευνήσουν τον ουρανό και τους αστερισμούς. Η εξερεύνηση είναι δυνατή χρησιμοποιώντας έναν ακουστικό οδηγό σε κινητά τερματικά, αλλά και μέσω της απτικής διερεύνησης απτικών χαρτών. Η ενότητα στο μουσείο που είναι αφιερωμένη στους επισκέπτες με οπτική αναπηρία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Heaven in Your Hands II - Planetarium for the blind», ένα έργο που συγχρηματοδοτήθηκε από την Εθνική Υπηρεσία Πολιτιστικών Ταμείων (Planetarium, 2017).

Το 2012, το **Εθνικό Μουσείο Ανατολικών Καρπαθίων (National Museum of Eastern Carpathians)** πραγματοποίησε δύο projects. Το ένα ξεκίνησε από το ίδρυμα και το άλλο από ΜΚΟ. Και τα δύο χρηματοδοτούνται από το AFCN. Το έργο «Αγγίξτε την Ιστορία» - Έκθεση μουσείων για τυφλούς» και «Feel the literature» αποσκοπούσε στη δημιουργία κάποιων προσωρινών εκθέσεων φτιαγμένων με μοντέλα και αντίγραφα σε φυσικό μέγεθος. Στο **Buzau County Museum**, το έργο «το Ανοιχτό Μουσείο» ξεκίνησε τον Δεκέμβριο του 2018 με σκοπό να πραγματοποιήσει δύο ειδικές

εκθέσεις, μία έκθεση αφής 50 αντικειμένων, πρωτότυπα και αντίγραφα, με τίτλο «Μουσείο από το κουτί») και μια έκθεση VR Hightech Museum.

Το 2019 το **Μουσείο Oltenia** έκανε το έργο «Μπορώ να δω τον κόσμο του μουσείου, όπως δεν το έχω ξαναδεί, σε χρώματα» με υποστηρικτική τεχνολογία για άτομα με οπτική αναπηρία.

Το **Μουσείο Παραδοσιακού Λαϊκού Πολιτισμού ASTRA** (Museum of the Traditional Popular Civilization ASTRA- Muzeul Civilizatiei Populare Traditionale ASTRA) από το Dumbrava Sibiuului έκανε προσβάσιμο ένα μεγάλο αριθμό πληροφοριών που περιέχονται στο μουσείο, τόσο για άτομα με αναπηρίες όσο και για το ευρύ κοινό. Πρόσθετες πληροφορίες για το τρέχον πλαίσιο δημιουργήθηκαν μέσω του παιχνιδιού, της εμπειρίας και της αλληλεπίδρασης που τονώνουν τη φαντασία και άλλες αισθήσεις. Μια άλλη δραστηριότητα είναι το camp για παιδιά με αναπηρίες «Χωρίς Σύνορα - Μαζί στην Παράδοση» («Χωρίς Σύνορα - Μαζί στην Παράδοση»). Μέσα στο camp «Χωρίς Σύνορα - Μαζί στην Παράδοση», σχεδόν 30 δικαιούχοι των ενώσεων στο Sibiu (Diakoniewerk, UCOS) και του Κέντρου Blijdorp στη Suceava, ηλικίας 7-23 ετών, με πολλαπλές αναπηρίες (αυτισμός, κινητικές και ψυχικές αναπηρίες) μαθαίνουν παραδοσιακές τεχνικές (υφαντική, κέντημα, κεραμική με μοντελοποίηση και τροχό αγγειοπλάστη, κατασκευή κούκλων, κ.λπ.) σε ένα από τα νοικοκυριά του μουσείου (μνημείο αρ. 97, εργαστήριο σφυρίγματος, Hodac, νομός Mureș). Έτσι, κατάφεραν να δημιουργήσουν αντικείμενα με έμπνευση από την παράδοση και να τη συνεχίσουν. Αυτό προσφέρει μια προσβάσιμη, κινητή, πολυαισθητηριακή παιδική χαρά.

Το μουσείο διοργάνωσε διάφορα εργαστήρια για την προσβασιμότητα πολιτιστικών δραστηριοτήτων για άτομα με αναπηρία. Ο στόχος είναι να δημιουργηθεί πρόσβαση στην κοινότητα και ευκαιρίες για παιδιά με διαφορετικές αισθητηριακές και γνωστικές ικανότητες: δημιουργία σημαντικών μαθησιακών ευκαιριών για τα παιδιά και τις οικογένειές τους, παροχή λύσεων και συμβουλών σε καλλιτεχνικούς οργανισμούς σε περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο για την πρόσβαση στο θέατρο, τη μουσική, το χορό, επισκέψεις στο μουσείο και τους ζωολογικούς κήπους, κατανόηση των λειτουργιών της γνωστικής και αισθητηριακής επεξεργασίας και του αντίκτυπου των προσαρμοσμένων δράσεων στην αισθητηριακή/φιλική ατμόσφαιρα, κατανόηση των στοιχείων που καταδεικνύουν τα αποτελέσματα τέτοιων δραστηριοτήτων, κατανόηση των διαδικασιών και των βασικών δραστηριοτήτων για τον σχεδιασμό μιας αισθητηριακής/φιλικής ατμόσφαιρας, ανάπτυξη και εξάσκηση επαγγελματικών δεξιοτήτων, σχεδιασμός υλικού που θα διανεμηθεί πριν από τις επισκέψεις, υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και δημόσιων δράσεων, δημιουργία προγραμμάτων επικοινωνίας και μάρκετινγκ, ανάπτυξη συστήματος αξιολόγησης προγράμματος.

Το **Εθνογραφικό Μουσείο της Τρανσυλβανίας** στην πόλη Cluj-Napoca ([The Ethnographic Museum of Transylvania in Cluj-Napoca](#)) είναι το πρώτο μουσείο με τη μεγαλύτερη εμπειρία πρόσβασης στον μουσειογραφικό χώρο για επισκέπτες με ΑιΑ από το 2009 (Muzeul Etnografic, 2009). Την τελευταία δεκαετία, στο Εθνογραφικό Μουσείο της Τρανσυλβανίας, διοργανώθηκε μια

σειρά δραστηριοτήτων που στοχεύουν στη δημιουργία και βελτίωση της πολιτιστικής προσφοράς για ένταξη ατόμων με ΑιΑ στην πολιτιστική πράξη.

Το πρώτο project ξεκίνησε το 2009, πραγματοποιήθηκε μια έκθεση αφής τίτλο «Αγγίζω και καταλαβαίνω- Το από μήνυμα των παραδοσιακών αγροτικών αντικειμένων" με την υποστήριξη της Εθνικής Διοίκησης Πολιτιστικών Ταμείων (AFCN), στο πλαίσιο του έργου «Ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στον πολιτισμό. Μουσειακές τεχνικές πολιτιστικής ένταξης για άτομα με αναπηρία».

Ο κύριος στόχος ήταν να δημιουργηθεί μια μόνιμη έκθεση αφής που να προσεγγίζει τα ίδια σημαντικά πεδία του παραδοσιακού πολιτισμού με τη βασική έκθεση, αλλά η οποία να είναι προσβάσιμη στο κοινό επίσης μέσω της αφής. Η προετοιμασία αυτής της έκθεσης δεν σήμαινε μόνο τη δημιουργία του «περιεχομένου» αλλά και τη δημιουργία μιας υποδομής για τη διευκόλυνση του ατομικού προσανατολισμού στον εκθεσιακό χώρο.

Για τον σκοπό αυτό, πραγματοποιήθηκε η διάταξη του χώρου, τοποθετήθηκαν απτικές λωρίδες στο δάπεδο, επεξηγηματικές ετικέτες σε Braille. Προκειμένου να διασφαλιστεί η φυσική ασφάλεια όλων των επισκεπτών σχεδιάστηκαν βοηθητικά υλικά (έπιπλα, πάνελ, σανίδες δαπέδου, στηρίγματα). Η πρόσβαση στις πληροφορίες διασφαλίστηκε με δύο τρόπους: γραφή Braille και κανονική εκτύπωση. Η μόνιμη έκθεση αφής είναι εξοπλισμένη με απτική λωρίδα προσανατολισμού, ενημερωτικά κείμενα σε γραφή Braille και μεγεθυμένη εκτύπωση, έναν ακουστικό οδηγό και εικόνες αφής. Είναι η μοναδική έκθεση που έχει χώρο παιχνιδιού για να έρθουν τα παιδιά σε επαφή με παραδοσιακά παιχνίδια και υλικά. Μέσα στο μουσείο, οι επισκέπτες με οπτική αναπηρία μπορούν να διερευνήσουν διάφορα παραδοσιακά αντικείμενα και τη διάταξη ενός μοντέλου αγροτικού σπιτιού που πραγματοποιήθηκε με τη χρηματοδότηση από ένα πρόγραμμα Erasmus.

Προκειμένου να επεκταθεί η πολιτιστική προσφορά για το κοινό με οπτική αναπηρία, εκτός από τις ξεναγήσεις στην έκθεση αφής, διοργανώθηκαν συνεδρίες Sensory Theatre με την πάροδο των ετών (2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018). Μετά το 2009, το μουσείο ξεκίνησε δύο νέα έργα (2013, 2017) για τα παιδιά με προβλήματα ακοής και προφορικής επικοινωνίας. Και τα δύο έργα αποσκοπούσαν επίσης στην ευαισθητοποίηση των τακτικών επισκεπτών σχετικά με τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία, γι' αυτό και στα δύο έργα συνεργάστηκαν με μικτές ομάδες, παιδιά με και χωρίς προβλήματα ακοής και προφορικής επικοινωνίας της ίδιας ηλικίας (7-11 ετών) από διάφορα σχολεία της πόλης Cluj.

Στο πλαίσιο του πρώτου έργου (2013) με τίτλο: «Σιωπή - ένα ξεπερασμένο εμπόδιο», διοργανώθηκαν τέσσερις δραστηριότητες, με θέματα που σχετίζονται με την παραδοσιακή διατήρηση μελισσών, την παραδοσιακή γεωργία, την εκτροφή κατοικίδιων ζώων και την οικιακή κλωστοϋφαντουργία και τα προϊόντα της. Καθένα από αυτά στοχεύει να περιγράψει τον κόσμο των αγροτών ως ένα οργανικό όλο συνδεδεμένο με τη φύση.

Μεταξύ των δύο αναφερόμενων έργων, το μουσείο συμμετείχε ως εταίρος στο έργο Erasmus + BaGMIVI Project (<http://bagmivi-project.eu/index.php>) (2014-2017). Αυτό το project πρόσφερε στο προσωπικό του μουσείου την ευκαιρία να επεκτείνει τις δραστηριότητες για άτομα με οπτική αναπηρία, να γνωρίσει τις δραστηριότητες συνεργατών από άλλα μουσεία και να λάβει ειδική υποστήριξη/βοήθεια από τους καθηγητές του Τμήματος Ειδικής Εκπαίδευσης στο Πανεπιστήμιο Babes-Bolyai. Το μουσείο είχε σκοπό να σχεδιάσει μουσειοπαιδαγωγικές δραστηριότητες, να ολοκληρώσει την έκθεση αφής και να δημιουργήσει την ευκαιρία να γνωρίσει κάποιος επίσης το υπαίθριο τμήμα του μουσείου. Το πρώτο θέμα ήταν το παραδοσιακό σπίτι των αγροτών. Επιλέχθηκε ένα σπίτι αγροτών, χαρακτηριστικό και βέλτιστης πολυπλοκότητας με ημερομηνία 1841, προερχόμενο από την κομητεία Bistrita-Nasaud, το χωριό Telciu, που βρίσκεται στο Εθνογραφικό Πάρκο «Romulus Vuia». Ένα πλεονέκτημα ήταν η καλή προσβασιμότητα του αγροκτήματος στο πάρκο. Στην πρώτη δραστηριότητα, οι συμμετέχοντες διερευνήσαν το μοντέλο του σπιτιού με επίκεντρο τα υλικά, τη δομή και τις λειτουργίες του. Για να ολοκληρώσουν την αισθητηριακή εμπειρία, συμπεριλαμβανομένης της μυρωδιάς και του ήχου, έφεραν δύο παραδοσιακά στρώματα γεμάτα σανό και άχυρο, με τα οποία οι συμμετέχοντες θα μπορούσαν να βιώσουν σε μια γεμάτη ζωντάνια στιγμή τον παραδοσιακό τρόπο ανάπαυσης στο αγροτικό αγρόκτημα, ακούγοντας παραδοσιακή μουσική σφυρίχτρα.

Η δεύτερη δραστηριότητα οργανώθηκε στο υπαίθριο τμήμα του μουσείου όπου υπάρχει το σπίτι που διερευνήθηκε. Οι συμμετέχοντες κινήθηκαν γύρω από το σπίτι για να κατανοήσουν τα πραγματικά μεγέθη. Η δεύτερη δραστηριότητα είχε το θέμα της παραδοσιακής επεξεργασίας πηλού. Για την επιλογή του θέματος του εργαστηρίου, ήταν σημαντικό να γίνει η σύνδεση με τον όρο υπαίθριο μουσείο και το προηγούμενο θέμα (ρόλοι παραδοσιακών σπιτιών και παραληπτών πηλού στο παραδοσιακό σπίτι). Πριν από τη διοργάνωση του εργαστηρίου, ετοιμάστηκε ένας απτικός οδηγός με τίτλο «Το αγρόκτημα του αγγειοπλάστη – Το έργο και τα προϊόντα του».

Ακολουθώντας τις εμπειρίες που αποκτήθηκαν στο πλαίσιο του έργου Erasmus +, το προσωπικό του μουσείου ξεκίνησε ένα νέο έργο με τίτλο «Ανακαλύψτε, μάθετε, παίζετε!», το οποίο υλοποιήθηκε το 2017 για παιδιά με και χωρίς προβλήματα ακοής και προφορικής επικοινωνίας. Το θέμα αναλύθηκε με τέσσερα νέα θέματα (αγρόκτημα, αυθόρμητη βλάστηση, παραδοσιακές φορεσιές, παιδικά παιχνίδια) σε οκτώ δραστηριότητες. Η αποκτηθείσα εμπειρία και τα υλικά που δημιουργήθηκαν για όλα τα έργα αποτελούν τη βάση των μουσειοπαιδαγωγικών δραστηριοτήτων που προσφέρονται τόσο σε παιδιά με αναπηρία όσο και σε άλλα παιδιά.

Τα μουσεία στη Ρουμανία που είναι προσβάσιμα για επισκέπτες με προβλήματα ακοής:

1. Muzeul National al Taranului Roman, Βουκουρέστι - Εθνικό Μουσείο Αγροτών, Βουκουρέστι
 - Βίντεο νοηματικής γλώσσας με την παρουσίαση του μουσείου και των εκθεμάτων του.
 - Διερμηνείς νοηματικής γλώσσας.

2. Muzeul National de Istorie Naturală Grigore Antipa, Bucuresti - Εθνικό Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Grigore Antipa, Βουκουρέστι
 - Βίντεο νοηματικής γλώσσας με την παρουσίαση του μουσείου και των εκθεμάτων του
 - Περιηγήσεις με νοηματική γλώσσα
 - Διερμηνείς νοηματικής γλώσσας
3. Εθνικό Μουσείο Τέχνης Muzeul de Arta al Romaniei - Εθνικό Μουσείο Τέχνης της Ρουμανίας, Βουκουρέστι
 - Πολυαισθητηριακές περιηγήσεις για άτομα με προβλήματα ακοής
 - Εφαρμογές πολυμέσων διατίθενται συνεχώς στην Ευρωπαϊκή Πινακοθήκη στις οθόνες αφής
 - Βίντεο νοηματικής γλώσσας για 3 πίνακες στην Ευρωπαϊκή Πινακοθήκη

V5. ΤΟΥΡΚΙΑ. Καλές πρακτικές σχετικά με εκπαιδευτικά προγράμματα και υπηρεσίες των μουσείων που αφορούν την προσβασιμότητα και/ή τα παιδιά με αναπηρία

Όταν αξιολογούνται οι υπηρεσίες μουσείων για επισκέπτες με αναπηρία γενικά και επισκέπτες μουσείων που είναι Κωφοί ή έχουν προβλήματα ακοής συγκεκριμένα, φαίνεται ότι υπάρχουν λιγότερες ευκαιρίες στην Τουρκία σε σύγκριση με άλλες χώρες. Παρόλο που έχουν παρασχεθεί ορισμένοι τεχνολογικοί εξοπλισμοί για Κωφούς και βαρήκοους επισκέπτες σε ορισμένα κρατικά μουσεία, φαίνεται ότι αυτή η υποστήριξη δεν έχει βιωσιμότητα. Τα έργα που ξεκίνησαν με βραχυπρόθεσμους στόχους επίσης δεν είχαν συνέχεια (Külük, 2019). Μια μελέτη που διεξήχθη το 2014 έδειξε ότι οι ρυθμίσεις για τα άτομα με αναπηρία στα μουσεία βρίσκονται ακόμη στη διαδικασία σχηματισμού και εξακολουθεί να υπάρχει ανάγκη περισσότερης εστίασης (Şen, Çelik-Yetim and Bilici, 2014).

Σε άλλη σχετική έρευνα (Erbay, 2017) τονίζεται ότι υπάρχει περιορισμένος αριθμός έργων για επισκέπτες μουσείων με προβλήματα ακοής σε σχέση με αυτούς που έχουν οπτική αναπηρία. Ένα από τα projects που αφορούσαν στους επισκέπτες με προβλήματα ακοής «Accessible Museum Project-Erişilebilir Müze Projesi)», πραγματοποιήθηκε το 2015-2016 από τον Μητροπολιτικό Δήμο της Προύσας και τον Κυβερνήτη της Προύσας για να διασφαλιστεί ότι τα άτομα με αναπηρία μπορούν να εμπλακούν πιο ενεργά σε κοινωνικοπολιτισμικές δραστηριότητες. Είκοσι πέντε άτομα που εργάζονταν στα μουσεία της Προύσας εκπαιδεύτηκαν για να υποστηρίζουν τους Κωφούς και βαρήκοους επισκέπτες. Αυτό το project περιελάμβανε επίσης 240 μαθητές από το σχολείο Κωφών και βαρηκόων.

Αν και το έργο έχει επιτύχει τους στόχους του, δυστυχώς δεν έχει διατηρηθεί για οικονομικούς λόγους (Erbay, 2017·Külük, 2019). Υπάρχουν κάποιες κινήσεις για τους επισκέπτες του μουσείου με

οπτική αναπηρία ή οποιουδήποτε άλλου είδους αναπηρία, αλλά πρέπει να γίνουν ακόμη περισσότερα έργα (Erbay, 2017). Η μελέτη των Sen, Çelik-Yetim και Bilici (2014) υπογράμμισε ότι ορισμένα μουσεία σε όλη την Τουρκία βρίσκονται υπό τις διαδικασίες σχηματισμού και χρειάζονταν βελτιώσεις.

Υπάρχουν περισσότερες μελέτες για επισκέπτες του μουσείων με οπτική αναπηρία σε σύγκριση με τους επισκέπτες με προβλήματα ακοής. Ο Buyurgan (2009) μελέτησε το «*πώς τα μουσεία συμβάλλουν στη μάθησή τους και τι περιμένουν να κερδίσουν αυτοί οι μαθητές από τις επισκέψεις τους στα μουσεία στην Τουρκία ώστε να τους επιτρέψουν να έχουν πιο πολύτιμες εμπειρίες*» με ποιοτική ερευνητική μέθοδο. Πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με πέντε φοιτητές πανεπιστημίου με οπτική αναπηρία εγγεγραμμένοι στο Τμήμα Εκπαίδευσης για άτομα με οπτική αναπηρία στο Τμήμα Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Γκάζι. Δύο από αυτούς ήταν εκ γενετής ολικά τυφλοί. Η μία έχασε την οπτική της ικανότητα στην ηλικία των δύο ετών. Και οι τρεις φοιτητές είχαν 100% απώλεια όρασης. Δύο από αυτούς είχαν χαμηλή όραση. Ένας από αυτούς μπορεί να δει το 15% στο φως της ημέρας ενώ το βράδυ μπορεί να δει μόνο το 5% (νυκταλωπία/νυχτερινή τύφλωση). Το δεξί μάτι του άλλου δεν έχει οπτική αντίληψη, ενώ το αριστερό μάτι έχει αντίληψη 1/10 (νυσταγμός). Ο Buyurgan οργάνωσε μια επίσκεψη στο μουσείο για αυτούς, αλλά το μουσείο δεν είχε σχεδιαστεί για άτομα με οπτική αναπηρία.

Αν και η επίσκεψη ήταν επωφελής για αυτούς, αντιμετώπισαν ορισμένα σοβαρά προβλήματα στη φυσική πρόσβαση (ανίχνευση τοίχων, σκαλοπάτια και πάρα πολλές κολώνες στο χώρο του μουσείου). Επίσης, θα ήθελαν να υπάρχει εύκολη πρόσβαση στους χώρους υγιεινής. Απαίτησαν ορισμένα αντίγραφα και ανάγλυφα των έργων με επεξήγηση σε Braille. Οι φοιτητές με χαμηλή όραση ήθελαν να έχουν πιο ευρύχωρη και καλά φωτισμένη ατμόσφαιρα στα μουσεία, χρωματικές αντιθέσεις στις εκθέσεις και κείμενα σε μεγέθυνση με contrast. Το χρώμα του δαπέδου είναι πολύ σημαντικό για άτομα με χαμηλή όραση ή έχουν αντίληψη φωτός. Σύμφωνα με τις συστάσεις της μελέτης, θα πρέπει να υπάρχουν εκπαιδευτικά τμήματα στα μουσεία με δυνατότητα παροχής υπηρεσιών σε άτομα με οπτική αναπηρία, να παρέχονται νέες φυσικές ρυθμίσεις και ευκαιρίες, όπως σημαντικές πληροφορίες σε μεγέθυνση και σε Braille, συλλογές αφής, ανάγλυφοι χάρτες, κατάλογοι σε Braille και σαφείς οδηγίες μέσα στα κτίρια. Οι χρωματικές αντιθέσεις και ο φωτισμός πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο μουσείο και στις εκθέσεις για άτομα με χαμηλή όραση.

Οι Yesilyurt, Kirlar και Lale (2014) αξιολόγησαν τα μουσεία που βρίσκονται στη Σμύρνη ως προς την προσβασιμότητα για άτομα με οπτική αναπηρία. Αυτή η μελέτη πραγματοποιήθηκε σε δύο στάδια. Στο πρώτο στάδιο, 15 μουσεία αξιολογήθηκαν ως προς την προσβασιμότητα από την πλευρά των ατόμων με οπτική αναπηρία. Στο δεύτερο στάδιο, έγιναν συνεντεύξεις με ομάδες εστίασης με 7 άτομα με οπτική αναπηρία για τον προσδιορισμό των προβλημάτων και των προσδοκιών σχετικά με τα μουσεία. Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι δεν υπήρχε μουσείο που να πληροί όλα τα

κριτήρια όσον αφορά την προσβασιμότητα για άτομα με οπτική αναπηρία. Τα αιτήματα, οι προσδοκίες και τα προβλήματα των ατόμων χωρίζονται ανάλογα με τον τύπο της οπτικής αναπηρίας. Οι λόγοι που δεν μπορούν να επισκεφθούν μουσεία οφείλεται σε πολλά προβλήματα που συνοψίζονται στον Πίνακα 2 και οι προσδοκίες τους στον Πίνακα 3:

Πίνακας 2: Οι δυσκολίες των επισκεπτών με οπτική αναπηρία σε μουσεία (Yesilyurt, Kirlar & Lale, 2014, p10)

Δομικά/Κατασκευαστικά Προβλήματα	Προσωπικά προβλήματα	Άλλα κοινωνικά προβλήματα
Δεν υπάρχει αντίγραφο/μοντέλα εκθεμάτων ή τα παρεχόμενα μοντέλα είναι χαμηλής ποιότητας	Φόβος πρόκλησης ζημιάς	Αδιαφορία και έλλειψη ευαισθησίας των επίσημων θεσμών
Απαγόρευση αφής	Αποθάρρυνση	Έλλειψη γνώσεων προσωπικού
Έλλειψη επαρκούς πληροφορίας	Ψυχολογική πίεση	Αγνοια
Αντικείμενα τέχνης σε προθήκες	Οικονομικά προβλήματα	Προκατάληψη του κοινωνικού περιβάλλοντος
Έλλειψη καθοδήγησης	Προκατάληψη	Ανησυχία των συνοδών
Έλλειψη περιγραφών		
Έλλειψη εισαγωγικών κειμένων		
Ησυχία στο μουσείο		
Αναγκαιότητα συμμετοχής		
Έλλειψη ή μη κατάλληλη αξιοποίηση της τεχνολογίας		
Προβλήματα σχεδιασμού ή διακόσμησης		

Πίνακας 2: Οι προσδοκίες των επισκεπτών με οπτική αναπηρία από τα μουσεία (Yesilyurt, Kirlar & Lale, 2014, p13)

Προσδοκίες για δομικά/κατασκευαστικά ζητήματα	Προσδοκίες για την εμπειρία
Διάδρομοι και πρόσθετες πλατφόρμες διέλευσης	Δυνατότητα προσέγγισης εκθεμάτων μέσω αφής.

Επίπεδα και μη ολισθηρά δάπεδα	Ακουστικοί οδηγοί
Αποφυγή εμποδίων σε περιοχές βάδισης	Αφήγηση
Προσέγγιση Καθολικού Σχεδιασμού	Περιγραφική αφήγηση
Σύγχρονη νοοτροπία	Έντυπο υλικό σε Braille
Κοινωνική ένταξη – «μουσεία για όλους»	Αντίγραφα/μοντέλα καλής ποιότητας
	Ανάγλυφοι χάρτες
	Καλά εκπαιδευμένο και ευαισθητοποιημένο προσωπικό
	Τεχνολογικός εξοπλισμός
	Ενημερωμένη εφαρμογή

Επιπρόσθετα, υπήρξε μια απόφαση σχετικά με τα άτομα με αναπηρία και τα μουσεία στην έκθεση Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Μουσεία και Αρχαιολογικό - Σχέδιο Δράσης του Εθνικού Πολιτιστικού Συμβουλίου. Σύμφωνα με την έκθεση, θα αυξηθούν οι εγκαταστάσεις όπως η ακουστική περιγραφή και η πλοήγηση μέσω αφής για επισκέπτες με οπτική αναπηρία, οι ξεναγήσεις στη νοηματική γλώσσα για Κωφά άτομα και χωρικές ρυθμίσεις για τη διευκόλυνση της πρόσβασης ατόμων με κινητικές αναπηρίες (Okan, 2018).

Ειδικοί σχεδιασμοί για άτομα με αναπηρία (ειδικά οι απαραίτητες ρυθμίσεις κοινών χώρων για τους πολίτες, όπως δημόσια κτίρια, βιβλιοθήκες, μουσεία, σχολεία, εμπορικά κέντρα, πάρκα, παιδικές χαρές, δημόσιες συγκοινωνίες κ.λπ.) ξεκίνησαν πριν από τη δεκαετία του '90 σε όλο τον κόσμο. Σύντομα, παρατηρήθηκε ότι αυτές οι ρυθμίσεις δεν πληρούσαν τις ανάγκες όλων των ατόμων με αναπηρία, αλλά ένα συγκεκριμένο προφίλ χρήστη. Ωστόσο, ο σχεδιασμός για τα άτομα με αναπηρία θα πρέπει να υποστηρίζει την ποιότητα ζωής, να βελτιώνει την υγεία, την ασφάλεια και την ευημερία τους στο υψηλότερο επίπεδο και δεν πρέπει να είναι μόνο για μια ομάδα ανθρώπων αλλά για όλους (Demirkan, 2015). Στη συνέχεια, μετά την αναφορά στον όρο «ένταξη» στη Διακήρυξη της Σαλαμάνκα (1994), δόθηκε μεγαλύτερη σημασία στην ποικιλομορφία των σχεδιασμού (χωρικού, εκπαιδευτικού, κοινωνικού, νομικού) για τα άτομα με αναπηρία. Για παράδειγμα, μετά την υιοθέτηση της προσέγγισης του «Καθολικού Σχεδιασμού» που εμφανίστηκε στον τομέα της αρχιτεκτονικής παγκοσμίως, σύντομα είχε σημαντική επίδραση σε περιβαλλοντικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές ρυθμίσεις. Η προσέγγιση «Universal Design» στοχεύει στη συνύπαρξη όλων των ανθρώπων ανεξάρτητα από τα διαφορετικά χαρακτηριστικά τους. Έχει επίσης ονομαστεί «Inclusive Design» ή «Design for All» σε ορισμένες χώρες (CAST, 2018·Mace, Hardie and Place, 1996).

Η προσβασιμότητα πρέπει να παρέχει ευκαιρίες σε άτομα με διαφορετικές ανάγκες να μετακινούνται άνετα, με ασφάλεια και όσο το δυνατόν πιο ανεξάρτητα, σε εσωτερικούς και εξωτερικούς χώρους, ενώ κάνουν τις καθημερινές και τυπικές εργασίες τους. Η προσβασιμότητα για τη συμμετοχή όλων των ατόμων στην κοινωνική ζωή συνεπάγεται τη λήψη όλων των απαραίτητων φυσικών και αρχιτεκτονικών παρεμβάσεων. Είναι επίσης πολύ σημαντικό να ληφθούν μέτρα προσβασιμότητας για πεζοδρόμια, διαβάσεις πεζών, πάρκα, παιδικές χαρές, όλα τα δημόσια κτίρια και δημόσιες υπηρεσίες και υπηρεσίες μεταφοράς για άτομα με αναπηρία, ηλικιωμένους, εγκύους, παιδιά και άλλα άτομα που έχουν διαφορετικά σωματικά χαρακτηριστικά (π.χ. παχυσαρκία κ.λπ.) (Demirkan, 2015).

Σήμερα, τα μουσεία πραγματοποιούν τόσο επιστημονική μεταφορά όσο και ενημέρωση της κοινωνίας μέσω των επισκεπτών, παρέχοντας σύγχρονες μεθόδους εκπαίδευσης (Erbay, 2017). Από την άλλη πλευρά, τα άτομα με αναπηρία αντιμετωπίζουν πολλές προκλήσεις για να βγουν από τα σπίτια τους, να εισέλθουν στα άλλα κτίρια, χρησιμοποιώντας τις σκάλες και τους ανελκυστήρες (τα περισσότερα από τα κτίρια δεν έχουν ανελκυστήρες και ράμπες) (Mamatoğlu, 2015). Από το 2000, οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες όπως η αναπαραγωγή έργων, η δυνατότητα διερεύνησης μέσω αφής, τα ολογράμματα, οι οθόνες αφής, η υποστηρικτική τεχνολογία έχουν αρχίσει να παρέχονται σε επισκέπτες με αναπηρία (Erbay, 2017).

Το «**Project of Feeling The Colors**» προσφέρει στους επισκέπτες την ευκαιρία να αγγίξουν, να ακούσουν και να αντιληφθούν ανάγλυφα που προετοιμάστηκαν για τα άτομα με οπτική αναπηρία, μέσω αρωματικών χρωμάτων. Ξεκίνησε το 2010 και έκτοτε τα προϊόντα της ταξιδεύουν από χώρα σε χώρα (Umurbilir, 2015). Ένα άλλο σημαντικό βήμα είναι το «Accessible Tourism, Barrier-Free Istanbul II Project». Στο πλαίσιο αυτού του έργου που παρουσιάστηκε από τον Μητροπολιτικό Δήμο της Κωνσταντινούπολης και τον Οργανισμό Ανάπτυξης της Κωνσταντινούπολης στο πλαίσιο του «Προγράμματος οικονομικής υποστήριξης του Κέντρου Τουρισμού της Κωνσταντινούπολης στο Παγκόσμιο Κέντρο Τουρισμού» (Global Tourism Centre Istanbul Financial Support Program), κατασκευάστηκαν αντίγραφα που ανήκουν σε 4 μουσεία, δημιουργήθηκαν διαφημιστικές ταινίες, τεχνικές αναφορές προσβασιμότητας, μελέτες προσδιορισμού προσβασιμότητας και χάρτης ψηφιακής προσβασιμότητας. Η εγκατάσταση του συστήματος αναγνώρισης κάρτας αναπηρίας του μουσείου ήταν επίσης ένα άλλο αποτέλεσμα του έργου. Σε αυτό το έργο οι μελέτες προσπαθούν να κάνουν προσβάσιμα 21 μουσεία: Το παλάτι Τοπ Καπί, την Αγία Σοφία, το Αρχαιολογικό Μουσείο της Κωνσταντινούπολης, το Μουσείο Kariye, το Μουσείο Ψηφιδωτών Great Palace, το Τουρκικό Μουσείο Ισλαμικών Τεχνών, το Μουσείο Ιστορίας της Ισλαμικής Επιστήμης και Τεχνολογίας, το Μουσείο Rahmi M. Koc, το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Κωνσταντινούπολης, το Μουσείο Αεροπορίας, το Μουσείο Sakıp Sabancı, το Μουσείο Παιχνιδιών της Κωνσταντινούπολης, τα Μουσεία Yıldız, Galata Mevlevihane, Miniaturk, Μουσείο Panaroma 1453, τη Βασιλική Κινστέρνα,

το Μουσείο Πόλης, το Μουσείο Πυροσβεστών, το Μουσείο Aşıyan Tevfik Fikret, το Κέντρο Κινουμένων Σχεδίων και Χιούμορ. Ο «Οδηγός Μουσείου Χωρίς Φραγμούς» που εκπονήθηκε από το Μουσείο Υγείας της Κωνσταντινούπολης, είναι πολύ χρήσιμος για την παροχή και υποστήριξη της προσβασιμότητας των μειονεκτούντων επισκεπτών του μουσείου (IBB, 2014).

Το Μουσείο τέχνης **Istanbul Modern** διοργάνωσε την πρώτη πολυμεσική ξενάγηση στην Τουρκία, στην έκθεση «Βενετία-Κωνσταντινούπολη», η οποία περιλάμβανε σύστημα καθοδήγησης με ακουστικούς οδηγούς και παράλληλα πληροφορίες για τα αντικείμενα για επισκέπτες με οπτική αναπηρία και προβλήματα ακοής (Istanbul Modern 2006 όπ. αναφ. στο Külük, 2019). Αυτή η έκθεση πραγματοποιήθηκε από την Istanbul Modern, η οποία διοργάνωσε επίσης εργαστήρια σε στούντιο ζωγραφικής και μουσεία για επισκέπτες με προβλήματα ακοής το 2017. Η Istanbul Modern διοργάνωσε μια άλλη έκθεση για επισκέπτες με αναπηρίες το 2018-2018 με τίτλο «Ο καλλιτέχνης και ο χρόνος του (Sanatçı ve Zamanı) που διευκολύνει την πρόσβαση στο μουσείο και παρέχει λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τα έργα τέχνης χωρίς την ανάγκη διερμηνέα νοηματικής γλώσσας (Istanbul Modern 2018 όπ. αναφ. στο Külük, 2019). Η Istanbul Modern διοργάνωσε επίσης το «Color You Touch» για παιδιά και νέους με οπτική αναπηρία συμπεριλαμβανομένων και ξεναγήσεων από ειδικούς, καλλιτεχνικές δραστηριότητες και ταινίες με ακουστική περιγραφή. Τα παιδιά και οι νέοι ερμηνεύουν τα έργα τέχνης στις ξεναγήσεις με βάση την περιγραφή των έργων τέχνης, ενισχύουν τις δεξιότητές τους στα εργαστήρια χρησιμοποιώντας διάφορα υλικά και αναλύουν τις ταινίες συμμετέχοντας στην προβολή animation με ακουστική περιγραφή.

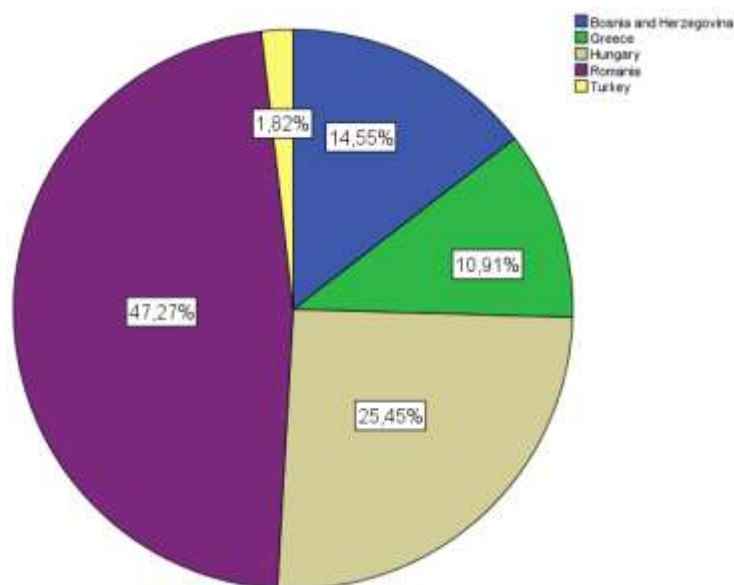
Το Μουσείο **Pera**, ένα μουσείο τέχνης στην Τουρκία, προσφέρει κοινωνικές υπηρεσίες και συνεχίζει να εφαρμόζει τις δραστηριότητές του στην Κωνσταντινούπολη. Ένα από τα τρέχοντα προγράμματα του Μουσείου Pera είναι, το «Μουσείο Pera Barrier Free (Engelsiz Pera Müzesi)» που παρέχει εργαστήρια χορού, ξεναγήσεις με νοηματική γλώσσα και δραστηριότητες “Deaf/Coffee/Talk (Sağır/Kahve/Sohbet)” δωρεάν (Erbay, 2017· Külük, 2019).

Ένα χρόνο μετά τη μελέτη του Buyurgan το 2009, το πρόγραμμα "The Accessible Museums and Palaces Project" ξεκίνησε από την Ένωση Spinal Cord Paralytics της Τουρκίας. Το έργο στοχεύει στο να καταστήσει τις πιο σημαντικές ιστορικές και τουριστικές τοποθεσίες της πόλης πιο προσβάσιμες για άτομα με αναπηρίες. Πρώτα, το **Μουσείο Αγίας Σοφίας** ήταν προσβάσιμο για όλες τις μειονεκτούσες ομάδες και ακολούθησε Αρχαιολογικό Μουσείο, το Τοπ Καπί, το Μουσείο Τουρκικών και Ισλαμικών Τεχνών, το Μουσείο Ιστορίας της Επιστήμης και της Τεχνολογίας στο Ισλάμ, το Μουσείο Yildiz Palace και το Μουσείο Rumeli Fortress (Yazman 2012 όπ. αναφ. στο Erbay, 2017). Αυτό το έργο συνεχίστηκε με νέα έργα όπως το Μουσείο Kariye, το Μουσείο Koc, το Miniaturk, το Μουσείο Panaroma της Κωνσταντινούπολης (Erbay, 2017). Πρόκειται, επίσης να διαθέσει και ένα ντοκιμαντέρ στο τέλος του project σε άλλα μουσεία και κέντρα που θέλουν να κάνουν τους χώρους τους προσβάσιμους για το κοινό με αναπηρίες.

Το **Μουσείο Batman** είναι ένα από τα πιο σημαντικά μουσεία της περιοχής όπου εκτίθενται εκατοντάδες αντικείμενα από την Παλαιολιθική περίοδο έως τη Μεσαιωνική Εποχή. Τα άτομα με οπτική αναπηρία μπορούν εύκολα να περπατήσουν στο μουσείο μέσω του κίτρινου οδηγού από την εξωτερική πόρτα προς τις αίθουσες των εκθέσεων. Χάρη στην εφαρμογή φωνητικών βημάτων, μπορεί κανείς να πλοηγηθεί με το σύστημα φωνητικής καθοδήγησης στους χώρους του μουσείου και όταν προσεγγίσει τα έργα, ενεργοποιείται το σύστημα ακουστικής περιγραφής.

VI Ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας στο έργο Erasmus + ToMIMEuS

Ο κύριος στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να συγκεντρώσει πληροφορίες από μέλη του προσωπικού των μουσείων σχετικά με το βαθμό στον οποίο τα μουσεία ακολουθούν τις αρχές της προσβασιμότητας και του Καθολικού Σχεδιασμού για επισκέπτες με ΑιΑ, αλλά και για την ικανότητά τους να οργανώνουν συμπεριληπτικές δραστηριότητες. Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήσαμε ποιοτική και ποσοτική προσέγγιση. Ο αριθμός των συμμετεχόντων στη μελέτη 55 άτομα (N = 55), από 5 χώρες (Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Τουρκία, Ελλάδα, Ουγγαρία και Ρουμανία), με μέση ηλικία 46 ετών (ελάχιστο 26 - 63 το μέγιστο), εκ των οποίων 11 άνδρες και 44 γυναίκες. Στο γράφημα 1 παρουσιάζεται το ποσοστό των συμμετεχόντων ανά χώρα και στον πίνακα 1 υπάρχουν οι συχνότητες των συμμετεχόντων ανάλογα με το φύλο και τη χώρα.

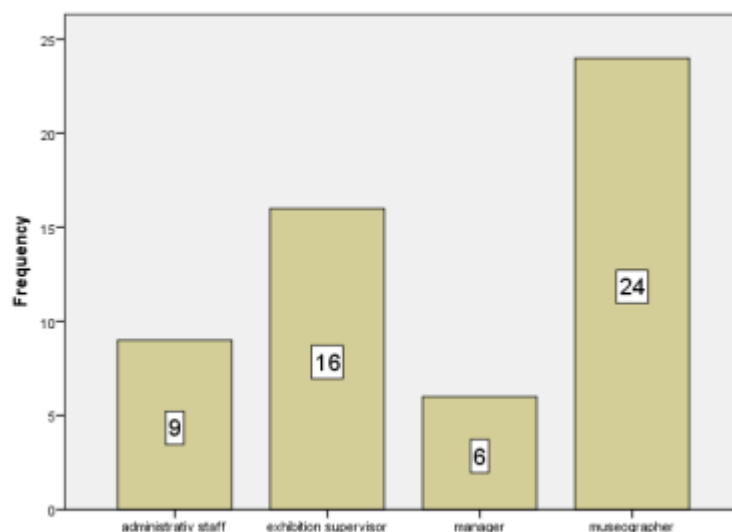
Γράφημα 1. Ποσοστό συμμετεχόντων στην έρευνα ανά χώρα

Πίνακας 1. Κατανομή συμμετεχόντων ανάλογα με το φύλο και τη χώρα

	Άρρεν	Θήλυ
Βοσνία Ερζεγοβίνη	1	7

Ελλάδα	1	5
Ουγγαρία	4	10
Ρουμανία	5	21
Τουρκία		1
	11	44

Στο γράφημα 2 παρουσιάζονται οι συχνότητες της θέσης των συμμετεχόντων στο μουσείο και στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται οι θέσεις αυτές ανά χώρα.

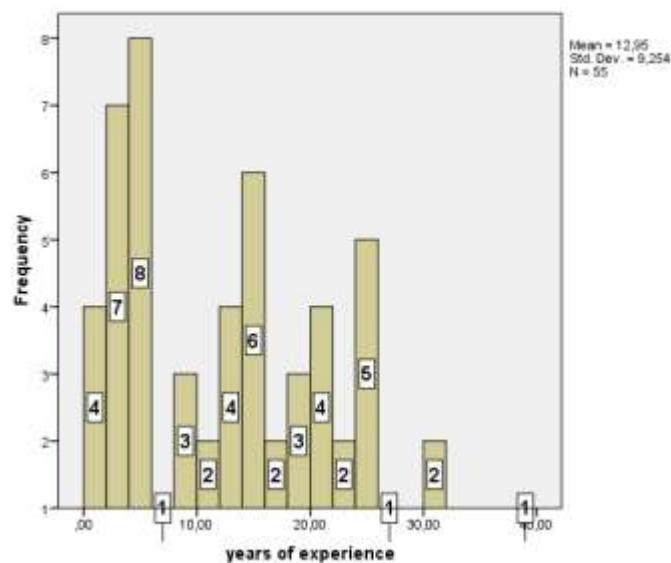

Γράφημα 2. Συχνότητα απαντήσεων –Θέση στο μουσείο

Πίνακας 2. Συχνότητα απαντήσεων–Θέση στο μουσείο/χώρα

	Επιμελητής εκθέσεων	Διοικητικό Προσωπικό	Μουσειολόγοι	Μάνατζερ
Βοσνία Ερζεγοβίνη	2	2	4	
Ελλάδα		3	3	
Ουγγαρία		3	6	5
Ρουμανία	14	1	11	
Τουρκία				1

Ο μέσος όρος ετών εμπειρίας στο μουσείο είναι 13 έτη (1 - 38). Οι συχνότητες παρουσιάζονται στο διάγραμμα 3.

Γράφημα 3. Συχνότητα εργασιακής εμπειρίας

Κατά τη γνώμη των συμμετεχόντων, οι πιο συχνές εκφράσεις που σχετίζονται με την αναπηρία (ερώτηση 1), είναι:

<i>πρόσβαση</i>	<i>Ανθρώπινα δικαιώματα</i>	<i>Έξυπνες εφαρμογές</i>
<i>φραγμοί</i>	<i>αγνόηση</i>	<i>Ειδικές ανάγκες</i>
<i>Πολιτισμικές ανάγκες</i>	<i>μη προσβασιμότητα</i>	<i>αλληλεγγύη</i>
<i>δυσκολίες</i>	<i>συμπερίληψη</i>	<i>ιδιαιτερότητα</i>
<i>διάκριση</i>	<i>ένταξη</i>	<i>απτικά αντικείμενα</i>
<i>διαφορετικότητα</i>	<i>κινητικότητα</i>	<i>κατανόηση</i>
<i>ενσυναίσθηση</i>	<i>κινητική αναπηρία</i>	<i>θυματοποίηση</i>
<i>ευθραυστότητα</i>	<i>Εμπόδια</i>	
<i>απτικό</i>	<i>Νοηματική Γλώσσα</i>	

Όπως μπορούμε να δούμε, οι περισσότερες από τις λέξεις που αναφέρουν οι συμμετέχοντες σχετίζονται με την αναπηρία, εστιάζουν στη σημασία της προσβασιμότητας, στην ανάγκη σεβασμού των δικαιωμάτων κάθε ατόμου, στην ένταξη του ατόμου με αναπηρία, στην προσβασιμότητα και στην ανάγκη χρήσης τεχνολογίας για αύξηση του βαθμού ένταξης/συμπερίληψης.

Οι περισσότερες από τις **δυσκολίες που προσδιόρισαν οι συμμετέχοντες ως πραγματικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα άτομα με ΑιΑ στη συμμετοχή τους σε πολιτιστικές δραστηριότητες** (ερώτηση 2, 3 και 4) αναφέρονται σε προβλήματα πρόσβασης στο περιβάλλον, κακή επικοινωνία, έλλειψη δημόσιων πολιτικών και συνεργασίας μεταξύ ιδρυμάτων, έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού στην επικοινωνία νοηματικής γλώσσας και μειωμένες επαρκείς εξηγήσεις για τυφλούς επισκέπτες.

Παρακάτω γίνεται αναφορά σε μια κοινή ανάλυση των τριών ερωτήσεων του ερωτηματολογίου, επειδή οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες ανέφεραν περίπου παρόμοια προβλήματα, ειδικά για τον τύπο της αναπηρίας. Οι απαντήσεις με την υψηλότερη συχνότητα που αναφέρονται από τους συμμετέχοντες είναι οι ακόλουθες:

- Δυσκολίες επικοινωνίας μεταξύ του προσωπικού του μουσείου και των ατόμων με αναπηρίες, ιδίως των Κ/κωφών επισκεπτών.
- Λίγα προσβάσιμα εκθέματα.
- Περιορισμένο απτικό υλικό που μπορεί να χρησιμοποιηθεί.
- Μη προσβάσιμες πληροφορίες - ιστοσελίδες ή πληροφορίες απευθείας από τα μουσεία.
- Έλλειψη προσβάσιμων μέσων μεταφοράς.
- Έλλειψη συστημάτων ηχητικής – ακουστικής ξενάγησης, βίντεο ή ενημερωτικού υλικού σε προσβάσιμες μορφές για όλους τους επισκέπτες με αναπηρία.
- Έλλειψη πολιτιστικών προγραμμάτων προσαρμοσμένων για άτομα με προβλήματα ακοής.
- Έλλειψη διερμηνέων στη νοηματική γλώσσα.
- Έλλειψη διευκολύνσεων προσανατολισμού στα μουσεία.
- Έλλειψη τεχνολογιών που απαιτούνται για την επίσκεψη στους χώρους του μουσείου.
- Χαμηλό επίπεδο αυτονομίας των ατόμων με αναπηρίες.
- Χαμηλότερο επίπεδο στρατηγικών στις πολιτιστικές πολιτικές για τον προγραμματισμό δραστηριοτήτων που θα διευκολύνουν την πρόσβαση ατόμων με διάφορες αναπηρίες.
- Δυσκολίες στα μέσα μεταφοράς.
- Πολύ χαμηλή συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων για μαθητές με προβλήματα ακοής και μουσεία καθώς και πιο στενές σχέσεις με μη κυβερνητικές οργανώσεις.
- Πολύ μικροί χώροι και μη προσβάσιμοι σε άτομα με σωματικές αναπηρίες.

Σε ό,τι αφορά την ύπαρξη πρωτοκόλλου/διαδικασίας/οδηγιών που εφαρμόζονται από το μουσείο για επισκέπτες με αναπηρίες (ερώτηση 5 και 6) τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στους πίνακες 3α και 3β.

Πίνακας 3α. Συχνότητα απαντήσεων αναφορικά με την ύπαρξη πρωτοκόλλου/διαδικασίας/οδηγιών για επισκέπτες με αναπηρίες.

	Ναι	Όχι	χ/α
Προσβασιμότητα θέσεων στάθμευσης	16	35	4
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	4	3	1
Ελλάδα (N=6)	2	4	
Ουγγαρία (N=14)	1	11	2
Ρουμανία (N=26)	8	17	1
Τουρκία (N=1)	1		
Ράμπες και διάδρομοι πρόσβασης	42	12	1
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	4	4	
Ελλάδα (N=6)	5	1	
Ουγγαρία (N=14)	7	8	1
Ρουμανία (N=26)	25	1	
Τουρκία (N=1)	1		
Είσοδος	40	14	1
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	6	2	
Ελλάδα (N=6)	6		
Ουγγαρία (N=14)	10	3	1
Ρουμανία (N=26)	17	9	
Τουρκία (N=1)	1		
Διάδρομοι	24	29	2
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	3	4	1
Ελλάδα (N=6)	1	5	
Ουγγαρία (N=14)	3	10	1
Ρουμανία (N=26)	17	9	
Τουρκία (N=1)		1	
Αίθουσες	24	28	3
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	4	3	1
Ελλάδα (N=6)	2	4	
Ουγγαρία (N=14)	5	8	1
Ρουμανία (N=26)	17	9	
Τουρκία (N=1)			1
Σχεδιασμός εσωτερικών χώρων	11	41	3
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	2	6	
Ελλάδα (N=6)	1	5	
Ουγγαρία (N=14)	2	10	2
Ρουμανία (N=26)	6	20	
Τουρκία (N=1)			1

Φωτισμός	8	42	5
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	2	5	1
Ελλάδα (N=6)	1	5	
Ουγγαρία (N=14)	1	9	4
Ρουμανία (N=26)	3	23	
Τουρκία (N=1)	1		
Διαδρομές με σήμανση	19	33	3
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	2	6	
Ελλάδα (N=6)	1	5	
Ουγγαρία (N=14)	1	10	3
Ρουμανία (N=26)	15	11	
Τουρκία (N=1)		1	

Πίνακας 3β. Συχνότητα απαντήσεων αναφορικά με την ύπαρξη πρωτοκόλλου/διαδικασίας/οδηγιών για επισκέπτες με αναπηρίες.

	ναι	όχι	χ/α
Προσβασιμότητα των εκθεσιακών αντικειμένων και της ερμηνείας τους	33	19	3
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	4	3	1
Ελλάδα (N=6)		6	
Ουγγαρία (N=14)	4	8	2
Ρουμανία (N=26)	24	2	
Τουρκία (N=1)	1		
προσεγγίσεις για την αύξηση της προσβασιμότητας των συνοδευτικών κειμένων	14	37	4
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	3	4	1
Ελλάδα (N=6)		6	
Ουγγαρία (N=14)	7	4	3
Ρουμανία (N=26)	3	23	
Τουρκία (N=1)	1		
ετικέτες αναγνώρισης, ηχητικές και απτικές πληροφορίες και εμπειρίες	35	16	4
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	5	3	
Ελλάδα (N=6)		6	
Ουγγαρία (N=14)	3	7	4

Ρουμανία (N=26)	26		
Τουρκία (N=1)	1		

Όσον αφορά την εφαρμογή των διαδικασιών/πρωτοκόλλων/οδηγιών που απαιτούνται για την αύξηση του επιπέδου προσβασιμότητας για επισκέπτες με διαφορετικές αναπηρίες, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, το αποτέλεσμα μπορούμε να πούμε ότι είναι σε ένα *μεσαίο επίπεδο*. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες δηλώνουν ότι δεν υπάρχουν διαδικασίες ή λύσεις σχετικά με την ύπαρξη (α) χώρων στάθμευσης για επισκέπτες με αναπηρία, (β) εσωτερικού σχεδιασμού, (γ) φωτισμού και (δ) προσβασιμότητας στα συνοδευτικά κείμενα (User).

Όσον αφορά την πρόσβαση στο κτίριο (ράμπες, είσοδος, διάδρομοι, αίθουσες, λεζάντες και συνοδευτικά κείμενα, ηχητικές και απτικές πληροφορίες και εμπειρίες) αυτή είναι σε μέτριο επίπεδο. Για την προσβασιμότητα στην πληροφορία, οι απαντήσεις σε αυτή την ερώτηση δεν συσχετίζονται με τα περισσότερα από τα προβλήματα που αναφέρονται παραπάνω στο ερωτηματολόγιο.

Όσον αφορά την ανάγκη χρήσης πρωτοκόλλου, διαδικασίας ή οδηγιών για ξεναγήσεις, εργαστήρια ή εκπαιδευτικά προγράμματα για επισκέπτες με αναπηρίες (ερώτηση 7) οι απαντήσεις των συμμετεχόντων είναι πολύ θετικές, ειδικά από τους συμμετέχοντες από τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και τη Ρουμανία, αλλά όχι σε όλες τις περιπτώσεις. Έτσι, δηλώνουν ότι:

- Συνεργασία με ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.
- Μεθοδολογία για παιδιά με διαταραχές αυτιστικού φάσματος.
- Ειδικά σχεδιασμένα προγράμματα/εργαστήρια ή μέρος εκθέσεων/ερμηνείας σε κατάλληλες μορφές (μεγέθυνση, υψηλή αντίθεση (κοντράστ), ακουστικές πληροφορίες, απτικές εικόνες, ξεναγοί νοηματικής γλώσσας κ.λπ.) για να καταστήσουν το μουσείο προσβάσιμο και συμπεριληπτικό.
- Το γεγονός ότι υπάρχουν απτικές εικόνες, συστήματα ηχητικής ξενάγησης, οι ακουστικές πληροφορίες και βίντεο μπορούν να διευκολύνουν την επίσκεψη.
- Υπάρχει ειδική συνεργασία με τις μη κυβερνητικές οργανώσεις που συνοδεύουν τους επισκέπτες με αναπηρίες στο μουσείο.
- Οι επισκέπτες με σωματικές αναπηρίες υποστηρίζονται για εύκολη πρόσβαση στο μουσείο.

Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα είναι ότι στα περισσότερα μουσεία δεν υπάρχει διερμηνείας νοηματικής γλώσσας (ερώτηση 8). Μόνο οι συμμετέχοντες από την Τουρκία, την Ελλάδα και την Ουγγαρία επιβεβαίωσαν εν μέρει ότι έχουν κάποια συνεργασία με ΜΚΟ που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε Κωφούς επισκέπτες.

Όσον αφορά την προσβασιμότητα των ιστοσελίδων (ερώτηση 9), οι απαντήσεις των συμμετεχόντων παρουσιάζονται στον πίνακα 4.

Πίνακας 4. Συχνότητα απαντήσεων για την προσβασιμότητα των ιστοσελίδων

	ναι	όχι	χ/α
Δυνατότητα ρύθμισης κοντράστ	7	43	5
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	3	4	1
Ελλάδα (N=6)	6		
Ουγγαρία (N=14)	2	9	3
Ρουμανία (N=26)	2	24	
Τουρκία (N=1)			1
Μεγέθυνση κειμένου	15	35	5
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	4	4	
Ελλάδα (N=6)	6		
Ουγγαρία (N=14)	9	1	4
Ρουμανία (N=26)	2	24	
Τουρκία (N=1)			1
Κατάλληλη οργάνωση	30	20	5
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	5	2	1
Ελλάδα (N=6)	1	5	
Ουγγαρία (N=14)	4	7	3
Ρουμανία (N=26)	20	6	
Τουρκία (N=1)			1
Ορατό μενού πλοήγησης	41	10	4
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	7	1	
Ελλάδα (N=6)	1	5	
Ουγγαρία (N=14)	8	4	2
Ρουμανία (N=26)	25		1
Τουρκία (N=1)			1
Κατάλληλη οργάνωση της πληροφορίας	37	13	5
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	6	2	

Ελλάδα (N=6)	5	1	
Ουγγαρία (N=14)	7	4	3
Ρουμανία (N=26)	24	2	
Τουρκία (N=1)			1
Τα άρθρα είναι σωστά δομημένα	36	10	9
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	4	1	3
Ελλάδα (N=6)	5	1	
Ουγγαρία (N=14)	8	2	4
Ρουμανία (N=26)	24	2	
Τουρκία (N=1)			1
Δυνατότητα πλοήγησης με το πληκτρολόγιο	30	12	13
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	4	1	3
Ελλάδα (N=6)	5	1	
Ουγγαρία (N=14)	5	1	8
Ρουμανία (N=26)	21	5	
Τουρκία (N=1)			1
Λειτουργία μέσω κινητού τηλεφώνου	42	7	6
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	6	1	1
Ελλάδα (N=6)	1	5	
Ουγγαρία (N=14)	10	4	
Ρουμανία (N=26)	25	1	
Τουρκία (N=1)			1
Τα αρχεία είναι προσβάσιμα	40	7	8
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	6	1	1
Ελλάδα (N=6)	1	5	
Ουγγαρία (N=14)	8	6	
Ρουμανία (N=26)	25	1	
Τουρκία (N=1)			1
Οι εικόνες έχουν περιγραφή	33	17	5

Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	2	5	1
Ελλάδα (N=6)	2	4	
Ουγγαρία (N=14)	7	4	3
Ρουμανία (N=26)	22	4	
Τουρκία (N=1)			1
Τα βίντεο έχουν υπότιτλους/κλειστούς υπότιτλους	6	41	8
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	1	6	1
Ελλάδα (N=6)	1	4	1
Ουγγαρία (N=14)	3	6	5
Ρουμανία (N=26)	1	25	
Τουρκία (N=1)			1
Δυνατότητα on line κράτησης εισιτηρίων	10	42	3
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	6	2	
Ελλάδα (N=6)	2	4	
Ουγγαρία (N=14)	8	6	
Ρουμανία (N=26)		26	
Τουρκία (N=1)			1
Οι φόρμες επικοινωνίας είναι ορατές	42	10	3
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	4	2	2
Ελλάδα (N=6)	2	4	
Ουγγαρία (N=14)	12	2	
Ρουμανία (N=26)	24	2	
Τουρκία (N=1)			1
Χρήση κωδικών πρόσβασης captcha	1	41	13
Βοσνία Ερζεγοβίνη (N=8)	1	3	4
Ελλάδα (N=6)	5	1	
Ουγγαρία (N=14)	7	7	
Ρουμανία (N=26)		26	
Τουρκία (N=1)			1

Από την ανάλυση των απαντήσεων μπορούμε να εντοπίσουμε ένα υψηλό επίπεδο προσβασιμότητας ιστοσελίδων του μουσείου από χώρες που παρείχαν απαντήσεις σε ερωτήσεις, ειδικά σχετικά με την προσαρμογή της αντίθεσης (α), και τη δυνατότητα (β) προσαρμογής της μεγέθυνσης του κειμένου. Οι διαδικτυακές πληροφορίες είναι (γ) οργανωμένες, με καλή (δ) ορατότητα, οι πληροφορίες είναι (ε) καλά οργανωμένες, (στ) οριοθετημένες και (ζ) δομημένες αναλόγως. Ωστόσο, κατά τη γνώμη των συμμετεχόντων, οι πληροφορίες σε βίντεο δεν είναι προσβάσιμες για τους επισκέπτες με οπτική αναπηρία και τους Κ/κωφούς διαδικτυακούς επισκέπτες, οι ταινίες που αναρτώνται στον ιστότοπο του ιδρύματος δεν έχουν υπότιτλους ή μια εναλλακτική έκδοση κειμένου. Το μουσείο που έχει συγκεκριμένες εφαρμογές για να συνοδεύει τον επισκέπτη με αναπηρίες στο μουσείο (ερώτηση 10), αλλά μερικά από αυτά έχουν συζητήσει ζητήματα ανάπτυξης έξυπνων προσβάσιμων εφαρμογών.

Αναφορικά με συγκεκριμένες δραστηριότητες για επισκέπτες με ΑιΑ (ερώτηση 11) ή μαζί με άλλους επισκέπτες (ερώτηση 12), παρατηρούμε ότι τα μουσεία οργανώνουν δραστηριότητες για παιδιά με οπτική αναπηρία. Οι περισσότερες από τις κοινές δραστηριότητες διεξάγονται με την υποστήριξη μη κυβερνητικών οργανώσεων και των ειδικών σχολείων από τα οποία προέρχονται μαθητές με αναπηρίες, αλλά αυτές οι δραστηριότητες πραγματοποιούνται σπάνια χωρίς να αναφέρονται τακτικές δράσεις.

Πίνακας 5. Δραστηριότητες για άτομα με αναπηρίες

N=55	ναι	όχι
Ενήλικες με αναπηρία όρασης	30	25
Παιδιά με αναπηρία όρασης	27	28
Ενήλικες Κωφοί και βαρήκοοι	17	38
Παιδιά Κωφά και βαρήκοα	26	29

Στις δραστηριότητες που προσφέρουν τα μουσεία, οι συμμετέχοντες ανέφεραν, σε μικρό βαθμό, το γεγονός ότι χρησιμοποίησαν διάφορες πολυαισθητηριακές δραστηριότητες και εμπειρίες για πρόσβαση σε υπηρεσίες και εκθέσεις μουσείων (ερώτηση 14), όπως:

- Ακουστικές πληροφορίες, βίντεο, απτικές εμπειρίες·δυνατότητες για απτικές και άλλες αισθητηριακές εμπειρίες (ήχος, μυρωδιά, γεύση, κ.λπ.) στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.
- Μουσειοσκευές ειδικά σχεδιασμένες για άτομα με οπτική αναπηρία στην Ελλάδα.
- Ακρόαση ήχων ζώων και αναζήτηση ζωικών μοτίβων σε αντικείμενα, απτικά αντικείμενα στην Ουγγαρία.

- Απτικές εκθέσεις στη Ρουμανία.
- Απτικά μοντέλα στην Τουρκία.

Προκειμένου να υποστηρίξει τις παραπάνω δραστηριότητες (ερώτηση 15, 16), το προσωπικό των μουσείων χρησιμοποιεί:

- Στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη: εργαλεία όπως ένα εγχειρίδιο, διαδραστικό εκπαιδευτικό εργαλείο, «μουσειοβαλίτσα», απτικά αντίγραφα, κινητές συσκευές για την ερμηνευτική υποστήριξη της πολιτιστικής κληρονομιάς/αντικειμένων, ιστοριών, εθίμων.
- Στην Ελλάδα: πολυαισθητική μουσειοσκευή με πολυαισθητηριακές δραστηριότητες και πληροφορίες για τον Αρχαίο Κυκλαδικό Πολιτισμό γενικότερα και πιο συγκεκριμένα τα μαρμάρινα ειδώλια με άμεσες και έμμεσες αναφορές στις Κυκλάδες και την ιστορία τους.
- Στην Ουγγαρία: παιχνίδια ως παζλ, sudoku και διαδραστικά εργαλεία.
- Στη Ρουμανία: μουσικά όργανα, υπολογιστές, υφάσματα.

Οι προτάσεις των συμμετεχόντων για αύξηση της προσβασιμότητας των μουσείων (ερώτηση 18) είναι:

- Συμπεριληπτικές δραστηριότητες, εκπαιδευμένο προσωπικό.
- Κείμενα σε Braille στις εκθέσεις.
- Άμεση συνεργασία μεταξύ μουσείων/οργανισμών και ατόμων με ΑιΑ, δημιουργία κοινωνικών και πολιτιστικών προγραμμάτων/δραστηριοτήτων στα οποία θα συμμετέχουν άτομα με αυτού του τύπου αναπηρίες.
- Ψηφιακά προσβάσιμα πάνελ οθόνης.
- Αρχική γνώση για την προσβασιμότητα και τη σημασία της για το μουσείο και την κοινότητα.
- Βελτίωση της συνεργασίας με τον Δήμο.
- Προσβασιμότητα σε όλους τους χώρους του μουσείου – αίθουσες, καφετέρια, πωλητήριο, WC.
- Περισσότερο υλικό και χρηματοδότηση.
- Διοργάνωση σεμιναρίων, εργαστηρίων σε μουσεία σχετικά με την προσβασιμότητα.
- Σεβασμός στον Καθολικό Σχεδιασμό στο μουσείο.
- Σήμανση στα δάπεδα για τη διευκόλυνση των τυφλών επισκεπτών.
- Απτικές εκθέσεις, συστήματα ηχητικής πληροφορίας και soundtrack.
- Εκπαίδευση του προσωπικού των μουσείων σχετικά με την προσβασιμότητα, ώστε να μπορούν να κάνουν καλύτερο σχεδιασμό και πρωτόκολλα προσβασιμότητας για όλους.

- Για επισκέπτες με προβλήματα ακοής βοηθητικά βίντεο για την καλύτερη κατανόηση των αντικειμένων.
- Ιστότοποι προσβάσιμοι για τις ανάγκες των ατόμων με οπτική αναπηρία, Κ/κωφά και άτομα με προβλήματα ακοής.

Σχεδόν οι μισοί από τους συμμετέχοντες (N=25) ανέφεραν ότι δεν έχουν παρακολουθήσει ποτέ κάποια εκπαίδευση σχετικά με την προσβασιμότητα και πώς να αλληλεπιδράσουν με ένα άτομο με αναπηρία στο μουσείο. Οι συμμετέχοντες (N=30) που δήλωσαν ότι έχουν παρακολουθήσει εκπαίδευση σε θέματα συμπεριληπτικών μουσείων, αναφέρουν ότι η εκπαίδευση αυτή υποστηρίχθηκε από πανεπιστήμια, ειδικούς προσβασιμότητας και εμπειρογνώμονες μουσείων.

Οι συμμετέχοντες που δεν είχαν παρακολουθήσει κάποιο πρόγραμμα επιμόρφωσης θα ήθελαν να μάθουν και να βρουν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με:

- την προσβασιμότητα
- την εναλλακτική επικοινωνία
- τις υποστηρικτικές τεχνολογίες και διαφορετικές εφαρμογές
- την επικοινωνία με άτομα με αναπηρία
- την οργάνωση συμπεριληπτικών δραστηριοτήτων και ξεναγήσεων
- τη συμπερίληψη
- τις αρχές της προσβασιμότητας του μουσείου (πληροφορίες και περιβάλλον)
- τη νοηματική γλώσσα
- τον τεχνολογικό εξοπλισμό
- τον καθολικό σχεδιασμό
- το πώς θα εφαρμοστεί το κοινωνικό μοντέλο αναπηρίας στο μουσείο

VII ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξένη Βιβλιογραφία

1. [Akadálymentesített műtárgyak siketeknek](http://nol.hu/belfold/akadalymentesített_műtárgyak_siketeknek)
(http://nol.hu/belfold/akadalymentesített_mutargyak_siketeknek-1376083 downloaded: 12.01.2020.)
2. Adventures in education: Save the dates (2014, Summer). *Rochester school for the Deaf. Building futures*, Issue 138, p. 14. Retrieved January 2, 2020 from [here](#).
3. Alternative report on the implementation of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities in Bosnia and Herzegovina", *MyRight - EMPOWERS PEOPLE WITH DISABILITIES*, April 2014, available [here](#).
4. Anagnostakis, G., Antoniou, M., Kardamitsi, E., Sachinidis, T., Koutsabasis, P., Stavarakis, M., Zissis, D. (2016) Accessible Museum Collections for the Visually Impaired: Combining Tactile Exploration, Audio Descriptions and Mobile Gestures. *Proceedings of the 18th International Conference on Human-Computer Interaction with Mobile Devices and Services Adjunct*, 1021–1025.
5. “ANALYSIS OF NEEDS, RIGHTS AND POSITIONS PERSON WITH DISABILITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: Analysis of systemic solutions and attitudes of persons / persons with disabilities in in the context of considering active and passive support measures in The Federation of Bosnia and Herzegovina and the Republika Srpska
6. Argyropoulos, V., & Kanari, C. (2015). Re-imagining the museums through “touch”: Reflections of individuals with visual disability on their experience of museum-visiting in Greece. *ALTER, European Journal of Disability Research* 9, 130-143.
7. Argyropoulos, V., Nikolarazi, M., Kanari, Ch., Chamonikolaou, S., Plati, M., Markou, E., & Leotsakou, B†. (2017). Bridging theory and practice in developing inclusive practices in museum: The Greek case (pp. 40-41). *Proceedings of the 9th ICEVI European Conference “Empowered by dialogue”*, 2 - 7 July 2017, Bruges, Belgium
8. Argyropoulos, V., Nikolarazi, M., Chamonikolaou, S., Kanari, C. (2016). Museums and people with visual disability: An exploration and implementation through an ERASMUS+ Project (pp. 4509-4516). *Proceedings of EDULEARN2016 Conference*, 4 - 6 July, 2016, Barcelona, Spain.
9. Argyropoulos, V., Nikolarazi, M., Kanari, C., & Chamonikolaou, S. (2017). Current and future trends in museums regarding visitors with disabilities: The case of visitors with

- visual impairments (pp. 32-33). *Proceedings of the 9th ICEVI European Conference “Empowered by dialogue”*, 2 - 7 July 2017, Bruges, Belgium.
10. Argyropoulos, V., Nikolarazi, M., Kanari, C., & Chamonikolaou, S. (2016). Education and access of students with visual disabilities to culture: Redefining the role of museums (pp. 374-378). *Proceedings of the International Conference of Education and New Developments 2016*, 12-14 June, Ljubljana, Slovenia. World Institute for Advanced Research and Science.
 11. ArheoTACT (2017). Accesul la istorie pentru persoanele cu dizabilități vizuale. Online: <http://arheotact.ro/proiect/>
 12. ARTtouch (2014). Programe pentru persoane cu deficiențe de vedere și de auz în Galeria de Artă Europeană a MNAR în cadrul proiectului ARTtouch. Online [here](#).
 13. [Assistive Listening Systems and Devices](#)", National Association of the Deaf
 14. Auricchio, F., Greco, A., Alaimo, G., Giacometti, V., Marconi, S., Mauri V. (2017) 3D Printing Technology for Buildings' Accessibility: The Tactile Map for MTE Museum in Pavia. *Journal of Civil Engineering and Architecture*, 11, 736-747.
 15. [BaGMIVI: Bridging the Gap between Museums and Individuals with Visual Impairments](#) (Erasmus + Programme)
 16. [Balkan Museum Network](#) (BMN)
 17. Barnett, L. (2013) [From Tate to the Louvre, the world's best museums and galleries online](#). British Embassy, *Breuerpress International*. 09.04.2013.
 18. Bartos, Zoltán: [Tapintható tárlatok a Szépművészeti Múzeumban](#). In: *Múzeumiskola 4. „Érted?! – Értem!?” Hogyan fogadjuk fogyatékos embertársainkat múzeumainkban?* Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre 2009. (downloaded: 11.01.2020.)
 19. Benaki, I. (1991). The Tactile Museum at the Lighthouse for the Blind in Athens, Greece. In: *Museums without Barriers. A New Deal for Disabled People* (pp. 143-146). Fondation de France/ICOM. London: Routledge.
 20. Bird, E. & Mathis, A. (eds) (2003). [Design for Accessibility. A Cultural Administrator's Handbook. National Assembly of State Arts Agencies \(NASAA\)](#). Washington Downloaded: 2020. 01. 05.
 21. Black, G. (2005). *The engaging museum. Developing museums for visitor involvement*. London: Routledge.
 22. Black, G. (2012). *Transforming museum in the twenty first century*. London: Routledge
 23. Boháti, Dóra – Mihályfi, Judit: “Lásd, halld, érezd!” [Múzeumi kultúraközvetítés fogyatékkal élők számára](#). In.: Szabó, József (ed.): *Kultúrandagógiai tanulmányok*.

- Budapest, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományok Intézete Andragógia Tanszék, 2015. (downloaded: 11.01.2020.)
24. Braden, C. (2016) Welcoming All Visitors: Museums, Accessibility, and Visitors with Disabilities. University of Michigan, *Working Papers in Museum Studies: Number 12*.
 25. Braden, J.P. (2017). Best Practices in Assessing Those Who Are Deaf or Hard-of-Hearing. In: McCallum R. (eds) *Handbook of Nonverbal Assessment*. Springer, Cham.
 26. Breuerpress International. [Példaértékű a Szépművészeti hallássérültek számára készített alkalmazása](#). 2013. április 19 (Downloaded: 2020. 01. 05.)
 27. British Embassy Budapest. [British Embassy Budapest supports launch of new sign-language app](#). 3 April 2013 (Downloaded: 2020. 01. 05.).
 28. Buyurgan, S. (2009). The expectations of the visually impaired university students from museums. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 9 (3), 1191-1204.
 29. CAST (2018). *Universal Design for Learning Guidelines version 2.2*. Retrieved from <http://udlguidelines.cast.org>
 30. [Charter of Fundamental Rights of the European Union 2000](#). (downloaded: 11.01.2020.)
 31. Chick, A. (2017) *Co-creating an Accessible, Multisensory Exhibition with the National Centre for Craft & Design and Blind and Partially Sighted Participants. Design of Education as Education in Design; De-stratifying Fields and Subjects*. School of Design, College of Arts, University of Lincoln, United Kingdom.
 32. Cock, M., Breton, M., Fineman, A., France, R., Madge, C., Sharpe, M. (2018) – State of Museum Access: Does your museum website welcome and inform disabled visitors?; London. Retrieved from culturehive.co.uk
 33. Csesznák, Éva: [Siketek múzeumi foglalkozásai, módszertana, a kommunikáció módjai A Ki mit tud a Múzeumban – Másképp? – című mintaprojekt tükrében](#). In: *Múzeumiskola 4. „Érted?! – Értem!?” Hogyan fogadjuk fogyatékos embertársainkat múzeumainkban?* Szabadtéri néprajzi múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre 2009. 28. p (downloaded: 11.01.2020.)
 34. CXC. of 2011 [Act “a nemzeti köznevelésről”](#). *On national public education*. (downloaded: 11.01.2020.)
 35. CXXV of 2003. [Act “az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról”](#). *On Equal Treatment and Promotion of Equal Opportunities*. (downloaded: 11.01.2020.)
 36. Dabi-Farkas, R. (2018). [Egyszerűbben érthetőbb - megértési nehézséggel élők megjelenése a múzeumpedagógiában](#). In Dabi-Farkas, R.(szerk.) (2018). *Múzeumi iránytű 16*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre. (Downloaded: 2020. 01. 05)

37. Dabi-Farkas, Rita (ed.): [Múzeumi iránytű 16. Esélyt a múzeummal – Hátrányos helyzetű csoportok felzárkóztatása a múzeumpedagógia eszközeivel.](#) Szentendre, 2018. (downloaded: 12.01.2020.)
38. Demirkan, H. (2015). Mekanlarda Erişilebilirlik, Kullanılabilirlik ve Yaşanabilirlik. Retrieved from [here](#) -13.01.2020.
39. Dodd, J., & Sandell, R. (1998). Building Bridges. *Guidance for museums and galleries on developing audiences*. London: Museums and Galleries Commission.
40. Domokos, Dóra: [Kézzelfogható múlt. Magyar Múzeumok Online.](#) (downloaded: 12.01.2020.)
41. Erasmus + COME IN! project. (2019) [Projects-Universal design in botanic gardens.](#) Downloaded: 2020. 01. 05.
42. Erbay, N. Ö. (2017). Müzeler ve engelli ziyaretçilere yönelik eğitim projeleri. Milli Eğitim, 214, 345-358.
43. Erbay, N. Ö. (2017). Müzelerde Dezavantajlı Gruplara Yönelik Eğitimler. Milli Eğitim, 214. 289-302.
44. Eurostat (2015). Culture statistics - cultural participation. Online [here](#)
45. EU. Employment, Social Affairs and Inclusion, Persons with disabilities. [Fogyatékossgal élő személyek.](#) (downloaded: 11.01.2020.)
46. [European Disability Strategy 2010-2020](#)
47. Farkas, M. & Perlusz A. (2000). A hallássérült gyermekek óvodai és iskolai nevelése és oktatása. In: Illyés S. (szerk.) Gyógypedagógiai alapismeretek. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola, Budapest 505–535.
48. Feenstra, N.H. (2015). *Hear the Deaf: Embedding Accessibility in Museums' Collection Presentation*. Research master thesis, Faculty of Humanities, Arts and Culture Dept, Leiden University, NL
49. FELVI (2020). Gyógypedagógia Retrieved January 15, 2020 from [here](#)
50. [Fogyatékossgal élő személyek](#) (downloaded: 11.01.2020.)
51. Fördös-Hódy, E. (Speaker) Fekete, N. § Tóth, Z. § Nagy, G. (Co-workers). [Universal Design in Botanical Gardens. Budapest Association of the Persons with Physical Disabilities Universal Design Center \(ETIKK\)](#) 11-06-2019 (Downloaded: 2020. 01. 05.)
52. Füller, N. (2019). Látássérült tanulók tapasztalatai az integrált középiskolai oktatásról (BA thesis). ELTE BGGYK, Budapest
53. Gál, É. (2011). [Tárlatvezetések jelnyelven - Hallássérültek a múzeumban.](#) Pécsi Várostarténeti Múzeum. MúzeumCafé 26. 5. évfolyam, 2011/6., december-január Downloaded: 2020. 01. 05.

54. Gál, E: [Tárlatvezetések jelnyelven – Hallássérültek a múzeumban](#). In. MúzeumCafé 26. (downloaded: 11.01.2020.)
55. Ginley, B. (2013). Museums: A Whole New World for Visually Impaired People. *Disability Studies Quarterly*, 33(3).
56. Goldman, C., Bird, K., Mathis, A. (2003). *Design for Accessibility*, Washington, D.C: National Endowment for the Arts.
57. GP 088-03 (2003). Ghid privind adoptarea măsurilor specifice pentru accesul persoanelor cu handicap la monumentele istorice, indicativ, Online [here](#)
58. Guidelines for Accessible Exhibit Design, Smithsonian. (n.d.). Retrieved from Smithsonian Institution.
59. Harrison, M., Gilbert, S. (Eds.). (1992). *The Americans with Disabilities Act Handbook*. Beverly Hills, CA: Excellent Books
60. Hathazi, A. (2017). Similarități și diferențe ale accesibilizării în muzeu – o analiză comparativă – vizitatori cu dizabilități vizuale vs. vizitatori tipici, Roșan, A. Hagău, G. (coord.) Management și bune practici educaționale în contextul provocărilor lumii contemporane, Cluj-Napoca, Argonaut & Limes.
61. Hearing Assistive Technology (2013). Retrieved from American Speech-Language Hearing Association.
62. Hirose, K. (2013). [Research on Methods of ‘Touching the World’ — The Aim of the Exhibit Area of Tactile Learning in Japan’s National Museum of Ethnology](#). *Disability Studies Quarterly*, 33(3). Downloaded: 2020. 01. 05.
63. İBB. (2014). Büyükşehir’den “Herkes için erişilebilir İstanbul”. Retrieved from [here](#) - 13.01.2020.
64. [Infojegyzet. Filmek akadálymentesítése. Országgyűlés Hivatala. Közgyűteményi és Közművelődési Igazgatóság Képviselői Információs Szolgálat](#). 2017/84. / Downloaded: 2020. 01. 05
65. INS (2019). Activitatea unităților cultural-artistice anul 2018. Editura Institutului Național de Statistică. Online [here](#)
66. Johnson, K (2013). *Accessibility for Deaf and Hard of Hearing Audiences at Cultural Institutions. A Project Access*. White Paper Art Beyond Sight, NY.
67. Johnson, K. (2016). [Accessibility for Deaf and Hard of Hearing Audiences at Cultural Institutions. Art Beyond Sight](#). New York, Downloaded: 2020. 01. 05.
68. Kádárné Szabó, Gabriella: [Siketek kommunikációja, észlelése, viselkedése. In: Múzeumiskola 4. „Érted?! – Értem!?” Hogyan fogadjuk fogyatékos embertársainkat](#)

- [múzeumainkban?](#) Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre 2009. (downloaded: 11.01.2020.)
69. Káldy, Mária – Prónay, Beáta – Dr. Csocsán, Emmy – Dr. Ranise, Cecile – Vágó, Szilvia – Kroll, Zsuzsanna – Sebők, Erzsébet: *Kézzel fogható művészet mindenkinek*. Budapest, Kézzelfogható Alapítvány, 2010.
 70. Káldy, Mária: Múzeumi akadálymentesítés. Bevezetés. In: Dr. Bereczki, Ibolya – Sági, Ilona (ed.): [Tudás és gyakorlat. Múzeumpedagógiai módszerek- európai példák és hazai alkalmazások. Módszertani fejlesztés](#). Múzeumi iránytű 5. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum - Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 2010. (downloaded: 11.01.2020.)
 71. Kalou, A. (2012). [Myrtis. Facing the past, experiencing the present. The Journal of the Center for Accessible Environments](#), *Access by Design*, 130, 14-18
 72. Kanari, C., & Argyropoulos, V. (2014). Museum educational programmes for children with visual disabilities. *The International Journal of the Inclusive Museum* 6(3), 13 – 26.
 73. Kanari, C., & Vemi, V†. (2012). Museum educational programs for children with disabilities. Current practices in Greece. In: C. Prachalias (Ed.), *Proceedings of the 8th International Conference of Education* (pp. 984-989), 5-7 July, 2012, Samos Island, Greece Research of Training Institute of the East Aegean (INEAG), Greece.
 74. [Közös ügyeink – Együttműködésen alapuló művészeti projektek](#) (Common Affairs – Collaborative Art Projects). Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum Budapest, 2018. (downloaded: 12.01.2020.)
 75. Külük, C. Ş. (2019). Sanat müzelerinde sağır ve işitme engelli bireylere dönük sosyal erişim programları “Amerika Birleşik Devletleri örneği”. *International Journal of Art, Culture and Communication*, 2 (1), 40-67.
 76. Kustánné Hegyi-Füstös, Ilona: [Múzeumpedagógiai foglalkozások vakok és gyengénlátók számára](#). In: Múzeumiskola 4. „Érted?! – Értem!?” Hogyan fogadjuk fogyatékos embertársainkat múzeumainkban? Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre 2009. (downloaded: 11.01.2020.)
 77. Law 5378/2005. Law on Disabled People and on Making Amendments in Some Laws and Decree Laws (in Turkish)
 78. Law 5378/Amended: 6518/62, 2014. Law on Disabled People and on Making Amendments in Some Laws and Decree Laws (in Turkish)
 79. Law 5378/2014 Section, Article 4. Law on Disabled People and on Making Amendments in Some Laws and Decree Laws (in Turkish)
 80. Law: 5378/2014 Section, Provisional Article 3. Law on Disabled People and on Making Amendments in Some Laws and Decree Laws (in Turkish)

81. Mace, R. L., Hardie, G. J., & Place, J. P. (1996). Accessible Environments: Toward Universal Design. Retrieved from [here](#) -15.01.2020.
82. Mamatoğlu, N. (2015). Türkiye’de Engelliler İçin Erişebilirlik Uygulamaları Algısı. Retrieved from [here](#) -13.01.2020.
83. Martins, P. R. (2016). Engaging the d/Deaf Audience in Museums: A Case Study at the Calouste Gulbenkian Museum. *Journal of Museum Education*, 41(3), 202–209. doi:10.1080/10598650.2016.1193316
84. Mazarakis, P., Kachrilas, M., & Stamatelou, A. (2018). A Touch of History! Working Together Towards Accessibility. In *Conference Proceedings of the 6th Balkan Museum Network’s annual conference” Meet, See, Do”, 18 -20 April 2018, Thessaloniki* (pp. 34-35). Retrieved January 1, 2020 from [here](#)
85. McMillen, R. (2015) Museum Disability Access: Social Inclusion Opportunities through Innovative New Media Practices. *Pacific Journal*.
86. MNaR (2014). Muzeul Național de Artă al României. Online [here](#)
87. MNiR (2019). Inaugurarea, în premieră în România, a unui sistem de ghidare pentru nevăzători la Muzeul Național de Istorie a României. Online [here](#)
88. Museums Association. (2017). *Museum Practice*. Retrieved 2 February 2017 from [here](#).
89. Muzeul Etnografic (2009). Expoziție tactilă. Online [here](#)
90. Neves, J. (2012) Multi-sensory approaches to (audio) describing the visual arts. *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, núm. 4, 277-293.
91. Nikolarazi, M., Kanari, C., & Marschark, M. (2020). Tickets for the inclusive museum: Accessible opportunities for nonformal learning by Deaf and hard of hearing individuals. In: M. Marschark & H. Knoors (Eds), *The Oxford handbook in deaf studies in learning and cognition* (pp.391-406). N.Y.: Oxford University Press.
92. NP-051 (2013). *Normativ privind adaptarea clădirilor civile și spațiului urban la nevoile individuale ale persoanelor cu handicap, indicativ NP 051-2012 - Revizuire NP 051/2000* Online [here](#)
93. Okan, B. (2018). Günümüz müzecilik anlayışındaki yaklaşımlar ve müze oluşumunu etkileyen unsurlar. *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi*, 3 (4), 215-242.
94. Oliver, M. (1990). *The Politics of disablement*. London: Macmillan.
95. Pajor, E. (2017). Látássérülés – sérült látás? ELTE BGGYK, Budapest.
96. Papp G. (2011). A különleges gondozáshoz való jog érvényesülése középfokon. In.
97. Papp G. (szerk.), *Középiskolás fokon?! Sajátos nevelési igényű tanulók együttnevelése a középiskolában*. pp. 9-22). Budapest: ELTE-BGGYK – ELTE Eötvös Kiadó.

98. Perlusz, A. (2019). Applicational component. In: Lechta, V. (ed.): *Key components of inclusive education*. VEDA, Slovak Academy of Sciences, pp. 14-23
99. Planetarium (2017). Planetarium pentru nevăzători. Online [here](#)
100. Playforth, S. (2004). *Inclusive library services for deaf people: an overview from the social model perspective*. *Health Information and Libraries Journal*, 21(s2), 54–57. doi:10.1111/j.1740-3324.2004.00518.x
101. Proctor, N. (2004) - Access in Hand: Providing Deaf and Hard-of-Hearing Visitors with On-Demand, Independent Access to Museum Information and Interpretation Through Handheld Computers – ICHIM 04 Digital Culture & Heritage / Patrimoine & Culture Numérique.
102. Reichinger, Andreas, Anton Fuhrmann, Stefan Maierhofer and Werner Purgathofer (2016) “Gesture-Based Interactive Audio Guide on Tactile Reliefs”. Proceedings of 18th International ACM SIGACCESS Conference on Computers & Accessibility (ASSETS’16), 91–100.
103. RNIB. (2003). *Museums, Galleries and Heritage Sites: Improving Access for Blind and Partially Sighted People*. London: RNIB.
104. [Rochester Institute of Technology’s National Technical Institute for the Deaf. Tips for Communicating with Employees who are Deaf or Hard of Hearing](#) Downloaded: 2020. 01. 05.
105. România Pozitivă (2012). Proiectul de accesibilizare a patrimoniului Muzeului “Grigore Antipa” pentru nevăzători continuă! Online [aici](#)
106. România Pozitivă (2017). Muzeul de Istorie si Arheologie Constanta accesibilizat pentru nevăzători. Online [aici](#)
107. Ruiz, B., Pajares, J.L., Utray, F., Moreno, L. (2011) Design for All in multimedia guides for museums. *Computers in Human Behavior*, 27, 1408-1415.
108. Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. (1994). Retrieved from [here](#) -15.12.2019
109. Sandell, R. (1998). Museums as agents of social inclusion. *Museum Management and Curatorship*, 17, (4), 401-418.
110. Schiffer, Cs. (2005). Tanítók tapasztalatai a vak gyermekek integrációjáról. *Gyógypedagógiai Szemle*. Vol. 33, no. 3,
111. Somorjai Á. (2008). Integráltan és szeparáltan tanuló vak fiatalok. In Bánfalvy Cs. (szerk.), *Az integrációs cunami* (pp. 77- 112). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

112. Şen, N., Çelik-Yetim, A., and Bilici, N. (2014). Kültür varlıkları ve müzelerin engelli turist ziyaretine uygunluğunu belirlemeye yönelik bir araştırma. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 1-16.
113. [Stagetext. Getting More Theatre For Your Bucks](#). (Downloaded: 2020. 01. 05)
114. Sümegi Cs-né. (2012). Látássérült középiskolások beilleszkedésé látó osztályközösségbe. (BA thesis). Budapest, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar.
115. Szabó, József: [Gondolatok a kultúrandragógiáról In: Szabó, József \(ed.\): Kultúrandragógiai tanulmányok. Budapest, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományok Intézete Andragógia Tanszék](#), 2015. (downloaded: 11.01.2020.)
116. [Szinhas.org. Akadálymentesítés az előadó-művészet területein – konferenciát tartanak a magyar színházban](#). 2019.10.04.(Downloaded: 2020. 01. 05.)
117. Szoleczky, Emese: [Mindenkinek lehetőleg azonos esély jusson. Az akadálymentesítés helyzete a hazai kiállítási intézményekben](#). MúzeumCafé. 39. (letöltés: 2020. január 12.)
118. [TATE. disABILITY AND ART](#). Downloaded: 2020. 01. 05.
119. Tucker, B.P. (1997). The ADA and deaf culture: Contrasting precepts, conflicting results [Electronic Version] *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 549, 24-36.
120. Umurbilir, E. (2015). Bu müzede görme engelliler renkleri hissediyor. Retrieved from [here](#) -15.01.2020.
121. [UN Convention](#)
122. UNESCO (1994). *The Salamanca Statement*. Retrieved January 13, 2020 from [here](#)
123. UNICEF (n. y.). [Inclusive education](#). Retrieved January 15, 2020 from
124. UN Alternative report on the implementation of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities in Bosnia and Herzegovina", *MyRight - EMPOWERS PEOPLE WITH DISABILITIES*, April 2014, available [here](#)
125. United Nations (n. y.). UN instruments – the right to education initiative. Retrieved January 13, 2020, from [here](#)
126. United Nations Enable (n. y.) Convention on the Rights of Persons with disabilities and its optional protocol. Retrieved January 13, 2020 from [here](#)
127. Vargáné Mező L. (2011). A látássérült tanulók középiskolai együttnevelésének kérdései 2010-ben Magyarországon – helyzetelemzés. In Papp G. (szerk.), *Középiskolás fokon?! Sajátos nevelési igényű tanulók együttnevelése a középiskolában* (pp. 92-120). Budapest: ELTE-BGGYK – ELTE Eötvös Kiadó
128. Vaz, R., Fernandes, P.O., Rocha Veiga, A.C. (2018). Designing an Interactive Exhibitor for Assisting Blind and Visually Impaired Visitors in Tactile Exploration of Original Museum Pieces. *Procedia, Computer Science* 138, 561–570.

129. Világ Világossága Foundation (n. y.). History. Retrieved January 14 from [here](#)
130. Walford, R. & Tomlin, M. (eds) (2018) [Rough Guide to Accessible Britain. Rough Guides Ltd. London.](#) (Downloaded: 2020. 01. 05)
131. Weisen, M. (2008). How accessible are museums today? In H. J. Chatterjee (Ed.), *Touch in museums. Policy and practice in object handling* (pp. 243-252). Oxford-New York: BERG.
132. Westerhoff, B. (2017) [Increasing Accessibility Services for D/deaf and Hard of Hearing Individuals in American Museums.](#) Florence, Italy (Downloaded: 2020. 01. 05).
133. [Wikipedia: Communication access real-time translation.](#) Downloaded: 2020. 01. 05
134. Yesilyurt, H., Kirlar, B., and Lale, C. (2014). Müzelerin sessiz ve karanlık dünyası: "Herkes için müzeler" mümkün mü? Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi 2, 1-19.
135. XCII. of 2007. [Act „a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről”. Convention on the Rights of Persons with Disabilities.](#) (downloaded: 11.01.2020.)
136. XXVI. of 1998. [Act “a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról”. On the Rights of Persons with Disabilities and their Equal Opportunities.](#) (downloaded: 11.01.2020.)
137. 194/2000. (XI. 24.) [Government decree “a muzeális intézmények látogatóit megillető kedvezményeiről”](#) (on discounts for visitors to museum institutions). (downloaded: 09.01.2020)
138. 194/2000. (XI. 24.) [Korm. rendelet a muzeális intézmények látogatóit megillető kedvezményeiről](#) Downloaded: 2020. 01. 05.
139. 1997 LXXVIII. [Act „az épített környezet alakításáról és védelméről”. On the Identification and Protection of the Built Environment.](#) (downloaded: 11.01.2020.)
140. [2007. évi XCII. törvény a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv.](#) (Downloaded: 2020. 01. 05).
141. [2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról](#) Downloaded: 2020. 01. 05.
142. [2010 Brussels Declaration Sign Languages in the EU](#) Downloaded: 2020. 01. 05.

Ελληνική Βιβλιογραφία

143. Αντζουλάτου-Ρετσίλα, Ε. (1997). Μουσειακά εκπαιδευτικά προγράμματα για άτομα με ειδικές ανάγκες: διαπιστώσεις-επισημάνσεις. Στο: Μ. Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Ει. Τουνταςάκη (Επιμ.), *Μουσεία και άτομα με ειδικές ανάγκες. Εμπειρίες και προοπτικές.*

- Πρακτικά Ημερίδας* (σσ. 81-87). Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 27 Μαΐου 1993. Αθήνα: Gutenberg.
144. Αργυρόπουλος, Β., Κανάρη, Χ., & Χαμονικολάου, Σ.Α. (2017). Επιμορφωτικές δράσεις σε θέματα προσβασιμότητας ατόμων με αναπηρία σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους: Μια μελέτη περίπτωσης. *Online International Journal MuseumEdu*, 5, 35-53, Διαθέσιμο στο <http://museumedulab.ece.uth.gr/main/sites/default/files/A.%202.pdf>
 145. Βελιώτη-Γεωργοπούλου, Μ., & Τουνταςάκη, Ει. (Επιμ.) (1997). *Μουσεία και άτομα με ειδικές ανάγκες. Εμπειρίες και προοπτικές. Πρακτικά Ημερίδας*. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 27 Μαΐου 1993. Αθήνα: Gutenberg.
 146. Βουλή των Ελλήνων (2010). Σύνταγμα της Ελλάδας, Όπως αναθεωρήθηκε με το Ψήφισμα της 27ης Μαΐου 2008 της Η' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων. Διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf>
 147. Βουτσά, Ο. (2011). Η Ακρόπολη σε σχολείο κωφών και βαρηκόων μαθητών. Ειδικό Σχολείο Κωφών και Βαρηκόων Φιλοθέης, 1998. Στο: Κ. Χατζηασλάνη, Ε. Καϊμάρα & Α. Λεοντή (Επιμ.), *Ακρόπολη και εκπαίδευση* (σ. 154). Αθήνα: ΥΠΠΟΤ, ΥΣΜΑ.
 148. Γαλάνη-Κρίκου, Μ. (1997). Αντιμετώπιση συγκεκριμένων ομάδων παιδιών από τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Νομισματικού Μουσείου. Στο: Μ. Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Ει. Τουνταςάκη (Επιμ.), *Μουσεία και άτομα με ειδικές ανάγκες. Εμπειρίες και προοπτικές. Πρακτικά Ημερίδας* (σσ. 59-64). Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 27 Μαΐου 1993. Αθήνα: Gutenberg.
 149. Γερουλάνου, Ζ. (2010). Ψηλαφίζοντας τα αρχαία χρόνια. Στο: Α. Τσιτούρη & Ε. Μ. Πιτσιάβα (Επιμ.), *Πρακτικά Ημερίδας, Εκπαιδευτικές δράσεις για την πολιτιστική κληρονομιά και το περιβάλλον 2008-2009* (σσ. 166-172). Αθήνα: ICOM-Ελληνικό Τμήμα-CECA.
 150. Γεωργακά, Β., & Γαβαλάς, Γ. (2015). Εκπαιδευτικά προγράμματα για ΑνΕΕΑ σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους. Μια διαφορετική επίσκεψη στον αρχαιολογικό χώρο της Ακροπόλεως. Στο: Β. Αργυρόπουλος, Σ. Χαμονικολάου & Χ. Κανάρη (Επιμ.), *Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή. Η πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων* (σσ. 237-251). Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
 151. Γκαζή, Α. (1999). Από τις μούσες στο μουσείο: Η ιστορία ενός θεσμού δια μέσου των αιώνων. *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 39-46.
 152. Γκότσης, Στ. (2004). Ερμηνευτικά – εκπαιδευτικά προγράμματα για ομάδες ατόμων με αναπηρίες: Το παράδειγμα του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου. Στο Α. Τσιτούρη

- (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά Συνεδρίου* (σσ. 207-213). Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου–1 Νοεμβρίου 2003. Αθήνα: ΥΠΠΟ.
153. Γκότσης, Στ., & Βοσνίδης, Π. (2010). Για μια πολύπλευρη μουσειακή εκπαιδευτική πολιτική: Η εμπειρία του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου. Στο Μπ. Βέμη & Ει. Νάκου (Επιμ.), *Μουσεία και εκπαίδευση* (σσ. 169-178). Αθήνα: Νήσος.
 154. Δεστούνη-Γιαννουλάτου, Μ. Χ. (2010). Το Μουσείο Μπενάκη: Ο τόπος, οι επισκέπτες, η συνάντηση. Στο Μπ. Βέμη & Ει. Νάκου (Επιμ.), *Μουσεία και εκπαίδευση* (σσ. 159-167). Αθήνα: Νήσος.
 155. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Ελλάδα). Άτομα τυφλά ή με χαμηλή όραση. Ανάκτηση 30 Δεκεμβρίου 2019 από <https://www.namuseum.gr/education/atoma-tyfla-i-me-chamili-orasi/>
 156. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. «Αγγίζουμε την Ιστορία:». Ανάκτηση 1 Ιανουαρίου 2020 από <http://www.nhmuseum.gr/el/ekpaideysi/aggizoume-tin-istoria/>
 157. Εμμανουήλ, Μ., & Αυγουλάς, Β. (2011). Η ανταπόκριση του ειδικού κοινού στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα για άτομα με προβλήματα όρασης της έκθεσης «Η προκολομβιανή τέχνη στο Μουσείο Μπενάκη». Μια αξιολόγηση της ζήτησης και της προσφοράς στα πολιτισμικά αγαθά. Στο: Α. Μουταβελής (Επιμ.), *Η Ειδική Αγωγή αφετηρία εξέλιξεων στην επιστήμη και στην πράξη. 2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ειδικής Αγωγής* (Τόμ. Β΄) (σσ. 397-406). Αθήνα 15-18 Απριλίου 2010. Αθήνα: Γρηγόρης.
 158. Ζαμπετάκη, Ι. (2018, Απρίλιος 1). Δήμητρα Κοκκέβη-Φωτίου: Η «Ελληνίδα Ιντιάνα Τζόουνς». *Εφημερίδα Καθημερινή*, Ανάκτηση 2 Ιανουαρίου 2020 από <https://www.kathimerini.gr/k/travel/957067/dimitra-kokkevi-fotioy-i-ellinida-intiana-tzooyns/>
 159. Ζαρκαλή, Χρ. (2015). Πρόγραμμα προσβασιμότητας για άτομα με μερική ή ολική απώλεια όρασης «Αγγίζοντας την Τέχνη». Η σύγχρονη τέχνη γίνεται προσβάσιμη. Στο: Β. Αργυρόπουλος, Σ. Χαμονικολάου & Χ. Κανάρη (Επιμ.), *Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή. Η πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων* (σσ. 300-309). Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
 160. HandsUp, Πρακτορείο Διερμηνέων Νοηματικών Γλωσσών – Ελλάδα, <https://hands-up.org>
 161. Κανάρη, Χ. (2015). *Μουσεία και άτομα με ολική ή μερική απώλεια όρασης: Ζητήματα πρόσβασης και αξιοποίησης μουσείων στην εκπαίδευση των παιδιών με σοβαρά προβλήματα όρασης*. Διδακτορική Διατριβή. Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (<https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/36292>).

162. Κλώντζα, Ο. (2013, Οκτώβριος, 23). Αγγίζοντας τη Δημοκρατία. *Εφημερίδα Το Βήμα*, ηλεκτρονική έκδοση, Ανάκτηση 1 Ιανουαρίου 2020 από <https://www.tovima.gr/2013/10/22/society/aggizontas-ti-dimokratia/>
163. Κοκκέβη-Φωτίου, Δ. (2004). Ειδικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα για κωφούς. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά Συνεδρίου* (σσ. 200-203). Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου–1 Νοεμβρίου 2003. Αθήνα: ΥΠΠΟ.
164. Κωνσταντίος, Ν. (2008). Μουσείο για όλους; Το ευρωπαϊκό πρόγραμμα ACCU. *ILISSIA*, 2, 30-35.
165. Μουσείο Αφής, Φάρος Τυφλών Ελλάδος, <http://www.tactualmuseum.gr/>
166. Μουσείο Ασιατικής Τέχνης Κέρκυρας. Διοργάνωση ξενάγησης του Μουσείου Ασιατικής Τέχνης για τους κωφούς και βαρήκοους επισκέπτες. Ανάκτηση 3 Ιανουαρίου 2020 από <http://www.matk.gr/gr/ekpaideytika-programmata/paroysiasi-ekpaideytikon-programmaton/diorganosi-ksenagisis-toy-moyseioy-asiatikis-tehnis-gia-toys-kofoys-kai-barikooyis-tis-kerkyras/>
167. Μουσείο Ασιατικής Τέχνης Κέρκυρας. Άτομα με αναπηρία. Ανάκτηση 1 Ιανουαρίου 2020 από <http://www.matk.gr/gr/episkepsi/amea/>
168. Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού. Ηχητική-απτική ξενάγηση: Αγγίξτε και γνωρίστε το Βυζάντιο (ξενάγηση για τυφλούς ή με περιορισμένη όραση). Ανάκτηση 30 Δεκεμβρίου 2019 από <http://www.mbp.gr/el/news/%CE%97%CF%87%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CF%80%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BE%CE%B5%CE%BD%CE%AC%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%91%CE%B3%CE%B3%CE%AF%CE%BE%CF%84%CE%B5-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%81%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B5-%CF%84%CE%BF-%CE%92%CF%85%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BF>
169. Μουσείο Μπενάκη. Επισκέπτες με δυσκολίες πρόσβασης, Ανάκτηση 1 Ιανουαρίου 2020 από https://www.benaki.org/index.php?option=com_educations&view=educations&category_id=3&Itemid=165&lang=en&lang=el
170. Μουστακίδου, Π. (2016). Μουσειακή Εκπαίδευση και η ομάδα των Κωφών: Από τη θεωρία στην πράξη. (Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης,

- Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Μουσειολογία). Ανάκτηση 3
Ιανουαρίου 2020 από <http://ikee.lib.auth.gr/record/282733>
171. MOMus, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Προγράμματα Προσβασιμότητας, Ανάκτηση 30 Δεκεμβρίου 2019 από <https://www.greekstatemuseum.com/kmst/education/accessibility.html>
 172. Μπούνια, Α. (2015). Προσεγγίζοντας διαφορετικές κοινότητες: Δράσεις κοινωνικής ένταξης, διαπολιτισμικής αγωγής και διεύρυνσης της προσβασιμότητας για εμποδιζόμενα άτομα. Στο: Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 127-147). ΣΕΑΒ. Ανακτήθηκε από <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/717>
 173. Νάκου, Ει. (2001). *Μουσεία: εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*. Αθήνα: Νήσος.
 174. Νάκου, Ει. (2010). Το μουσείο ως χώρος συνάντησης ποικίλων εκπαιδευτικών αντιλήψεων και πρακτικών: Γενικές παρατηρήσεις με βάση έρευνα σε πανεπιστήμια και μουσεία της χώρας μας. Στο: Μπ. Βέμη & Ει. Νάκου (Επιμ.), *Μουσεία και εκπαίδευση* (σσ. 319-333). Αθήνα: Νήσος.
 175. Νανιόπουλος, Α., & Τσαλής, Π. (2017). Προσβασιμότητα μνημείων και αρχαιολογικών χώρων. *Online International Journal MuseumEdu*, 5, 15-34. Διαθέσιμο στο <http://museumedulab.ece.uth.gr/main/sites/default/files/A.%201..pdf>
 176. Νικολαραϊζή, Μ. (2017). Η πρόσβαση και η συμμετοχή των κωφών και βαρήκοων επισκεπτών σε χώρους πολιτισμού: Η περίπτωση των μουσείων. *Online International Journal MuseumEdu*, 5, 55-66. Διαθέσιμο στο <http://museumedulab.ece.uth.gr/main/sites/default/files/A.%203..pdf>
 177. Νικονάνου, Ν. (2010). *Μουσειοπαιδαγωγική. Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Πατάκης.
 178. Νόμος 2817/2000. «Εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και άλλες διατάξεις». ΦΕΚ 78/Α΄/14.03.2000.
 179. Νόμος 3028/2002. «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς». ΦΕΚ 153/Α΄/28.06.2002.
 180. Νόμος 3699/2008. «Ειδική αγωγή και εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες». ΦΕΚ 199/Α΄/2.10.2008.
 181. Νόμος 3868/2010. «Αναβάθμιση του εθνικού συστήματος υγείας και λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης». ΦΕΚ 129/Α/03.08.2010.
 182. Νόμος 4067/2012. «Νέος οικοδομικός κανονισμός». ΦΕΚ 79/Α/09.04.2012.
 183. Νόμος 4074/2012. «Κύρωση της σύμβασης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες και του προαιρετικού πρωτοκόλλου στη σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες». ΦΕΚ 88/Α/11.04.2012.

184. Ομοσπονδία Κωφών Ελλάδος. Δωρεάν ξεναγήσεις στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης με διερμηνεία στη Ν.Γ. 18/05/2016. Ανάκτηση 3 Ιανουαρίου 2020 από <https://www.omke.gr/anakoinwseis/dwrean-xenagiseis-arx-mouseio-thessalonikhs-18052016/>
185. Πλατή, Μ. (1997). Επισκέψεις ατόμων με ειδικές ανάγκες στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης. Ίδρυμα Ν.Π. Γουλανδρή. Στο: Μ. Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Ει. Τουντασάκη (Επιμ.), *Μουσεία και άτομα με ειδικές ανάγκες. Εμπειρίες και προοπτικές. Πρακτικά Ημερίδας* (σσ. 65-69). Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 27 Μαΐου 1993. Αθήνα: Gutenberg.
186. Πλατή, Μ., & Μάρκου, Ε. (2010). Παιδιά και νέοι στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης. Στο: Α. Τσιτούρη & Ε. Μ. Πιτσιάβα (Επιμ.), *Πρακτικά Ημερίδας, Εκπαιδευτικές δράσεις για την πολιτιστική κληρονομιά και το περιβάλλον 2008-2009* (σσ. 145-152). Αθήνα: ICOM-Ελληνικό Τμήμα- CECA.
187. Πολυχρονίου, Ι. (2004). Σχεδιασμός προσβάσιμων δημόσιων και πολιτιστικών κτιρίων. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά Συνεδρίου* (σσ. 80-85). Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003. Αθήνα: ΥΠΠΟ.
188. Πολυχρονίου, Ι. (2015). Καθολική πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους. Στο Β. Αργυρόπουλος, Σ. Χαμονικολάου & Χ. Κανάρη (Επιμ.), *Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή. Η πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων* (σσ. 180-191). Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
189. Σύνταγμα της Ελλάδος (1975). ΦΕΚ 111/Α΄/9-6-1975.
190. Τσιτούρη, Α. (Επιμ.) (2004). *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου–1 Νοεμβρίου 2003*. Αθήνα: ΥΠΠΟ.
191. Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΜ/ΤΑΜΣ/Φ32. Δικαίωμα εισόδου σε μεμονωμένα μνημεία, οργανωμένους αρχαιολογικούς χώρους, ιστορικούς τόπους και μουσεία που ανήκουν στο Δημόσιο. ΦΕΚ 2916/Β΄/31-12-2015.
192. Χάιτας, Χ., & Τράντα, Α. (2010). Όταν τα αντικείμενα αγγίζονται...Το παράδειγμα της έκθεσης «Πρόσωπα και Πράγματα». Το Μουσείο, 7. Κέντρο Μουσειακών Ερευνών Πανεπιστημίου Αθηνών, 4–13. Ανάκτηση 30 Δεκεμβρίου 2020 από ανακτημένο στις 4 Ιανουαρίου 2015 από <https://www.museum-studies.uoa.gr/images/artcl/museumpub/teyxos7.pdf>

193. Χατζηνικολάου, Τ. (2010). Μουσειακή εκπαίδευση στην Ελλάδα. Στο Μπ. Βέμη & Ει. Νάκου (Επιμ.), *Μουσεία και εκπαίδευση* (σσ. 117-126). Αθήνα: Νήσος.
194. Χουρμουζιάδη, Α. (2006). *Το Ελληνικό αρχαιολογικό μουσείο. Ο εκθέτης-το έκθεμα- ο επισκέπτης*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
195. Χρυσουλάκη, Σ. (1997). Η προσαρμογή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του ΚΕΠ του ΥΠΠΟ για παιδιά με ειδικές ανάγκες. Στο Μ. Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Ει. Τουνταςάκη (Επιμ.), *Μουσεία και άτομα με ειδικές ανάγκες. Εμπειρίες και προοπτικές. Πρακτικά Ημερίδας* (σσ. 51-58). Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 27 Μαΐου 1993. Αθήνα: Gutenberg.
196. Χρυσουλάκη, Σ. (Επιμ.) (2004). *Εθνικό σχέδιο δράσης του ΥΠΠΟ για το ευρωπαϊκό έτος ΑμεΑ 2003. Εκπαιδευτικές δράσεις*. Αθήνα: ΥΠΠΟ.